

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОТОЦЬКИЙ МИРОСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.125.2

ДИСЕРТАЦІЯ

ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань – 08 – Право

Подається на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М.М. Потоцький**

Науковий керівник: **Лоскутов Тимур Олександрович**, доктор
юридичних наук, професор

Кропивницький – 2022

АНОТАЦІЯ

Потоцький М.М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Донецький державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Кропивницький. – 2022.

У результаті проведеного дисертаційного дослідження розв'язано конкретне наукове завдання, зміст якого полягає у комплексному теоретичному опрацюванні затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

На підставі аналізу наукової літератури та нормативних джерел виокремлено такі етапи становлення кримінального процесуального затримання: давній (до 1864 р.), дореволюційний (1864-1917 рр.), радянський (1917-1991 рр.), перехідний (1991-2012 рр.), сучасний (2012-2021 рр.), майбутній (2021 р.-...).

З'ясовано, що ознаками затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: законність примусу, спрямованість на забезпечення належної поведінки, обмеження права на свободу, уповноважені та не уповноважені суб'єкти застосування, обмеженість тривалості, незалежність від суворості санкції, анкетна та позаанкетна фіксація, прокурорський нагляд, судовий контроль.

Визначено поняття «затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» як короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь-якого кримінального правопорушення (незалежно від суворості санкції), підлягає обов'язковій

анкетній чи позаанкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем.

Констатовано, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення має власне функціональне призначення, що розкривається через виконання таких функцій: припинення кримінальних правопорушень; інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності; забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу; превентивна функція.

У результаті аналізу положень кримінального процесуального законодавства виділено загальні та спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Загальні правила реалізуються при «класичному» затриманні, тобто відповідають загальній концепції інституту затримання та використовуються у більшості видів кримінальних процесуальних затримань. Спеціальні правила застосовуються щодо окремих виняткових видів затримань особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Встановлено, що загальними правилами затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: уповноважені та неуповноважені суб'єкти застосування; роз'яснення та забезпечення процесуальних прав; протокольна форма фіксації; затримання з дотриманням вимоги «безпосередність»; короткостроковість; прокурорський нагляд; судовий контроль.

Обґрунтовано, що застосування конкретного стандарту переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення залежить від обставини часу та раптовості. Якщо правопорушення скоєно щойно (на очах; у присутності уповноваженої службової особи), то при затриманні найнижчий стандарт «обґрунтована

підозра» може використовуватися як не уповноваженими (цивільними) особами, так і уповноваженими службовими особами. У випадку, коли втрачено параметр «щойності», то стандарт «обґрунтована підозра» є достатнім для не уповноважених осіб («об’єктивних спостерігачів»). Тоді як співробітники правоохоронних органів додатково ще будуть користуватися фаховими знаннями та професійним досвідом, що охоплюється стандартом «достатня підстава».

Визначено, що судовий контроль за перевіркою законності кримінального процесуального затримання має включати як вимогу «автоматичності» («обов’язковості»), так і «негайності». Тобто такий контроль повинен здійснюватися швидко і оперативно незалежно від волі затриманої особи або інших осіб.

Наголошено, що запровадження автоматичного та негайного судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення забезпечить дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Тому недопустимим є відтягування судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення на час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Зроблено висновок, що спеціальними правилами затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: затримання поза вимогою «безпосередність»; спеціальний суб’єкт затримання, який обумовлений територією його застосування; спеціальна згода на затримання окремої категорії осіб; необхідний ступінь тяжкості злочину для затримання неповнолітніх; зменшення часових меж для затримання неповнолітніх; збільшення часових меж для превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану; заміна судового контролю на прокурорський контроль щодо превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану.

Доведено, що ознаками ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: оперативність досягнення мети; легальність на підставі якісного закону; короткостроковість обмеження права на свободу.

Надано визначення поняттю «ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» під яким розуміється здатність затримання у легальний спосіб, що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на свободу, оперативно досягнути мети щодо гарантування належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження.

З'ясовано, що напрямками підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: регламентація затримання незалежно від початку досудового розслідування; нормативне визначення поняття «уповноважена службова особа»; удосконалення підстав затримання у частині відсутності вимоги «безпосередність»; оптимізація реєстрації (фіксації) затримання; здійснення невідкладного автоматичного судового контролю; скасування вимоги щодо суворості санкції злочину для застосування затримання; відмежування затримання від примусового забезпечення участі осіб під час здійснення слідчих (розшукових) дій; врегулювання процедури звільнення особи у випадку досягнення мети затримання; визначення моменту законного затримання та удосконалення його часових меж; унормування механізму реалізації затримання у випадку зміни форми досудового розслідування; розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання; удосконалення регламентації застосування примусу під час затримання; приведення процедурної форми адміністративного затримання у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання; покращення регулювання затримання в умовах воєнного стану.

Констатовано, що межі примусу під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення можуть охоплювати законне (правомірне) завдання особі тілесних ушкоджень та позбавлення її життя.

Доведено, що при наявності на тілі затриманої особи видимих тілесних ушкоджень така особа підлягає обов'язковому медичному огляду. У такому випадку затримана особи має негайно доставлятися до найближчого медичного закладу для проведення огляду.

Наголошено на необхідності урегулювання механізму виняткового затримання очевидців («потенційних» свідків) кримінального правопорушення, що може реалізовуватися за наявності протидії з'ясуванню обставин на місці події.

Зроблено висновок, що потребує подальшого удосконалення правова регламентація позаанкетної фіксації затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Недосконалість норм КПК України у цій частині правового регулювання негативно впливає на ефективність кримінального процесуального затримання.

З'ясовано, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є кримінальним процесуальним гібридом застосування примусу та отримання необхідної інформації на первісному етапі розслідування. Фактично процедура кримінального процесуального затримання, окрім примусових дій охоплює гібридні елементи огляду місця події, освідування, відібрання пояснень та обшуку.

На основі одержаних наукових результатів сформульовані законодавчі пропозиції щодо змін та доповнень до ст.ст. 208, 209, 298² КПК України та запровадження ст. 209¹ КПК України для удосконалення правового регулювання затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Викладені у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані: а) у науково-дослідній роботі – під час подальшої теоретичної розробки проблем затримання особи за підозрою у вчиненні

кримінального правопорушення; б) у законотворчому процесі – при удосконаленні норм кримінального процесуального закону у частині правової регламентації кримінального процесуального затримання; в) у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; г) у навчально-методичній діяльності – при викладанні навчальних дисциплін кримінального процесуального профілю та підготовці навчально-методичних матеріалів.

Ключові слова: кримінальне процесуальне затримання, кримінальне правопорушення, запобіжний захід, підозрюваний, уповноважена службова особа, примус, підстави затримання, функціональне призначення затримання, загальні правила затримання, спеціальні правила затримання, ефективність затримання, напрями підвищення ефективності затримання, судовий контроль, права і свободи.

SUMMARY

M. Pototskyi. Detention of a person on suspicion of committing a criminal offense. - Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 - Law. - Donetsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kropyvnytskyi. - 2022.

As a result of the dissertation research, a specific scientific task was solved, the content of which is a comprehensive theoretical analysis of the detention of a person on suspicion of committing a criminal offense

Based on the analysis of scientific literature and normative sources, the following stages of the development of criminal procedural detention are distinguished: ancient (before 1864), pre-revolutionary (1864-1917), Soviet (1917-1991), transitional (1991-2012), modern (2012-2021), future (2021-...).

It was found that the signs of detention of a person on suspicion of committing a criminal offense are: legality of coercion, focus on ensuring proper behavior, restriction of the right to liberty, authorized and unauthorized subjects of application, limited duration, independence from the severity of the sanction, questionnaire and non-questionnaire fixation, prosecutorial supervision, judicial control.

The concept of "detention of a person on suspicion of committing a criminal offense" is defined as a short-term measure of legal coercion aimed at ensuring proper behavior, implemented by state representatives and civilians by restricting the right to freedom in the presence of suspicion of committing any criminal offense (regardless of the severity sanctions), is subject to mandatory questionnaire or non-questionnaire recording and is ensured by prosecutorial supervision and judicial control.

It was determined that the detention of a person suspected of committing a criminal offense has its own functional purpose, which is revealed through the performance of the following functions: termination of criminal offenses; information support of the initial stage of criminal procedural activity; ensuring the implementation of priority procedural actions with the participation of the detainee; prevention of inappropriate behavior of the suspect at the initial stage of the investigation; creation of conditions for solving the issue of applying or changing a preventive measure; preventive function.

As a result of the analysis of the provisions of the criminal procedural legislation, general and special rules for the detention of a person suspected of committing a criminal offense were distinguished. General rules are implemented during "classic" detention, that is, they correspond to the general concept of the institution of detention and are used in most types of criminal procedural detentions. Special rules are applied to certain exceptional types of detention of a person suspected of committing a criminal offense.

It was found that the general rules for detaining a person on suspicion of committing a criminal offense are: authorized and unauthorized subjects of

application; clarification and support of procedural rights; protocol form of fixation; detention in compliance with the "immediacy" requirement; short-termism; prosecutor's supervision; judicial control.

It is substantiated that the application of a specific standard of conviction regarding the implementation of detention on suspicion of committing a criminal offense depends on the circumstances of time and suddenness. If the offense has just been committed (in full view; in the presence of an authorized official), then the lowest standard of "reasonable suspicion" can be used both by non-authorized (civilian) persons and by authorized officials when making an arrest. In case the "quality" parameter is lost, the "reasonable suspicion" standard is sufficient for non-authorized persons ("objective observers"). While law enforcement officers will additionally use the professional knowledge and professional experience covered by the "sufficient basis" standard.

It was determined that judicial control over the verification of the legality of criminal procedural detention should include both the requirement of "automaticity" ("mandatory") and "immediacy". That is, such control must be carried out quickly and efficiently, regardless of the will of the detained person or other persons.

It is emphasized that the introduction of automatic and immediate judicial control over the verification of the legality of the detention of a person on suspicion of committing a criminal offense will ensure the observance of human rights and freedoms in criminal proceedings. Therefore, it is unacceptable to delay judicial control over the verification of the legality of the detention of a person on suspicion of committing a criminal offense during the consideration of a petition for the application of a preventive measure.

It was concluded that the special rules for detaining a person on suspicion of committing a criminal offense are: detention outside the requirement of "immediacy"; a special subject of detention, which is determined by the territory of its application; special consent to detain a certain category of persons; the necessary severity of the crime for the detention of minors; reduction of time limits

for the detention of minors; increasing time limits for preventive detention and detention under martial law; replacement of judicial control with prosecutorial control over preventive detention and detention under martial law.

It has been proven that the signs of the effectiveness of detaining a person suspected of committing a criminal offense are: efficiency of achieving the goal; legality based on qualitative law; short-term limitation of the right to liberty.

The concept of "effectiveness of detaining a person suspected of committing a criminal offense" is defined, which means the ability to detain in a legal manner, regulated by a high-quality criminal procedural law, by short-term restriction of the right to freedom, to quickly achieve the goal of guaranteeing the proper behavior of the suspect and providing information at the initial stage of pre-trial criminal proceedings.

It has been found that the directions for increasing the effectiveness of the detention of a person suspected of committing a criminal offense are: regulation of detention regardless of the start of a pre-trial investigation; normative definition of the concept of the term "authorized official"; improvement of grounds for detention in the absence of the "immediacy" requirement; optimization of registration (fixation) of detention; implementation of urgent automatic judicial control; abolition of the requirement regarding the severity of the sanction of the crime for the application of detention; demarcation of detention from compulsory provision of participation of persons during investigative (search) actions; regulation of the procedure for the release of a person in case of achieving the purpose of detention; determination of the moment of legal detention and improvement of its time limits; normalization of the mechanism of detention in case of a change in the form of pre-trial investigation; expansion of the range of persons to whom criminal procedural detention may be applied; improving the regulation of the use of coercion during detention; bringing the procedural form of administrative detention in line with the procedure of criminal procedural detention; improving the regulation of detention under martial law.

It was found that the limits of coercion during the detention of a person on suspicion of committing a criminal offense may include the legal (legitimate) task of inflicting bodily harm on a person and taking his life.

It has been proven that in the presence of visible injuries on the body of a detainee, such a person is subject to a mandatory medical examination. In this case, the detained person should be immediately taken to the nearest medical facility for examination.

The need to regulate the mechanism of exclusive detention of eyewitnesses ("potential" witnesses) of a criminal offense, which can be implemented in the presence of opposition to the investigation of the circumstances at the scene of the incident, is emphasized.

It was concluded that further improvement is needed in the legal regulation of the non-formulary recording of the detention of a person on suspicion of committing a criminal offense. The imperfection of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine in this part of the legal regulation negatively affects the effectiveness of criminal procedural detention.

It was found that the detention of a person on suspicion of committing a criminal offense is a criminal procedural hybrid of the use of coercion and obtaining the necessary information at the initial stage of the investigation. In fact, the procedure of criminal procedural detention, in addition to coercive actions, includes hybrid elements of inspection of the scene of the incident, investigation, selection of explanations and search.

On the basis of the received scientific results, legislative proposals regarding changes and additions to Art. 208, 209, 298² of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the introduction of Art. 209¹ of the Criminal Procedure Code of Ukraine to improve the legal regulation of the detention of a person suspected of committing a criminal offense.

The scientific propositions, conclusions and proposals presented in the dissertation can be used: a) in research work - during the further theoretical development of the problems of detaining a person on suspicion of committing a

criminal offense; b) in the law-making process - when improving the norms of the criminal procedural law in the part of the legal regulation of criminal procedural detention; c) in law enforcement activities - to increase the efficiency of detaining a person suspected of committing a criminal offense; d) in educational and methodological activities - when teaching educational disciplines of the criminal procedural profile and preparing educational and methodological materials.

Key words: criminal procedural detention, criminal offense, preventive measure, suspect, authorized official, coercion, grounds for detention, functional purpose of detention, general rules of detention, special rules of detention, effectiveness of detention, directions for increasing the effectiveness of detention, judicial control, rights and freedoms .

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Потоцький М.М. Судовий контроль за затриманням особи за підозрою у вчиненні злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 115-122.
2. Потоцький М.М. Функціональне призначення кримінального процесуального затримання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 197-203.
3. Потоцький М.М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу: колективна монографія* / За заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. С. 155-171.
4. Потоцький М.М. Поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 158-168.

5. Потоцький М.М. Напрями підвищення ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 05/21. С. 49-57.

6. Потоцький М.М. Спеціальні правила здійснення кримінального процесуального затримання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 4 (39). С. 56-61.

7. Потоцький М.М. Особливості застосування примусу під час кримінального процесуального затримання. *Аналітично-порівняльне правознавство - електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2021. №3. С. 201-206. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporpr_2021_3_39. (дата звернення: 15.04.2022).

8. Потоцький М.М. Історичні етапи становлення затримання особи у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 99-106.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Потоцький М.М. Щодо визначення терміну «уповноважена службова особа» у контексті затримання. *Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 жовтня 2018 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2018. С. 104-106.

2. Потоцький М.М. Стандарти переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю: Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 квітня 2019 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 124-125.

3. Потоцький М.М. Щодо підстав затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. *Актуальні питання кримінального права та процесу: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 100-101.

4. Потоцький М.М. Окремі аспекти функціонального призначення затримання у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 9-10 жовтня 2020 р.). Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 102-103.

5. Потоцький М.М. Окремі аспекти судового контролю за кримінальним процесуальним затриманням особи. *Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 7-8 травня 2021 р.). Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 142-144.

6. Потоцький М.М. Щодо можливості кримінального процесуального затримання «потенційних» свідків. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: Матеріали III Харківського кримінального процесуального полілогу: присвяченого 90-річчю від дня народження д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю.М. Грошевого* (м. Харків, 10 листопада 2021 р.). Харків: Право, 2022. С. 149-151.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. Сутність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	25
1.1. Історичні етапи становлення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	25
1.2. Поняття затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	38
1.3. Функціональне призначення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	68
Висновки до розділу 1.....	85
РОЗДІЛ 2. Правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	87
2.1. Загальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	87
2.2. Спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	125
Висновки до розділу 2.....	145
РОЗДІЛ 3. Ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	147
3.1. Поняття ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	147
3.2. Напрями підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.....	168
Висновки до розділу 3.....	217
ВИСНОВКИ	220
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	226
ДОДАТКИ.....	256

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кримінальне процесуальне затримання є заходом примусу, що обмежує право на свободу та особисту недоторканість, внаслідок чого може суттєво погіршуватися правове становище особи у кримінальному провадженні. Тому норми кримінального процесуального закону у частині правового регулювання затримання мають бути чітко і однозначно сформульовані, а практика застосування затримання повинна відповідати вимозі передбачуваності та прогнозованості.

Правова регламентація та практична реалізація кримінального процесуального затримання є недосконалою, що негативно впливає на результативність процесуальної діяльності сторони обвинувачення, на якість забезпечення прав та свобод осіб, які затримуються за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, для підвищення ефективності кримінального провадження необхідним є системне дослідження затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Окремі проблемні питання затримання особи у кримінальному провадженні розглядалися у наукових працях таких вчених, як Ю. П. Аленін, В. В. Арешонков, А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, М. С. Городецька, Є. В. Дояр, А. В. Захарко, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, О. П. Кучинська, Д. В. Лазарева, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов, Ю. В. Лук'яненко, Є. І. Макаренко, В. О. Малярєва, А. М. Мельник, В. В. Назаров, М. Я. Никоненко, О. В. Одерій, Д. О. Пилипенко, М. А. Погорецький, В. В. Рогальська, С. М. Смоков, І. В. Тарасова, О. І. Тищенко, В. М. Тертишник, В. І. Фаринник, В. М. Федченко, Т. Г. Фоміна, Д. М. Цехан, А. П. Черненко, О. Г. Шило, О. В. Шульга, О. О. Юхно та інших. Попри наявність наукових робіт, що присвячені розгляду проблем кримінального процесуального затримання,

наразі залишаються спірні питання стосовно затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Усе вищевказане свідчить про актуальність наукового дослідження питання щодо кримінального процесуального затримання. Це обумовлює потребу у проведенні комплексного дослідження затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження проведено відповідно до положень Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (у частині встановлення строків затримання неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1027-р від 18 грудня 2018 року, Національної стратегії у сфері прав людини (у частині запобігання та протидії катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність), затвердженої Указом Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 року, пріоритетного напрямку «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21, реформи правоохоронної системи Стратегії сталого розвитку «України – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015.

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України 24 жовтня 2018 року (протокол № 2), уточнена вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 27 жовтня 2021 року (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є отримання нових наукових результатів щодо сутності, правил та ефективності затримання

особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Вказана мета зумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- проаналізувати історичні етапи становлення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;
- визначити поняття затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;
- з'ясувати функціональне призначення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;
- охарактеризувати загальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;
- охарактеризувати спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;
- визначити поняття ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;
- визначити напрями підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у частині правового регулювання затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають, розвиваються та припиняються під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Предметом дослідження є затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань дисертаційного дослідження застосовано систему загальнонаукових та спеціальних методів. Так, історико-правовий метод використовувався для з'ясування та аналізу історичних етапів становлення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (підрозділ 1.1.).

Застосування формально-логічного та порівняльно-правового методів було обумовлено необхідністю наукового опрацювання поняття та функціонального призначення кримінального процесуального затримання, загальних та спеціальних правил затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, ефективності кримінального процесуального затримання (усі розділи). Системно-структурний та структурно-функціональний методи реалізовувалися під час визначення поняття затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (підрозділи 1.2, 1.3.), дослідження загальних та спеціальних правил затримання, ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (розділи 2, 3). Соціологічний та статистичний методи застосовувалися для одержання та узагальнення результатів опитування слідчих, дізнавачів, адвокатів у кримінальних провадженнях та патрульних поліцейських. Системне використання наведених методів уможливило здійснення комплексного та ґрунтовного наукового дослідження затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та отримання обґрунтованих і достовірних наукових результатів.

Нормативно-правову базу дисертаційного дослідження становлять: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, міжнародно-правові акти та інші акти законодавства України.

Теоретичну базу дисертаційного дослідження склали наукові роботи вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінального процесу та інших юридичних галузей науки.

Емпіричну базу становлять результати анкетування 161 слідчого і дізнавача, 134 працівників патрульної поліції, 65 адвокатів у кримінальних провадженнях протягом 2020-2021 років, рішення національних судів, рішення Європейського суду з прав людини, а також власний досвід практичної роботи автора, набутий в органах Національної поліції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є однією з перших у науці кримінального процесу науковою роботою, що присвячена комплексному дослідженню затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Наукову новизну складають найбільш значимі та вагомі наукові результати, до яких слід віднести наступні:

уперше:

- визначено, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення – це короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь якого кримінального правопорушення (незалежно від суворості санкції), підлягає обов’язковій анкетній чи позаанкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем;

- з’ясовано, що функціями кримінального процесуального затримання є: припинення кримінальних правопорушень; інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності; забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу; превентивна функція;

- доведено, що спеціальними правилами здійснення кримінального процесуального затримання є: затримання поза вимогою «безпосередність»; спеціальний суб’єкт затримання, який обумовлений територією його застосування; спеціальна згода на затримання окремої категорії осіб; необхідний ступінь тяжкості злочину для затримання неповнолітніх; зменшення часових меж для затримання неповнолітніх; збільшення часових меж для превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану;

заміна судового контролю на прокурорський контроль щодо превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану;

– обґрунтовано, що ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення – це здатність затримання у легальний спосіб, що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на свободу, оперативно досягнути мети щодо гарантування належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження;

– з’ясовано, що напрямками підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: регламентація затримання незалежно від початку досудового розслідування; нормативне визначення поняття «уповноважена службова особа»; удосконалення підстав затримання у частині відсутності вимоги «безпосередність»; оптимізація реєстрації (фіксації) затримання; здійснення невідкладного автоматичного судового контролю; скасування вимоги щодо суворості санкції злочину для застосування затримання; відмежування затримання від примусового забезпечення участі осіб під час здійснення слідчих (розшукових) дій; врегулювання процедури звільнення особи у випадку досягнення мети затримання; визначення моменту законного затримання та удосконалення його часових меж; унормування механізму реалізації затримання у випадку зміни форми досудового розслідування; розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання; удосконалення регламентації застосування примусу під час затримання; приведення процедурної форми адміністративного затримання у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання; покращення регулювання затримання в умовах воєнного стану;

удосконалено:

– теоретичні положення стосовно розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання. Запропоновано регламентувати механізм виняткового затримання очевидців («потенційних» свідків) кримінального правопорушення, що може реалізовуватися за наявності протидії з'ясуванню обставин на місці події;

– пропозиції щодо медичного огляду затриманих осіб за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Визначено необхідність унормування обов'язкового медичного огляду затриманої особи за наявності у неї видимих тілесних ушкоджень. У такому випадку затримана особи повинна негайно доставлятися до найближчого медичного закладу для проведення огляду;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо використання стандартів переконання під час кримінального процесуального затримання. Наголошено, що застосування конкретного стандарту переконання щодо реалізації затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення залежить від обставини часу та раптовості;

– наукові погляди стосовно меж застосування примусу під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Констатовано, що у ході затримання може визнаватися законним (правомірним) завдання особі тілесних ушкоджень та позбавлення її життя.

На основі одержаних наукових результатів сформульовані законодавчі пропозиції щодо змін та доповнень до ст.ст. 208, 209, 298² КПК України та запровадження ст. 209¹ КПК України для удосконалення правового регулювання затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані: а) у науково-дослідній сфері – під час подальшої теоретичної розробки проблем затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

(акт впровадження Донецького державного університету внутрішніх справ від 16 грудня 2021 року); б) у законотворчому процесі – при удосконаленні норм кримінального процесуального закону у частині правової регламентації кримінального процесуального затримання (акт впровадження Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 14 січня 2022 року); в) у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (акт впровадження Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 січня 2022 року; акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 23 грудня 2021 року); г) у навчально-методичній діяльності – при викладанні навчальних дисциплін кримінального процесуального профілю та підготовці навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Донецького державного університету внутрішніх справ від 16 грудня 2021 року; акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від 24 грудня 2021 року).

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження апробовані на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання досудового розслідування»: (м. Кривий Ріг, 12 жовтня 2018 р.); XVI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю» (м. Кривий Ріг, 12 квітня 2019 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання кримінального права та процесу» (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку» (м. Київ, 9-10 жовтня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень» (м. Запоріжжя, 7-8 травня 2021 р.); III Харківському кримінальному процесуальному полілозі «Кримінальний

процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м. Харків, 10 листопада 2021 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 14 наукових публікаціях, з них 6 статей – у наукових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 підрозділ у колективній монографії, 1 стаття – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу з наукового напрямку «Право», 6 тез доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та науково-практичних семінарів.

Структура та обсяг дисертації обумовлюється метою, завданнями, об'єктом і предметом наукового дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 275 сторінок, з них основний текст – 210 сторінок, список використаних джерел (254 найменування) – 30 сторінок, додатки – 20 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

1.1. Історичні етапи становлення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

Затримання як процесуальний захід (процесуальна дія) був та залишається актуальним у всі часи існування людства. Науковцям, які цікавляться затриманням особи у кримінальному процесі, перш за все слід звернути увагу на витoki даного кримінального процесуального інституту. Майже на всіх історичних етапах розвитку кримінального процесуального законодавства змінювалося бачення щодо мети, природи та призначення затримання, трансформувалася процесуальна форма. Досвід застосування кримінального процесуального затримання в історичному аспекті може стати у нагоді в дослідженні та побудові сучасних норм, адже те законодавство, яке ми маємо зараз, є не що інше, як вдосконалення попередніх здобутків нормотворення.

На підставі аналізу наукової літератури та нормативних джерел виділяємо такі етапи становлення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення:

1. Давній етап (до 1864 р.). Першою правовою пам'яткою, у якій згадується затримання особи є Збірник законів царя Хаммурапі. У Збірнику передбачалась винагорода за затримання біглого раба чи рабині й доставлення їх до володаря; була відсутня відповідальність за вбивство грабіжника у випадку його застання «на гарячому» [59]. Вказаний Збірник не виокремлював затримання як самостійну процесуальну дію, однак воно виступало, так би мовити, додатковою обставиною, що враховувалася під час призначення покарання.

Перші згадки щодо тимчасового обмеження права на свободу у вітчизняній історії є договори Русі з Візантією 911 та 914 рр. Договір від 2 вересня 911 р. передбачав затримання крадія потерпілим на місці вчинення правопорушення. У випадку, якщо крадій чинив опір, володар речі міг його вбити. У випадку, коли порушник вже був зв'язаний, спричиняти йому біль та вбивати заборонялося [32, с. 14]. Фактично, затримання сприймалось виключно як фізичне захоплення особи задля забезпечення компенсації збитків.

Наступним джерелом права, на якому необхідно зосередити увагу, є Руська Правда, яка була чинною на українських землях. Фактично, у давньоруському праві було закріплено два види затримання: затримання підозрюваного у вчиненні злочину, татьби, крадіжки; затримання розшукуваної особи [135, с. 13]. У положеннях Руської Правди затримання правопорушників виглядало як фізичне захоплення та доставлення до княжого двору задля забезпечення реалізації покарання.

У період з XV-XVI століття розслідування кримінальних правопорушень стає однією з провідних функцій держави [110, с. 9]. У законодавчих актах того періоду (Судебники 1497 та 1550 рр.) знайшли правове регулювання адміністративні, цивільні та кримінальні правовідносини. У своєму дисертаційному дослідженні А.В. Павлов зазначає, що правова регламентація затримання того часу передбачала доставлення кривдника до місця розслідування та вирішення питання про застосування довготривалого заходу примусу у вигляді «віддачі за пристава» [129, с. 11]. Сутність заходу примусу «віддача за пристава» полягала у тому, що на затриману особу надягали кайдани і саджали в колоду. Державних тюрем тоді не було, тому заарештованих осіб тримали у пристава, який був зобов'язаний наглядати за ними [130, с. 8]. Незважаючи на недосконалість змісту нормативно-правових актів тієї доби, в них отримали розвиток та закріплення такі елементи кримінального процесуального затримання, як фізичне захоплення та доставлення особи, допит затриманого, регламентація

порядку утримання під вартою, порядок та умови звільнення затриманого. Таким чином був сформований базис правового інституту затримання особи та передумови для його подальшого розвитку [16, с. 16].

У своєму дослідженні І.О. Ретюнських зазначила, що Соборне уложення 1649 року фактично виокремлювало такі види кримінального процесуального затримання: затримання особи на місці вчинення злочину, тобто фізичне захоплення особи «на гарячому»; затримання підозрюваної особи у ході розслідування кримінальної справи за наявності для того підстав; затримання підозрюваних по судових справах до представлення ними поручителів; затримання підозрюваних осіб по державних чи політичних злочинах. За останньою категорією справ заявника також затримували задля забезпечення його подальшої участі у розслідуванні [178, с. 16].

Перелік доказів, достатніх для поміщення людини до тюрми був визначений у наказі Катерини II від 1767 р., а потім в Уставі благочиння 1782 р. Згодом перелік з невеликими змінами був включений в Статут кримінального судочинства 1864 р. Також Катерина II реалізувала ще два права, які захищали затриманих: не ув'язнювати обвинувачених під варту без повідомлення їм суті обвинувачення та без їх допиту; ввести судовий порядок розгляду скарг на незаконне взяття під варту [130, с. 8].

Статут кримінального судочинства 1864 р. більш чітко визначив перелік запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження та передбачив порядок їх застосування. До того ж, в даному нормативно-правовому акті вперше на законодавчому рівні було визначено засоби щодо забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів [238, с. 133].

Підсумовуючи, слід відзначити, що законодавством давнього етапу чіткої регламентації кримінального процесуального затримання передбачено не було. Фактично, затримання представляло собою фізичне захоплення

особи та її доставлення до уповноваженої особи й стало частиною такого заходу, як тримання під вартою.

2. Дореволюційний етап (1864-1917 рр.). Нормативне врегулювання затримання як кримінального процесуального інституту на території України відбулося під час її перебування у складі Російської імперії у ході судової реформи у 1864 р. [87, с. 32]. Відповідно до Статуту кримінального судочинства 1864 р. обранням запобіжних заходів займалися вже судові органи, а не органи кримінального переслідування. Автори Статуту кримінального судочинства, наділивши правом обрання запобіжного заходу лише судові органи, були вимушені надати право поліції у виключних випадках здійснювати затримання [129, с. 12].

Відповідно до ст. 257 Статуту, поліція як орган дізнання мала право на затримання правопорушників у перелічених нижче випадках: підозрюваного застали під час вчинення злочинного діяння або відразу після його вчинення; потерпілі особи чи очевидці вказують прямо на підозрюваного; на підозрюваному чи у його житлі виявлені явні сліди правопорушення; речі, які є доказами у справі, належать підозрюваному чи були знайдені при ньому; підозрюваний вчинив замах на втечу чи був схоплений під час чи після втечі; підозрюваний не має постійного місця проживання чи перебування [228].

Отже, в даний період утворився самостійний захід примусу, який застосовувався поліцією у чітко визначених ситуаціях – затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину [229, с. 113]. Таким чином, положення Статуту кримінального судочинства 1864 р., які регулювали здійснення затримання особи, вважаємо визначальними у встановленні підстав сучасного кримінального процесуального затримання.

3. Радянський етап (1917-1991 рр.). Після революції 1917 р. розпочався новий етап розвитку кримінального судочинства, в якому кримінальний процес зазнав докорінних змін. Починаючи з січня 1918 р. в Україні поширюються декрети всеросійських з'їздів Рад і Рад народних комісарів РРФСР, а на місцях виникають правові норми революційного часу.

У цей час система заходів примусу не була офіційно скасована, при цьому можна було застосовувати ті закони, які не були відмінені революцією. 13 вересня 1922 р. Всеукраїнським ЦВК було прийнято постанову, відповідно до якої на всій території Української Радянської Соціалістичної Республіки вводився в дію КПК України [130, с. 10].

Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 р. став першим кодифікованим актом, в якому були закріплені усі стадії кримінального процесу. Затримання допускалось з тих же підстав, що вказані у Статуті кримінального судочинства 1864 р. [250, с. 234]. Аналізуючи нормативно-правові акти того періоду Є.В. Дояр вказав, що затримання особи визначалось як захід попереднього й превентивного характеру. Закон надавав право на затримання органам дізнання, слідчий же та суддя мали право одразу схвалювати рішення про арешт, а тому повноваженнями на здійснення затримання не наділялись [56, с. 30].

Відповідно до ст. 127 Конституції СРСР 1936 р. громадянам СРСР забезпечувалась недоторканність особистості. Затримання дозволялось виключно за постановою суду чи з санкції прокурора [74]. Однак, такі норми залишились тільки «на папері» й не виконувались. Лише з середини 50-х рр. почала прослідковуватись тенденція до посилення законності та було розпочато реформування кримінального процесуального законодавства [108, с. 126].

З прийняттям КПК УСРР у 1960 р. кримінальне процесуальне затримання сформувалось як окремий захід процесуального примусу, що фактично виконував роль попередження випадків недостатньо обґрунтованих арештів [250, с. 234]. Мета затримання згодом була визначена у Положенні про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину від 1976 р. [164]. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про правонаступництво України», дане Положення як акт, ухвалений Верховною Радою УСРР, діяло на території України, доки не суперечив законам, що ухвалені після проголошення незалежності України [171].

Таким чином, слід відзначити, що правове регулювання затримання особи у радянський період виглядає неоднозначним. Спочатку затримання особи мало характер примусової дії превентивного характеру. У 50-х рр. почалося вдосконалення інституту затримання. Затримання сприймалось як частина довготривалого запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

4. Перехідний етап (1991-2012 рр.). З набуттям Україною незалежності розпочинається новий етап державотворення, вдосконалюються норми, знаходять правове регулювання нові інститути. Д.В. Лазарева підкреслила, що в новій редакції ст. 104 КПК України 1960 р., передбаченій Законом України від 30 червня 1993 р., зникло формулювання про те, що затримання підозрюваної особи є невідкладною слідчою дією [87, с. 38]. Така подія є визначальною, оскільки сутність того чи іншого заходу примусу впливає на весь процес подальшого правозастосування.

Кримінальне процесуальне затримання набуло подальшого розвитку з прийняттям Конституції України у 1996 р. Відповідно до ст. 29 згаданого акта, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Затримання та тримання під вартою допускаються лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на законних підставах та у встановленому порядку. Затримання застосовується уповноваженими службовими особами задля запобігання злочинним проявам та їх припинення. Обґрунтованість такого тимчасового запобіжного заходу має бути перевірена судом протягом сімдесят двох годин [75]. О.В. Шульга зазначає, що до 2001 р., тобто до узгодження кримінального процесуального законодавства з конституційними положеннями, загалом зберігався попередній порядок затримання та тримання під вартою осіб, підозрюваних у вчиненні злочину [250, с. 235].

Важливим етапом вдосконалення правового регулювання кримінального процесуального затримання є ратифікація 17 липня 1997 р. Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ). Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного

законодавства нашої країни [75]. 23 лютого 2006 р. було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – ЄСПЛ), який регулює відносини щодо обов’язку виконання державою рішень ЄСПЛ у справах проти України та необхідності усунення причин порушення Україною положень ЄКПЛ і протоколів до неї. Згідно зі ст. 17 вищезгаданого закону, положення ЄКПЛ та практика ЄСПЛ використовуються судами як джерело права [154].

Правове регулювання кримінального процесуального затримання цього періоду характеризується дією «застарілих» норм КПК України 1960 р. поруч з положеннями ЄКПЛ та, як наслідок, появи рішень ЄСПЛ як стандартів регулювання затримання. Рішеннями ЄСПЛ, які суттєво вплинули на здійснення кримінального процесуального затримання, є: «Гарькавий проти України» (2010 р.) [184], «Доронін проти України» (2009 р.) [189], «Захаркін проти України» (2010 р.) [190], «Нечипорук та Йонкало проти України» (2011 р.) [195], «Савін проти України» (2012 р.) [199] та інші. Застарілі норми КПК 1960 р. не відповідали європейським стандартам захисту прав людини. Так, у своєму дисертаційному дослідженні Т.О. Лоскутов, як приклад невідповідності предмету регулювання європейських стандартів та предмету регулювання КПК України щодо права на свободу і особисту недоторканність вказує положення ч. 2 ст. 208 КПК України (*ця норма дісталась у спадок від КПК України 1960 р.* – курсив М.П.). Автор зазначає, що обмеження прав особи шляхом застосування процесуального примусу не може перевищувати майбутнє можливе обмеження прав цієї особи внаслідок застосування покарання. Процедура застосування заходів примусу має врегульовуватися залежно від ступеня тяжкості злочину, у якому підозрюється особа [103, с. 93-94]. Вимога пропорційності у розумінні ст. 5 ЄКПЛ передбачає, що обмеження особистої свободи допускається виключно за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі [103, с. 95]. Однак, науковець не виключає можливості, що більш м’які

заходи примусу можуть бути неефективними. Т.О. Лоскутов вказує, що суб'єктом застосування примусу у кримінальному процесі має бути суд, оскільки в іншому разі застосування примусу може бути необґрунтованим та несправедливим. Суд має перевірити пропорційність обмеження прав і свобод унаслідок примусу з можливим ступенем обмеження прав внаслідок притягнення особи до кримінальної відповідальності [103, с. 96]. Такі доктринальні позиції заслуговують уваги та підтримки.

ЄСПЛ у багатьох справах наголошував на дотриманні принципу юридичної визначеності коли йдеться про позбавлення свободи. Важливо, щоб у національному законодавстві умови позбавлення свободи були чітко сформульовані та передбачувані. Метою п. 1 ст. 5 ЄКПЛ є недопущення свавільного позбавлення свободи [182]. Відсутність регламентації у КПК 1960 р. моменту затримання й встановлення граничного строку досудового затримання в сімдесят дві години не відповідало в повній мірі принципу правової визначеності щодо чіткості й передбачуваності закону. Така недосконалість законодавства мала наслідком велику кількість незареєстрованих затримань та збільшення строків фактичного затримання осіб до моменту звернення до суду.

5. Сучасний етап (2012-2021 рр.). КПК України 2012 р. запровадив нові підходи у регулюванні затримання особи. Важливим для дотримання прав затриманої особи стало встановлення граничного строку доставлення до суду в шістдесят годин для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу [82]. КПК України 1960 р. встановлював лише загальний строк затримання, в тому числі й доставлення до судді в сімдесят дві години після затримання [84]. Встановлення строку в шістдесят годин оцінюємо позитивно, оскільки більш конкретні строки проведення процесуальних дій дисциплінують сторону обвинувачення, унеможливають процесуальні зловживання. Таким чином у слідчого судді, є, як мінімум, дванадцять годин щоб вникнути у справу та прийняти виважене рішення. При «старому» порядку цей час у судді не завжди був у розпорядженні для розгляду питання

про застосування запобіжного заходу та винесення законного та обґрунтованого рішення.

Важко переоцінити важливість правового визначення у ст. 209 КПК України моменту кримінального процесуального затримання. Адже в момент затримання особі має бути повідомлено підстави та суть підозри, її процесуальні права; з моменту затримання починають відлік процесуальні строки повідомлення про підозру, доставлення до суду задля обрання запобіжного заходу, вручення рішення суду щодо тримання під вартою тощо. КПК України 1960 р. чітко не визначав момент затримання, у зв'язку з чим, останнє на практиці було поділено на фактичне (фізичне захоплення) та процесуальне (складання протоколу).

Цінним нововведенням для дотримання прав і свобод особи є застосування параметрів «безпосередності та щойності» при формулюванні підстав для затримання, як загального правила здійснення кримінального процесуального затримання. Однак, з огляду на «слабкість» ордерного порядку затримання, такі «звужені» часовими рамками підстави приводять до невиправданих перешкод для сторони обвинувачення. Останніми роками прослідковується тенденція щодо встановлення виключень з такого правила (п.п. 3, 4 ч. 1 ст. 208 КПК України), але такі винятки стосуються лише окремих правопорушень. Т.О. Лоскутов слушно пропонує вирішити це питання виключивши слова «безпосередньо» та «щойно» зі змісту ст. 208 КПК України та компенсувати виконання правила «безпосередності» та «щойності» невідкладним судовим контролем за затриманням. На думку автора, негайне доставлення затриманої особи до суду є більш ефективним, ніж попереднє одержання рішення слідчого судді [105, с. 100]. Такі правові положення дозволять стороні обвинувачення здійснювати розслідування ефективніше та ще більш наблизять процесуальний порядок затримання особи до європейських стандартів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Відповідно до КПК України, суб'єктами затримання з боку правоохоронних органів є уповноважені службові особи. Тобто це службові особи, право на затримання яким надано спеціальним законом. На відміну від КПК України 1960 р., затримання за чинним кримінальним процесуальним законодавством можуть провадити не виключно органи дізнання та слідчі.

Не менш важливим нововведенням є нормативне закріплення можливості для громадян здійснити кримінальне процесуальне затримання (кожним, хто не є уповноваженою службовою особою) згідно зі ст. 207 КПК України. Фактично, громадяни затримували правопорушників і до вступу в дію КПК України 2012 р., однак процедура такого затримання не була регламентована приписами кримінального процесуального законодавства.

Перспективним та актуальним є передбачення у КПК України окремих аспектів позаанкетної фіксації кримінального процесуального затримання (ч. 5 ст. 208 КПК України). Відповідно до цієї норми, у разі, коли на момент затримання анкетні дані особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок [82]. Адже під час правозастосування може мати місце ситуація, коли анкетні відомості затриманої особи з тих чи інших причин залишаються невідомими. В такому разі, в уповноваженій службовій особи відсутня можливість складання протоколу, що є грубим порушенням вимог ЄКПЛ та національного кримінального процесуального законодавства. Останнє спонукало працівників правоохоронних органів використовувати різні методи встановлення особи затриманого, які не завжди відповідали вимогам законодавства. Введення та подальше вдосконалення позаанкетної фіксації у процедуру кримінального процесуального затримання є необхідним та своєчасним, оскільки відсутність особистих даних затриманого не повинно бути перешкодою для дотримання законної процедури затримання. Більш детально питання щодо позаанкетної фіксації буде розглянуто у наступних підрозділах даного дослідження.

Чинний КПК України передбачає також специфічні види кримінального процесуального затримання, кожен з яких має свої особливості, наприклад: затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку, затримання на специфічній території, затримання окремої категорії осіб, превентивне затримання тощо. З огляду на дотримання принципу правової визначеності такі нововведення оцінюємо позитивно. Оскільки кримінальний процесуальний закон повинен передбачати максимум життєвих ситуацій, які так чи інакше впливають на застосування заходів примусу. Варто прагнути до того, щоб жодний аспект здійснення кримінального процесуального затримання не залишався поза правовим полем.

Вважаємо, що нормотворець обрав вірний шлях до встановлення процедури затримання особи у відповідності до європейських стандартів, однак окремі аспекти процедури затримання потребують законодавчого та правозастосовчого вдосконалення та узгодження.

6. Майбутній етап (2021 р.-....). Незважаючи на прогресивний характер КПК України 2012 р., регламентація інституту кримінального процесуального затримання потребує вдосконалення. У своєму дисертаційному дослідженні Ю.В. Лук'яненко слушно підкреслює, що жодна з історичних пам'яток права не закріплювала законодавче визначення поняття «затримання особи», що й призвело до широкого його тлумачення [109, с. 7]. Вважаємо, що таке визначення має бути закріплено законодавчо задля однозначного його розуміння під час правозастосування. Дослідження поняття затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення буде висвітлено у наступному підрозділі дисертації.

Також перспективним кроком у вдосконаленні затримання може бути розширення складу суб'єктів, до яких може застосовуватись кримінальне процесуальне затримання (наприклад затримання «потенційних» свідків (очевидців)). Оскільки під час правозастосування може виникнути раптова

необхідність у забезпеченні належної поведінки очевидців події, які з різних причин можуть уникати своєї участі у кримінальному провадженні.

Положення КПК України у частині регламентації затримання не повною мірою відповідають вимогам ЄКПЛ, оскільки у процедурі затримання відсутній у «чистому вигляді» негайний й автоматичний судовий контроль. На тепер судовий контроль за затриманням може відбутися через сімдесят дві години після фактичного затримання, що не відповідає вимогам негайності. Автоматичний судовий контроль передбачає контроль за кожним випадком затримання. Хоча у разі звільнення затриманої особи до повідомлення про підозру, судовий контроль взагалі не відбувається. Все вищевказане не сприяє ефективному забезпеченню прав і свобод затриманої особи і посилює ризики свавілля. Т.О. Лоскутов у своєму дослідженні справедливо пропонує внести зміни до ст. 210 КПК України, у якій замість «найближчого підрозділу органу досудового розслідування» передбачити «слідчого суддю найближчого суду» [105, с. 100]. Такі зміни дозволять впровадити негайний та автоматичний судовий контроль за кожним випадком здійснення кримінального процесуального затримання.

Підсумовуючи, слід відзначити, що становлення кримінального процесуального затримання відбувалось з врахуванням потреб конкретного періоду часу. На підставі аналізу законодавства та доктрини кримінального процесу, виокремлено такі історичні етапи становлення затримання особи у кримінальному процесі: давній (до 1864 р.), дореволюційний (1864-1917 рр.), радянський (1917-1991 рр.), перехідний (1991-2012 рр.), сучасний (2012-2021 рр.), майбутній (2021 р.-...).

Законодавство давнього етапу (до 1864 р.) не передбачало чіткої регламентації кримінального процесуального затримання. Кримінальне процесуальне затримання ототожнювалось з фізичним захопленням особи та доставленням її до уповноваженої особи й стало частиною такого заходу, як тримання під вартою. Під час дореволюційного етапу (1864-1917 рр.) затримання особи сформувалося як самостійний захід примусу. Положення

Статуту кримінального судочинства 1864 р., які регулювали здійснення затримання особи є визначальними у встановленні підстав сучасного затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Правове регулювання затримання особи у радянський період (1917-1991 рр.) виглядає неоднозначним. Спочатку затримання особи мало характер примусової дії превентивного характеру. У 50 - х рр. почалося вдосконалення інституту затримання. Затримання сприймалось як частина довготривалого запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Перехідний етап становлення затримання особи (1991-2012 рр.) характеризується дією застарілих положень КПК України 1960 р. поряд з функціонуванням норм ЄКПЛ та прогресивної практики ЄСПЛ як джерела права. Така нормативна колізія негативно впливала на забезпечення прав і свобод особи, яка затримується за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. На сучасному етапі розвитку (2012-2021 рр.), поряд з загальними підставами затримання, що застосовуються з урахуванням вимог «безпосередності» та «щойності», вводяться у законодавство винятки, які надають право службовим особам застосовувати затримання в обхід загальних правил в окремих випадках. Цінним виглядає законодавче визначення моменту затримання, процесуального порядку «громадського» затримання, закріплення можливості здійснити затримання уповноваженими службовими особами, впровадження у порядок фіксування (реєстрації) затримання окремих аспектів позаанкетної фіксації. На майбутньому етапі (2021 р.-...) інститут кримінального процесуального затримання потребує подальшого розвитку шляхом закріплення у законодавстві: поняття затримання, розширеного складу суб'єктів, до яких може застосовуватись кримінальне процесуальне затримання, порядок застосування автоматичного та негайного судового контролю тощо.

1.2. Поняття затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

Розробленість понятійно-категорійного апарату наук кримінально-правового блоку (його системність та несуперечливість) є важливим інструментом пізнавальної діяльності і в наукових дослідженнях, і в практичній діяльності кримінального провадження. Але таких ознак він набуває тільки тоді, коли процес формування понять і категорій послідовно проходить усі необхідні етапи – від теоретичних гіпотез (пропозицій) до їхньої практичної апробації та легалізації. В іншому випадку, як показує досвід, – не уникнути прогалин і суперечностей у законодавстві і в наукових концепціях, які ставлять, зокрема, органи досудового розслідування у глухий кут та обумовлюють прийняття сумнівних рішень в умовах змагального процесу [36, с. 40]. Затримання особи є важливим аспектом кримінальної процесуальної діяльності. Без застосування кримінального процесуального затримання сторона обвинувачення втратить дієвий інструмент впливу на процесуальні відносини, що в свою чергу матиме наслідком невинуваті складнощі у притягненні осіб до кримінальної відповідальності. У вітчизняній науковій літературі не приділяється достатньо уваги визначенню поняття затримання. Ґрунтовних досліджень з даного питання фактично не існує, а проблема визначення поняття затримання розглядається опосередковано. Таким чином, дане питання є актуальним і заслуговує на більш серйозну увагу з боку українських науковців.

З'ясування поняття затримання є відправною межею у праворозумінні сутності та призначення такого процесуального інституту. Як зазначав Є.І. Макаренко, правильне розуміння затримання дає змогу отримувати важливі докази в процесі його провадження й використовувати їх надалі для викриття підозрюваного [113, с. 130]. Багато залежить від того, що вкладається в сутність «затримання», яке коло дій підпадає під це поняття [220, с. 421].

Чіткого визначення поняття «затримання» у національному законодавстві не надано. Відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом. Разом з тим, згідно з ч. 2 ст. 131 КПК України затримання особи виступає самостійним заходом забезпечення кримінального провадження [82]. За своєю кримінально-процесуальною природою затримання є складною категорією. Затримання можна визначити як специфічний примусовий захід, який має невідкладний характер та застосовується до підозрюваного у вчиненні злочину (*кримінального правопорушення* – курсив М.П.) [130, с. 121].

Існує теза, що сутність затримання особи без ухвали слідчого судді полягає у поміщенні затримуваної особи до ізолятора тимчасового тримання [23, с. 92]. Вбачається, що таке формулювання суті даної процесуальної дії виглядає дещо обмеженим. Доцільно наголосити, що не кожне кримінальне процесуальне затримання, яке здійснюється поза судовим рішенням закінчується поміщенням особи до ізолятора тимчасового тримання. Ми допускаємо наявність певної кількості зареєстрованих затримань, після яких затримуваним особам не повідомляється про підозру і їх звільняють. Таке затримання може тривати навіть декілька годин.

Більш вдалим виглядає визначення кримінального процесуального затримання як тимчасове позбавлення волі особи підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення [81, с. 156].

Для розкриття поняття затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення необхідно визначити та розкрити ознаки такої процесуальної дії. На підставі дослідження виділених ознак потрібно сформулювати універсальне визначення кримінального процесуального затримання.

Аналіз наукової літератури та чинного законодавства дає можливість виокремити наступні ознаки затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення:

1. Законність примусу. Кримінальну процесуальну діяльність не можна уявити без вжиття заходів примусу. З огляду на те, що головною метою кримінального провадження є викриття підозрюваного, логічно, що досягнення цієї мети для підозрюваного є небажаним. Для забезпечення законного доведення причетності особи до вчинення злочину застосовуються заходи примусу [96, с. 88]. У тлумачному словнику «примус» розкривається як натиск з чийогось боку, примушування; зумовлена кимсь або чимсь необхідність діяти певним способом, незалежно від бажання; натиск, обумовлений законом тощо [210].

Л.М. Лобойко заходи процесуального примусу визначає як передбачені законом заходи впливу на суб'єктів кримінального процесу, які мають самостійне значення та не мають характеру правових санкцій і застосовуються з метою забезпечення виконання суб'єктами процесу своїх обов'язків [91, с. 150].

Т.О. Лоскутов пише, що змагальний кримінальний процес передбачає рівні процесуальні права сторін. Коли особа, яка викривається, незаконно протистоїть слідчому, тоді баланс між функціями кримінального переслідування та захисту порушується. В даному випадку сторона захисту має переваги, оскільки представники сторони обвинувачення здійснюють діяльність виключно в межах та у спосіб встановлений законом. Для недопущення порушення рівноваги між сторонами використовуються заходи примусу. Кримінальний процесуальний примус унеможливорює незаконну протидію кримінальному переслідуванню. Заходи кримінального процесуального примусу, законно обмежуючи деякі права особи, щодо якої є припущення про її винність, гарантують рівність сторін, тобто забезпечують змагальність на стадії досудового розслідування [106, с. 162]. Дійсно, примус стримує поведінку учасників у певних рамках, завдяки чому досягається збалансованість процесуальних прав та обов'язків сторін кримінального провадження.

Наявність спору або протиріч між сторонами, зумовлюється передбаченою різницею природи і змісту процесуальних функцій, що реалізують учасники кримінального судочинства на досудових стадіях, тобто розмежуванням функцій обвинувачення (кримінального переслідування), захисту і вирішення справи (правосуддя, юстиції), що виступає сутністю змагальності [201, с. 30].

Затримання особи можна розкрити як тимчасову ізоляцію особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення шляхом поміщення її до спеціальної установи. До прийняття Конституції затримання вважалося невідкладною слідчою дією. У ч. 3 ст. 29 Основного Закону нашої держави вперше було зазначено, що затримання є тимчасовим запобіжним заходом. Пізніше, в ході «малої судової реформи» затримання одержало такий «статус» і в кримінальному процесуальному законі – ч. 2 ст. 149 КПК 1960 року та ч. 2 ст. 176 КПК 2012 року. Проте досі вчені ведуть дискусію з приводу того, є затримання запобіжним заходом чи слідчою дією [90, с. 167].

Заходи забезпечення кримінального провадження є заходами кримінально-процесуального примусу. Однак у свою чергу заходи кримінально-процесуального примусу охоплюють і інші заходи крім заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема до інших заходів процесуального примусу слід включити окремі слідчі (розшукові) дії [225, с. 14].

Примус притаманний усім заходам забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжним заходам. Серед вчених – юристів немає єдності думок щодо сутності (правової природи) кримінального процесуального затримання. Одні вчені називають «затримання» запобіжним заходом [79, с. 187]. Інші науковці критикують віднесення затримання особи до запобіжних заходів, оскільки воно відрізняється від останніх підставами та строками застосування, ситуативним і невідкладним характером [60, с. 33].

Ю.В. Лук'яненко, О.О. Юхно затримання особи розуміють одночасно як захід забезпечення кримінального провадження, і як запобіжний захід,

який має тимчасовий характер [110, с. 47]. Окремі науковці займають більш «загальну» позицію та відносять затримання до заходів примусу без подальшої деталізації [123, с. 154; 18, с. 204; 30, с. 15].

Також існує думка, що затримання у кримінальному провадженні виступає слідчою (розшуковою) дією [12, с. 303; 220, с. 423]. Ю.В. Лук'яненко, О.О. Юхно наголошують на тому, що затримання має примусовий характер, адже забезпечує участь особи у провадженні, зупиняє протиправні дії, усуває перешкоди у встановленні обставин правопорушення. Такі ознаки виходять поза межі сутності слідчих (розшукових) дій [110, с. 50]. Однак не можна стверджувати, що примус притаманний виключно запобіжним заходам (заходам забезпечення кримінального провадження), а усі слідчі (розшукової) дії позбавлені примусу. Наприклад, під час проведення слідчої (розшукової) дії «обшук», примусу буде присутній майже завжди. Незалежно від того, на якому боці істина з розглянутого питання, ознака примусу буде притаманна затриманню в будь-якому випадку.

Отже, можна стверджувати, що затримання є заходом кримінального процесуального примусу, а саме заходом забезпечення кримінального провадження з окремими елементами запобіжного заходу. Не можемо назвати затримання слідчою (розшуковою) дією, оскільки пізнавальний характер воно має не завжди. Можливість отримання доказів під час затримання доцільно розглядати як факультативну ознаку кримінального процесуального затримання.

У контексті розгляду примусового характеру затримання слід зазначити, що для досягнення цілей кримінального провадження, уповноваженим службовим особам надане право застосовувати силу під час затримання. Однак такий примус повинен бути законним й не переходити у катування.

Катуванням визнаються біль і страждання, за умови що вони досягли мінімальної міри жорстокості у значенні ст. 1 Конвенції ООН проти катувань ті інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів

поводження і покарання. Однак така міра є відносною, вона залежить від багатьох обставин справи, таких як: тривалість жорстокого поведження, фізичні або психічні наслідки, стать, вік, здоров'я жертви тощо [200]. Дійсно, поняття «катування» є не чітко визначеним (його мінімальна міра), в той же час окремі насильницькі дії, які явно є «жорстокими» визнаються катуванням беззаперечно.

Таким чином, законність примусу під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення виключає катування. Якщо особа буде піддана катуванню у ході кримінального процесуального затримання, то про законність примусу не можна вести мову.

В даному дослідженні ми уникли чіткого з'ясування відношення кримінального процесуального затримання до заходів забезпечення кримінального провадження чи до запобіжних заходів. З впевненістю можна зазначити, що кримінальне процесуальне затримання має неоднозначну правову природу. Разом з тим, затримання – це захід кримінального процесуального примусу, що застосовується у відповідності до закону.

Правові норми надають можливість застосовувати примус під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки важко уявити ефективність добровільного кримінального процесуального затримання. Майже завжди підозрювана особа протидіє кримінальному провадженню, не виконує процесуальні обов'язки, перешкоджає розслідуванню обставин кримінального правопорушення. В іншому випадку мета кримінального процесуального затримання є відсутньою.

2. Спрямованість на забезпечення належної поведінки. Кримінальне процесуальне затримання, як і всі заходи процесуального примусу гарантують паритет між функціями захисту і кримінального переслідування, через забезпечення здійснення останньої [106, с. 162]. Стаття 5 ЄКПЛ метою затримання називає допровадження особи до компетентного судового органу [70]. Тобто, наступним обов'язковим та «негайним» етапом після

фактичного затримання має бути саме допровадження до суду для перевірки законності такого затримання. Водночас, напевно це є саме метою яку переслідує службова особа / громадянин затримуючи потенційного правопорушника.

В цій частині роботи доречно розглянути кримінальне процесуальне затримання через призму поняття «кримінальне переслідування». Кримінальне переслідування є кримінальною процесуальною діяльністю, яка спрямована на перевірку зв'язку між подією злочину і конкретною особою, а всі кримінально-процесуальні заходи примусу (запобіжні заходи) спрямовані на забезпечення цієї перевірки [106, с. 161].

Д.М. Цехан та І.В. Гловюк кримінальне переслідування позначають як діяльність, спрямовану на викриття особи у вчиненні злочину та забезпечення притягнення її до кримінальної відповідальності. Кримінальне переслідування завжди є персоніфікованою діяльністю, що здійснюється щодо конкретної особи, яка має статус, наприклад, підозрюваного (у досудовому розслідуванні) та обвинуваченого (у судовому провадженні в суді першої інстанції) [243, с. 341]. Виходить так, що кримінальне процесуальне затримання, як тимчасовий запобіжний захід, спрямоване на забезпечення перевірки причетності конкретної особи до кримінального правопорушення шляхом створення сприятливих умов для доказування стороною обвинувачення.

Можна зазначити, що встановлення причетності конкретної особи до вчинення злочину задля притягнення до кримінальної відповідальності є метою усього слідчого кримінального переслідування (*тобто усієї стадії досудового розслідування – курсив М.П.*) [106, с. 161]. Однак, дана теза не виключає того, що при здійсненні затримання, встановлення причетності особи до злочину може розглядатись як частина загальної мети усього кримінального переслідування.

В.М. Тертишник метою затримання називає запобігання злочину та з'ясування причетності підозрюваного до вчиненого злочину [220, с. 425]. На

думку А.М. Мельник, затримання лише заради з'ясування причетності особи до злочину і вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу, за відсутності бажання у затриманого переховуватися, продовжувати злочинну діяльність чи переховувати (знищити) докази, не є виправданим [118, с. 24]. Такі питання можна вирішити і не затримуючи особу, анкетні відомості та місцезнаходження якої відомі органу досудового розслідування. Свобода повинна обмежуватись виключно у випадку, коли без цього неможливо забезпечити виконання поставлених цілей [234, с. 309]. Такі правові позиції є слушними та в додаток до вищевказаного доцільно зазначити, що з'ясування причетності затриманого до злочину є умовною метою усього кримінального переслідування особи.

Є.І. Макаренко зазначав, що є не зовсім коректним здійснювати затримання особи в рамках кримінального провадження задля з'ясування особи. Автор пояснював це тим, що встановлення особи підозрюваного є складовою частиною з'ясування його причетності до розслідуваного правопорушення [112, с. 304]. Уявляється, що з'ясування особи потенційного правопорушника є ключовим фактором у динаміці розслідування кримінального правопорушення, оскільки, маючи у розпорядженні дані про правопорушника, сторона обвинувачення може повідомити йому про підозру, викликати на допит, у разі ухилення від явки застосовувати привід, провести оперативно-розшукові заходи тощо. З'ясування особи правопорушника не можна розцінювати як самостійну мету затримання, проте слід визнати, що вказані дані є суттєвими для сторони обвинувачення.

Т.О. Лоскутов метою кримінального процесуального затримання називає короткочасне забезпечення належної поведінки затриманого (особи, щодо якої є припущення про її винність у вчиненні злочину). Гарантування такої належної поведінки під час затримання досягається через обмеження права затриманої особи на свободу для запобігання ухилення її від кримінального переслідування; перешкоджання державним органам у встановленні причетності винної особи до злочину [96, с. 101]. Ця позиція

вченого заслуговує підтримки з огляду на те, що затримання особи виступає гарантією належної поведінки особи. А забезпечення належної поведінки є основною метою кримінального процесуального затримання.

Отже, загальною спрямованістю затримання можна назвати забезпечення належної поведінки особи, яка безпосередньо пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення. Такий зв'язок може проявлятися у втечі особи з місця правопорушення, наявності достатніх доказів щодо вчинення правопорушення конкретною особою тощо. Під забезпеченням належної поведінки мається на увазі припинення протиправних дій, припинення спроби втекти, примусова участь у судовому засіданні та запобігання ризикам, що зазначені у ч. 1 ст. 177 КПК України.

3. Обмеження права на свободу. Заходи кримінального процесуального примусу завжди обмежують права людини. Такі обмеження прав людини обумовлені найвищим ступенем суспільної небезпеки, що притаманні злочинному діянню [96, с. 94]. Обмеження прав особи є лише засобом для досягнення суспільно корисної мети, наприклад, припинення правопорушення, запобігання спробам втекти чи знищити докази.

Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність [75]. Відповідно до Зводу принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі, затверджений Резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 09 грудня 1988 року, затримана особа – це особа, яка позбавлена особистої свободи не в результаті засудження за вчинене правопорушення [63]. Загалом обмеження особистої свободи є недопустимим у змагальній конструкції кримінального процесу. Винятки з цього правила можливі лише тоді, коли «підозрюваний» намагається протиправним шляхом вийти за межу рівності сторін, зробивши для себе невинуватдані переваги. При цьому, підстави для здійснення кримінального процесуального затримання повинні бути такого ступеню, щоб залишення підозрюваного на свободі реально, а не у виді абстрактної можливості загрожувало невинуватданими перешкодами для сторони обвинувачення. Так,

наприклад, втеча підозрюваної особи, її переховування від органів досудового розслідування та суду, безперечно порушує баланс сил у кримінальному судочинстві: сторону обвинувачення, у цьому випадку чекає «бій з тінню» [212, с. 72].

Під правом на свободу, у контексті ст. 5 ЄКПЛ розуміється фізична свобода особи, сутністю якої є те, що жодна особа не може бути позбавлена свободи беззаконно [70]. Особиста свобода затриманого може бути обмежена шляхом фізичного впливу на особу або у наслідок підкорення наказу уповноваженої службової особи [82]. Забезпечення права на свободу у кримінальному провадженні є особливо важливим, оскільки внаслідок незаконного обмеження права на свободу можуть порушуватися інші права та свободи особи [97, с. 226]. Наприклад, право на захист, порушення заборони катування тощо.

Особливістю кримінального процесуального затримання є те, що за наявності законних підстав для затримання особа законно обмежується у праві на свободу. Таке законне обмеження продиктоване виключною необхідністю реакції з боку держави та громадян на протиправні прояви.

4. Уповноважені та не уповноважені суб'єкти застосування. Згідно зі ст. 207 КПК України, кожен громадянин має право затримати без санкції суду будь-яку особу (окрім винятків, передбачених ст. 482, 482² КПК України). В даному випадку мова йде про затримання не уповноваженими суб'єктами [82]. Законним визнається здійснення фактичного затримання особами, які не мають відповідних повноважень.

В юридичній літературі панує одностайна позиція щодо визначення терміну уповноважена службова особа, яка близька до формулювання даного визначення у КПК України. Відповідно до ч. 3 ст. 207 КПК України, уповноважені службові особи – це особи, які мають право на затримання відповідно до закону [82]. Тобто, таке право службовим особам повинно бути надано спеціальним Законом України. Уповноваженими суб'єктами

здійснення затримання є службові особи, до компетенції яких входить застосування кримінального процесуального затримання.

Незважаючи на те, що переважна більшість процесуалістів підтримують вказану позицію, у доктрині існують інші точки зору щодо тлумачення поняття уповноважена службова особа.

Так, М.І. Бортун відмічає, що уповноважені службові особи – це особи, які входять до складу слідчо-оперативної групи (далі – СОГ) або визначені спеціальним законом та ст. 522 КПК України [22, с. 104]. Аналізуючи зазначену позицію, слід відмітити, що автор мав на увазі, що особи зі складу СОГ реалізують право на затримання відповідно до спеціального закону як працівники *поліції* (курсив – М.П.), враховуючи те, що склад СОГ формується з числа таких службових осіб. Визначення того, що особи зі складу СОГ є уповноваженими службовими особами виглядає не зовсім чітким.

Завданням СОГ є не лише затримання правопорушників, а й виконання відповідно до Наказу МВС України № 575 від 07.07.2017 р. інших завдань, таких як: виявлення, фіксація та вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків тощо [162]. Щодо службових осіб, зазначених у гл. 41 КПК України (керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України або визначена ним службова особа, капітан судна України, інші службові особи, визначені ними), то віднесення їх до уповноважених службових осіб є, скоріше за все, передчасним. Затримання, що здійснюють вказані посадові особи, є законним (в сенсі ст. 207 КПК України), хоча і з певними особливостями, що обумовлені специфічними умовами застосування наведеного тимчасового запобіжного заходу.

Існує думка, що уповноважена службова особа – це посадова особа оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної

служби України, органів Державної митної служби [219, с. 413]. Ми не можемо повністю погодитися з таким визначенням, бо фактично затримують осіб не лише працівники оперативних підрозділів, а й інші службові особи правоохоронних органів, наприклад, працівники патрульної поліції Національної поліції України.

У правовій літературі невирішеним є питання щодо належності / неналежності слідчого, прокурора до осіб, уповноважених на здійснення затримання. Так, М.Я. Никоненко вважає, що законодавець розділяє уповноважену службову особу, слідчого і прокурора як різних самостійних суб'єктів, які діють в процесі відокремлено один від іншого. Тобто, ні слідчий, ні прокурор не можуть виступати у своєму статусі уповноваженої службової особи [124, с. 85]. З таким аргументом повністю погодитись не можна, оскільки у ч. 3 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа, слідчий, прокурор перераховані окремо не з метою визначення трьох окремих суб'єктів які діють відокремлено, а з метою нормативного врегулювання можливості здійснення обшуку затриманої особи не лише службовою особою, яка здійснила затримання, а й слідчим і прокурором.

Про злочин органам поліції стає відомо під час виконання їх загальнодержавної функції забезпечення правопорядку, і таким чином вони залучаються у кримінальний процес. Тоді як прокурор залучається у кримінальне провадження як представник державного обвинувачення в результаті повідомлення його органами поліції про виявлене ними кримінальне правопорушення і, відповідно, про існуючу необхідність прийняти рішення про кримінальне провадження та оголошення публічного кримінального позову прокурором від імені держави [51, с. 211]. На погляд М.І. Бортуня, прокурор до уповноважених службових осіб не відноситься, тому що останній здійснює нагляд у формі процесуального керівництва, тобто чітко окреслені функції відповідно до ст. 36 КПК України, а у ст. 208 КПК України окреслено функції прокурора при затриманні уповноваженою службовою особою (п.п. 3, 5 ст. 208 КПК України) [22, с. 105]. В цілому таке

судження ми підтримуємо, але однозначно не можна стверджувати, що прокурору заборонено здійснювати затримання як уповноваженій службовій особі.

Прокурору як процесуальному керівнику надано такі процесуальні повноваження, використання яких дозволяє йому проводити досудове розслідування самостійно у повному обсязі не залучаючи слідчого чи оперативні підрозділи [49, с. 188]. Відповідно до ст. 36 КПК України, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в визначеному законом порядку [82]. На практиці же прокурор фактично здійснює нагляд за законністю з моменту затримання особи.

Як зазначає М.С. Городецька, серед суб'єктів сторони обвинувачення прокурор обіймає керівну позицію відносно слідчого, відповідно, здійснює більш кваліфіковану та більш відповідальну роботу відносно останнього. Прокурор є суб'єктом вищого компетенційного рівня відносно слідчого. Менш кваліфікована праця в межах сторони обвинувачення – робота слідчого під керівництвом прокурора чи робота оперуповноваженого під керівництвом слідчого чи прокурора – не потребує такого ж рівня підготовки та рівня обізнаності, як труд процесуального керівника [47, с. 67]. Виходить так, що затримання таким суб'єктом було б більш ефективним. Але в такому разі є можливість формального усунення прокурора від участі в процесі як суб'єкта процесуальної дії у випадку заявлення відповідного відводу, що суперечить сформульованому О.М. Толочком принципу «незмінності прокурора при проведенні конкретного кримінального провадження» [224,

с. 52]. О.В. Шульга пише, що прокурор є суб'єктом затримання у значенні «уповноваженої службової особи», оскільки відповідні повноваження йому надані КПК України [248, с. 86]. Таке твердження також є спірним. КПК України не містить прямого дозволу на здійснення затримання прокурором. Так само такий дозвіл відсутній і в Законі України «Про прокуратуру».

В літературі немає єдності думок щодо належності слідчого до уповноваженої службової особи. Зокрема, той же О.В. Шульга вказує, що слідчий є службовою особою, яка уповноважена на здійснення затримання на тій підставі, що КПК України надає слідчому таке право [248, с. 86]. Протилежну думку висловлює М.Я. Никоненко, аргументуючи її тим, що слідчий згідно свого процесуального статусу затримання не здійснює [124, с. 85]. Не можна повністю заперечити твердження М.Я. Никоненка. КПК України не надає право слідчому здійснювати затримання, на відміну, наприклад, від Закону України «Про Національну поліцію». Тобто слідчий має право затримати особу на підставі свого статусу співробітника поліції чи іншого правоохоронного органу, до компетенції якого належить затримання осіб у рамках кримінального провадження.

Системне тлумачення законодавства (КПК України та Закону України «Про Національну поліцію») дає змогу дійти висновку, що будь-який атестований поліцейський наділений повноваженнями із затримання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, отже, є уповноваженою службовою особою [254]. Така позиція є вірною та заслуговує підтримки. Прикладом надання права на затримання спеціальним законом також є положення п. 10 ст. 12 ЗУ «Про Національну гвардію України», відповідно до якого, Національна гвардія України відповідно до покладених на неї завдань та функцій зобов'язана здійснювати заходи, направлені на затримання осіб, щодо яких є підозра у вчиненні кримінального правопорушення [167].

Проаналізувавши наукову літературу, приходимо до висновку, що існують різні погляди відносно визначення поняття уповноваженої службової особи. Одні автори ототожнюють його з складом слідчо-оперативної групи та

відносять до уповноважених службових осіб керівника дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітана судна України, інші вчені включають до уповноважених службових осіб працівників оперативних підрозділів. Проблемним питанням є участь прокурора у затриманні. Це може не однозначно сприйматись, бо у КПК України та спеціальному законі відсутня пряма норма, яка б дозволяла здійснювати затримання прокурору.

Отже, затримання мають право застосовувати уповноважені суб'єкти (працівники правоохоронних органів, право на затримання яким надано законом) та не уповноважені суб'єкти (усі інші особи, які не мають відповідних повноважень). Процесуальний порядок та підстави затримання різними суб'єктами мають свої особливості, які будуть розглянуті у наступних підрозділах даного дисертаційного дослідження.

5. Обмеженість тривалості. Стаття 209 КПК України чітко визначає момент затримання, а саме особа вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу вимушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, за вказівкою уповноваженої службової особи. Згідно зі ст. 211 КПК України, затримана особа без відповідної санкції суду повинна бути звільнена чи доставлена до суду не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання [82]. Відповідно до ст. 29 Конституції України, законність затримання повинна бути перевірена судом протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання [75]. Ці строки розглядаються законодавством як граничні строки при здійсненні кримінального процесуального затримання.

Визначення на конституційному рівні строку затримання в годинах свідчить про особливе значення цієї гарантії для забезпечення права на свободу та особисту недоторканність і передбачає необхідність дотримання початкового моменту, з якого повинні відраховуватися граничні сімдесят дві години затримання [27, с. 311].

Слід зауважити, що не кожне затримання триває протягом шістдесяти чи сімдесяти двох годин. Відповідно до кримінального процесуального законодавства затримання особи може бути припинено у таких випадках: 1) затриманій особі протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання не вручено повідомлення про підозру та звільнено; 2) особу звільнено за рішенням суду, тобто слідчим суддею / судом обраний запобіжний захід не пов'язаний з позбавленням волі; 3) особу не доставлено протягом тридцяти шести годин до слідчого судді, суду у випадку затримання з метою приводу; 4) затримана особа звільняється у випадку, якщо протягом тридцяти діб з моменту превентивного затримання йому не вручено судового рішення про обрання запобіжного заходу; 5) Після затримання особи з метою екстрадиції встановлено обставини, за наявності яких екстрадиція не здійснюється; 6) Громадське затримання припиняється при передачі затриманого уповноваженій службовій особі тощо [82; 153]. Наведений перелік випадків припинення кримінального процесуального затримання не є вичерпним. Державні органи повинні бути зацікавлені у тому, щоб строк кримінального процесуального затримання був нетривалим. Чим коротший є термін затримання, тим меншими є ризики свавілля, меншим буде термін обмеження права на свободу затриманого поза судовим рішенням. Короткочасність досудового утримання особи є гарантією дотримання прав і свобод затриманих осіб.

Ю.В. Лук'яненко, О.О. Юхно пишуть, що відповідно до національного законодавства, затримання має часові межі, відповідно яких слідчий, прокурор зобов'язаний прийняти відповідне рішення, зокрема протягом двадцяти чотирьох годин або повідомити особі про підозру, або звільнити її [110, с. 46]. Винятком з загального правила може слугувати лише превентивне затримання. Р.Л. Степанюк зазначає, що превентивне затримання здійснюється як виключний випадок та характеризується специфічною підставою застосування (наявність обґрунтованої підозри у здійсненні терористичної діяльності), специфічною територією застосування,

особливим порядком та строком затримання (не більше 30 діб) [27, с. 316]. Попри те, що законодавець таку процесуальну дію назвав саме «превентивним затриманням», вважаємо, що превентивне затримання не можна вважати саме кримінальним процесуальним затриманням у загальноприйнятому уявленні. Превентивне затримання, на наш погляд, є запобіжним заходом у виді тримання під вартою зі специфічною процедурою прийняття та погодження. Сімдесят дві години, що передують превентивному затриманню є кримінальним процесуальним затриманням у загальноприйнятому сенсі. Такі положення законодавства щодо превентивного затримання викликають сумнів, втім, вони продиктовані реаліями сьогодення і під певним кутом зору можуть бути виправданими.

Ознака обмеженості тривалості кримінального процесуального затримання, свідчить про те, що це є короткостроковою мірою державного примусу, яка застосовується тимчасово для забезпечення належної поведінки підозрюваного на первісному етапі досудового розслідування.

6. Незалежність від суворості санкції. Відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без санкції суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі. У КПК України передбачена також процедура затримання за вчинення кримінального проступку [82]. Кримінальний проступок – це передбачене Кримінальний кодексом України (далі КК України) діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [77].

І.В. Тарасова пише, що потрібно надати право слідчому, прокурору здійснювати затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину будь-якої тяжкості, якщо є фактичні дані, що особа ухиляється від слідства та суду [216, с. 111]. На сьогодні, для здійснення затримання особи, така особа повинна обґрунтовано підозрюватись у вчиненні кримінального проступку або злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі.

У Особливій частині КК України є склади кримінальних правопорушень, які не містять у санкції позбавлення волі, але передбачають штраф більший ніж три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян (ч. 1, 2 ст. 200, ч. 1, 2 ст. 203², ч. 1 ст. 204, ч. 1 ст. 206 КК України тощо [77]), тобто не є кримінальними проступками. Виходить так, що затримання особи за вчинення таких злочинів можливе лише в ордерному порядку. З огляду на «слабкість» процесуального порядку затримання за ухвалою слідчого судді, здійснити затримання за вчинення таких злочинів на першочерговому етапі розслідування на практиці майже неможливо.

Уповноважена службова особа іноді об'єктивно не може безпомилково визначити кримінальну кваліфікацію діяння через обмеженість фактичної інформації та часових ресурсів. Законодавча регламентація дозволу на затримання за підозрою у скоєнні злочину, за який унормовується покарання у вигляді позбавлення волі, пов'язана з вимогою пропорційності обмеження прав і свобод людини. За такого затримання обмеження свободи буде пропорційним обґрунтовано прогнозованому позбавленню волі [105, с. 98]. Така думка є слушною, водночас суспільство зацікавлено в протидії усім злочинним проявам. Виглядає недоречним, що затримання особи «на гарячому» за підозрою у вчиненні кримінального проступку можливе (за певних умов, визначених законом), а за підозрою у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, неможливо здійснити. Додатково слід зазначити, що суспільна небезпека вчинення злочину є вищою, ніж кримінального проступку.

Вирішення даного питання Т.О. Лоскутов пропонує наступним чином: кримінальне процесуальне затримання за вчинення злочинів, санкціями яких не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, повинно відбуватись за правилами ст. 208 КПК України. Таке затримання є винятком, тому максимальні строки мають бути меншими, ніж допустимі часові межі затримання за вчинення злочинів, котрі можуть каратися позбавленням волі.

За короткий проміжок часу органи досудового розслідування мають з'ясувати фактичні дані вчиненого діяння та прийняти рішення про необхідність притягнення або не притягнення особи до відповідальності [105, с. 98]. Здійснення такого затримання буде виправданим з огляду на публічний інтерес.

У Концепції змін в інституті затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення пропонується перший абзац ч. 1 ст. 208 КПК України викласти у такій редакції: «уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, лише у випадках:...» [76]. Умова щодо наявності у санкції виду покарання позбавлення волі відсутня. Прийняття за основу таких змін значно полегшить діяльність сторони обвинувачення. При таких змінах фактично будуть існувати два випадки затримання на гарячому: за підозрою у вчиненні кримінального проступку та за підозрою у вчиненні будь-якого злочину. Як показало проведене в рамках дослідження анкетування працівників патрульної поліції (67, 2 %), слідчих і дізнавачів Національної поліції України (60, 2 %), більшість опитаних респондентів виступають за необхідність регламентації у КПК України здійснення затримання незалежно від суворості санкції злочину (Додаток Б, А). Проте, серед опитаних адвокатів у кримінальних провадженнях таку пропозицію розділяють лише 44, 6 % учасників анкетування (Додаток В). Останній результат анкетування можна пояснити процесуальним інтересом цих суб'єктів кримінального провадження та загальною спрямованістю сторони захисту у кримінальному провадженні (зокрема на стадії досудового розслідування).

Отже, доцільним є таке нормативне врегулювання кримінального процесуального затримання, за якого при затриманні «на гарячому» уповноважена службова особа не звертала б уваги на тонкощі кваліфікації окремих кримінальних правопорушень, а чітко та відповідно до вимог законодавства здійснила б затримання. Таким чином, приписами кримінального процесуального законодавства має бути передбачена

деталізована процедура затримання особи відразу після вчинення будь-якого кримінального правопорушення незалежно від суворості санкцій.

Окрім того, кримінальне процесуальне затримання має прямий зв'язок з подією вчинення кримінального правопорушення. Такий зв'язок виявляється за безпосереднього сприйняття уповноваженою службовою особою події вчинення кримінального правопорушення та особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні останнього. Зв'язок з подією злочину може знайти прояв у випадку, коли безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення очевидець, потерпілий, сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що конкретна особа щойно вчинила злочин [82].

Як правило, кримінальне процесуальне затримання пов'язано з часовим проміжком, який бере свій початок з моменту вчинення кримінального правопорушення та закінчується під час безпосереднього затримання. Згідно зі ст. 208 КПК України, кримінальне процесуальне затримання можливе, якщо безпосередньо після вчинення злочину будуть отримані фактичні дані, що конкретна особа щойно вчинила злочин [82]. Такі оціночні поняття, як «безпосередньо» та «щойно» на практиці трактуються доволі по-різному.

Окремі науковці зазначають, що затримання в порядку ст. 208 КПК України має допускатись лише у випадку, коли з моменту вчинення злочину й до моменту фактичного затримання минуло декілька годин (6 годин) [233, с. 195]. Пропозиції щодо фіксованого строку виглядають доцільними з точки зору принципу правової визначеності. Однак, скоріше за все, такий строк не може бути фіксований. Останній залежить від багатьох обставин вчинення конкретного кримінального правопорушення.

За втрати часу, що вкладається в поняття «безпосередньо» та «щойно», затримання особи в порядку ст. 208 КПК України стає неможливим. В такому разі залишається затримання у ордерному порядку, якому має передувати повідомлення про підозру. В такому разі існує ризик втечі злочинця після повідомлення йому про підозру. Якщо у розпорядженні

сторони обвинувачення немає даних правопорушника, то про повідомлення про підозру взагалі не йдеться. Вказані недоліки негативним чином позначаються на діяльності сторони обвинувачення та ефективності кримінального провадження у цілому.

Задля вирішення наведених питань, існує думка щодо вдосконалення ордерного порядку, а саме переосмислення інституту повідомлення про підозру. Пропонується можливість подання клопотання стосовно отримання ухвали на дозвіл на затримання з метою приводу стосовно особи, до якої держава фактично ставиться як до підозрюваної, незалежно від фактичного вручення письмового повідомлення про підозру. Відповідне клопотання має подаватись разом із складеною підозрою, яка була зареєстрована в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР), але не вручена особі через невстановлене місцезнаходження [254]. Такі пропозиції виглядають прогресивними, відповідають поглядам практики Європейського суду з прав людини та покликані вдосконалити ордерний порядок кримінального процесуального затримання.

У доктрині наявна позиція про те, що задля вирішення вищевказаних ситуацій необхідно виключити з п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України поняття «безпосередньо» та «щойно» [44, с. 309; 235, с. 88]. Взагалі, існування таких понять у інституті затримання особи пояснюється важливою метою, а саме зниження ризиків свавільних затримань, тобто затримань поза судовим контролем.

Т.О. Лоскутов підтримує думки науковців щодо виключення понять «безпосередньо» і «щойно» та пропонує компенсувати виконання цих правил невідкладним судовим контролем за затриманням. На думку науковця, негайне доставлення затриманого до слідчого судді є більш ефективним, ніж попереднє отримання ордеру на затримання [105, с. 98]. У ході проведеного опитування 65, 2 % слідчих і дізнавачів виступили за регламентацію у КПК України здійснення затримання незалежно від пройденого часу після вчинення кримінального правопорушення (Додаток А). Даний результат є

очевидним, оскільки таке нововведення підвищить ефективність кримінальної процесуальної діяльності сторони обвинувачення. Разом з тим, 55, 4 % опитаних адвокатів у кримінальних провадженнях виступили проти такої ініціативи (Додаток В).

Беручи до уваги зазначене вище, можемо навести менш радикальні пропозиції з розглянутого питання. Порядок затримання особи за ст. 208 КПК України пропонуємо залишити без змін. Водночас якщо затримання відбувається поза правилами «безпосередньо» та «щойно», таке затримання має підкріплюватись негайним судовим контролем задля перевірки обґрунтованості такого затримання.

7. Анкетна та позаанкетна фіксація. Про кожне фактичне затримання має складатись протокол затримання, а всі процесуальні та слідчі (розшукові) дії за участю затриманого мають бути зафіксовані [76]. Під анкетною фіксацією кримінального процесуального затримання розуміється порядок зазначення у протоколі затримання даних затриманої особи (якщо вони відомі на момент затримання). Такі відомості можуть бути отримані зі слів затриманого або добуті з документів, що встановлюють особу. Особливістю кримінального процесуального затримання, що виділяє його серед інших процесуальних дій, є можливість позаанкетної фіксації такої процесуальної дії.

У наукових колах точиться дискусія навколо питання: Чи варто здійснювати затримання особи до початку досудового розслідування (до внесення відомостей до ЄРДР)? Як відомо, єдиною слідчою (розшуковою) дією, що може бути здійснена до внесення відомостей до ЄРДР є огляд місця події. В.І. Фаринник пише, що у разі проведення фактичного затримання особи відомості про правопорушення негайно повинні бути внесені до ЄРДР (цю тезу ми повністю підтримуємо) й лише тоді повинен складатись протокол про затримання [235, с. 87]. Затримання на місці злочину може бути дозволено до провадження перед порушенням кримінальної справи (*зараз до внесення відомостей до ЄРДР* – курсив М.П.). Затримання особи з підстави

«якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення» може бути реальним до порушення кримінальної справи. Це впливає з логіки доказування та зі змісту кримінального процесуального закону [220, с. 426]. Не треба наголошувати на тому, що затримання особи «на гарячому» в більшості випадків здійснюється до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Не можемо підтримати позицію науковців, які вказують, що протокол затримання повинен бути написаний виключно після внесення відомостей до ЄРДР. На наш погляд, найкращий варіант, з погляду дотримання прав підозрюваного, є складання протоколу відразу, на місці події.

У практичному розумінні досить важливо, щоб вся інформація стосовно місця затримання та періоду часу, протягом якого продовжується позбавлення волі заносилася до протоколу [60, с. 38]. Головною складовою процесуального «затримання» є саме фактичне затримання (захоплення), усі інші дії є похідними. Оформлення, хоча і відіграє суттєву роль у дотриманні та гарантуванні прав затриманого, проте є формальною вимогою. Як правило, затримання «*de facto*» відбувається не в рамках досудового розслідування, тому протокол про затримання може бути складений як до, так і після внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Під позаанкетною фіксацією розуміється фіксування даних про правопорушника з метою його подальшої ідентифікації поза його анкетними даними. Наприклад, якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, законодавцем передбачена можливість зазначити у протоколі докладний опис такої особи та долучити її фотознімок [82]. Такий підхід продиктований вимогою практики та положеннями Конституції України, адже затримана особа має право не свідчити проти себе і взагалі нічого не говорити стосовно підозри [75]. При здійсненні превентивного затримання, з метою ідентифікації затриманої особи, в обов'язковому порядку здійснюється її фотографування, у тому числі за допомогою цифрової фотоапаратури, з обов'язковою прив'язкою до часу затримання будь-яким

доступним способом, а також опис індивідуальних ознак її тілобудови і особливих прикмет із занесенням до протоколу затримання. При здійсненні превентивного затримання дактилоскопіювання та відео зйомка затриманої особи проводяться за можливості [163]. Якщо поглянути на затримання з різних боків, анкетні дані затриманого на первісному етапі розслідування для уповноваженої службової особи не відіграють визначальної ролі. Фактично є особа, яку законно було затримано. Здебільшого на першочерговому етапі розслідування немає різниці як її звати.

Слід вказати, що у Великобританії одними з умов арешту підозрюваного у вчиненні злочину є: 1) особа підозрюваного невідома і не може бути швидко встановлена поліцейськими; 2) поліцейський має достатні підстави сумніватися в достовірності імені затриманого тощо [25, с. 541]. До поза анкетної фіксації, окрім опису та фотографування, можна віднести дактилоскопіювання.

У разі затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення її дактилоскопічна карта надсилається до уповноваженого підрозділу інформаційного забезпечення. У разі наявності підозри щодо вчинення затриманим тяжкого чи особливо тяжкого злочину, дактилоскопічна карта обов'язково надсилається до Департаменту Інтерполу та Європолу Національної поліції України або підрозділів Інтерполу та Європолу ГУНП для перевірки за обліками Генерального секретаріату Інтерполу [162]. Так, відповідно до інституту американського права «Примірного кодексу процедури до притягнення до суду», перш ніж заарештований передається до суду, він проходить реєстрацію у поліцейській дільниці. Факт арешту, дані про особу, відбитки пальців та її фотографія фіксуються в картотеці арештів [25, с. 542; 230, с. 408].

За кримінальним процесуальним законодавством США, судовий наказ про арешт повинен містити ім'я обвинуваченого. Якщо його ім'я невідоме, зазначається опис особи, за яким підозрюваний може бути поза розумних сумнівів ідентифікований [45, с. 104]. Подібні положення містить ст. 190

КПК України. Коли ім'я підозрюваного невідоме, у наказі про арешт зазначають фіктивне ім'я «Джон До» або «Джейн До» залежно від статі підозрюваної особи. Таке положення законодавства не можна назвати позитивним з точки зору законності. Водночас зазначення у санкції суду фіктивного ім'я у деяких ситуаціях може бути достатнім, коли підозрюваний відомий під таким ім'ям широкому загалу. Йдеться про прізвисько підозрюваного. У таких випадках зазвичай разом із псевдонімом зазначається адреса його місцезнаходження та опис. У такій ситуації існує ризик того, що під такий опис буде підпадати велика кількість осіб. Єдиний критерій, якому повинен відповідати опис, звучить так: ідентифікація підозрюваного поза розумним сумнівом. Опис особи може включати анатомічні ознаки (стать, вік, зріст, обличчя, волосся тощо) та динамічні (хода, жести, голос тощо). Важливу роль у описі відіграють особливі прикмети [45, с. 104-105].

Анкетна або поза анкетна фіксація є обов'язковим елементом кримінального процесуального затримання. Національним законодавством має бути передбачений чіткий діючий механізм притягнення до кримінальної відповідальності, осіб, дані про які не відомо. За належної дії такого механізму затриманому, а в подальшому підозрюваному / обвинуваченому, не буде сенсу замовчувати свої дані.

8. Прокурорський нагляд. За національним кримінальним процесуальним законодавством прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36 КПК України). Відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України, копія протоколу затримання негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору. Згідно зі ст. 188 КПК України, без погодження з прокурором слідчий не має права звернутися до слідчого судді / суду з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого задля його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу. У нормі ч. 6 ст. 191 КПК України зазначається, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання на

підставі ухвали слідчого судді / суду, негайно повідомляє про це прокурора, зазначеного в ухвалі. Також негайно інформується прокурор про затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення за межами України (ст. 582 КПК України) [82]. Наведені положення законодавства виглядають доречними з огляду на те, що всі суттєві рішення під час досудового розслідування приймає (погоджує) прокурор (повідомлення про підозру, обвинувальний акт тощо). У результаті будь-яке кримінальне процесуальне затримання здійснюється під прокурорським наглядом.

Під час правозастосування наявна практика негативних наслідків для прокурорів за виправдувальні вироки та інші законні дії, що пом'якшують становище підозрюваного (звільнення затриманої особи без оголошення повідомлення про підозру). Це є однією з причин недотримання прокурорами принципу об'єктивності та неупередженості під час досудового розслідування (*у тому числі під час перевірки законності затримання – курсив М.П.*) [64, с. 8].

Як зазначається у звіті за результатами дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу», переважна більшість прокурорів погоджуються із необхідністю безумовного забезпечення процесуальних прав затриманих. У кожному кримінальному провадженні вони мають вживати задля перевірки прав та свобод затриманої особи таких заходів: перевірка на відповідність часу та місця фактичного затримання даним, зазначеним у протоколі; контроль своєчасності інформування затриманого про його права, включаючи право відмовитися від надання свідчень; перевірка забезпечення затриманому можливості побачення з адвокатом до першого допиту; контроль за наявністю факту застосування до затриманого насильства; необхідність надання затриманому медичної допомоги [64, с. 33].

Дещо розширеною є сутність прокурорського нагляду під час застосування превентивного затримання. Процесуальною особливістю такого затримання є те, що останнє здійснюється за вмотивованим рішенням

начальника Головного управління (управління) Служби безпеки України або начальника територіального органу Національної поліції за згодою прокурора та без санкції суду. Строк такого затримання не може перевищувати 30 діб [153]. Імовіріше, тут йдеться навіть не про розширення прокурорського нагляду, а про виконання повноважень слідчого судді. Однак вбачається, що такі міри є вимушеними й виправданими з огляду на криміногенну ситуацію в країні.

Отже, жодне кримінальне процесуальне затримання не відбувається поза прокурорським наглядом. Під час затримання особи «на гарячому» за ст. 208 КПК України, прокурорський нагляд відбувається постфактум, тобто після фактичного затримання. Кримінальний процесуальний закон не вимагає попереднього погодження з прокурором процесуального затримання після здійснення фактичного. Ми не розмежовуємо у своїх поглядах фактичне та процесуальне затримання в рамках кримінального провадження. Вважаємо, що будь-яке фактичне затримання повинно мати наслідком процесуальне оформлення. Разом з тим, допускаємо наявність виключень з такого загального правила, однак їх кількість має бути мінімальною (наприклад короткострокове кримінальне процесуальне затримання (протягом 10 – 15 хвилин), впродовж якого з'ясувалась непричетність особи до правопорушення).

9. Судовий контроль. Кожна заарештована чи затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, яка за законом має право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою до судового розгляду не має бути загальним правилом, однак звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на судові засідання. Кожній затриманій особі належить право на розгляд його справи у суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності здійснення затримання і розпорядитись щодо звільнення, якщо затримання є незаконним [120].

Відповідно до Зводу принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином, особа не може бути затриманою без надання їй можливості бути заслуханою перед судовим чи іншим органом (принцип 11) [63]. Пункт 3 ст. 5 ЄКПЛ має на меті забезпечення негайного й автоматичного судового контролю за затриманням особи поліцією чи адміністративним затриманням, здійсненим відповідно до пп. "с" п. 1 ст. 5 ЄКПЛ [241, с. 15]. Такі положення законодавства вказують на необхідність та надзвичайну важливість судового контролю під час кримінального процесуального затримання. Завдяки здійсненню своєчасного судового контролю держава має змогу вчасно реагувати на заяви затриманого, наприклад щодо жорстокого поводження, що в свою чергу позитивно впливає на обмеження ризиків свавілля.

Судовий контроль є гарантією законного застосування примусу на досудовому слідстві виключно у межах та на підставах, визначених законом [50, с. 131]. Так, при поширенні процесуального примусу сторони обвинувачення на конституційні права та свободи громадян гарантією проти зловживань застосування такого примусу є судовий контроль. Особливість судового контролю полягає в тому, що він гарантує не тільки законність застосування процесуального примусу, а й застосування його тільки в межах, необхідних для встановлення істини у кримінальній справі. Суд, даючи дозвіл на обмеження конституційних прав особи, гарантує відносно рівні умови для сторін кримінально-процесуального спору [50, с. 129].

Судовий контроль є обов'язковою ознакою будь-якого кримінального процесуального затримання. Недосконалість правової регламентації процедури судового контролю за затриманням особи може негативно вплинути на дотримання прав і свобод особи, допустимість доказів, отриманих внаслідок затримання та слідчих (розшукових) дій, які є похідними від затримання.

Судовий контроль за кримінальним процесуальним затриманням можна розділити на два види, а саме попередній та подальший. Під

попереднім судовим контролем розуміється контроль, який здійснюється на етапі розгляду слідчим суддею / судом клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу. Під час розгляду клопотання суд перевіряє обґрунтованість підозри про вчинення особою кримінального правопорушення, наявність ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України та інші суттєві обставини кримінального провадження. Подальший судовий контроль відбувається під час затримання у позаордерному порядку та полягає у перевірці обґрунтованості затримання протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання.

У міжнародному законодавстві сформовано два загальноприйняті параметри подальшого судового контролю за затриманням особи, а саме негайність та автоматичність [70]. Найімовірніше, що термін у сімдесят дві години неповністю відповідає параметру «негайність». Це питання буде досліджено у наступному розділі даного дослідження.

Подальший судовий контроль за затриманням особи повинен відбуватись обов'язково та в незалежності від прийнятого рішення по справі, тобто здійснюватися автоматично. Будь-яке кримінальне процесуальне затримання має супроводжуватися автоматичним судовим контролем. Навіть тоді, коли протягом короткого проміжку часу з моменту затримання з'ясувалася непричетність особи до правопорушення.

Під «автоматичним» судовим контролем за затриманням особи розуміється судовий контроль, який відбувається незалежно від факту подання затриманим відповідної скарги та його волевиявлення, незалежно від активних дій сторони захисту та сторони обвинувачення, судовий контроль, який є предметом розгляду окремого судового засідання [148, с. 116].

Судовий контроль є невід'ємною ознакою кримінального процесуального затримання. Здійснення затримання поза судовим контролем, є грубим порушенням міжнародного законодавства. Виглядає недопустимою відсутність автоматичного судового контролю за затриманням

особи в національному законодавстві у «чистому вигляді». Автоматичний та негайний судовий контроль за затриманням переслідує мету зниження ризиків свавілля з боку державних органів та покликаний забезпечити права та свободи затриманої особи.

Таким чином, з огляду на вищевказане можна дійти висновку, що чітка регламентація кримінального процесуального затримання, його однозначне розуміння усіма учасниками кримінального провадження є відправною межею втілення європейських стандартів до вітчизняного кримінального процесу.

Отже, затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення характеризується такими ознаками: законність примусу, обмеження права на свободу, уповноважені та не уповноважені суб'єкти застосування, обмеженість тривалості, незалежність від суворості санкції, анкетна та позаанкетна фіксація, прокурорський нагляд, судовий контроль. Наведений перелік ознак кримінального процесуального затримання не є вичерпним. У подальших дослідженнях з урахуванням розвитку теорії кримінального процесу та кримінального процесуального законодавства можуть виокремлюватися інші ознаки затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

На основі узагальнення виокремлених ознак можна сформулювати визначення поняття «затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» як короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь-якого кримінального правопорушення (незалежно від суворості санкції), підлягає обов'язковій анкетній чи позаанкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем.

1.3. Функціональне призначення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

Незважаючи на популярність дослідження інституту затримання у кримінальному провадженні, необхідно зазначити, що вченими-процесуалістами приділено недостатньо уваги теоретичному опрацюванню функціонального призначення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Проте без розгляду функцій кримінального процесуального затримання не можна повністю з'ясувати сутність вказаного процесуального заходу.

Тому після визначення ознак та поняття кримінального процесуального затримання вважаймо за необхідне дослідити функціональне призначення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

У категорії «функціональне призначення» слід виокремити таку підкатегорію як «мета». Взагалі мету можна визначити як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль; заздалегідь намічене завдання; замисел. «Функціональне призначення» є ширшим поняттям і його можна розкрити як роль, завдання, цілеспрямованість, мета створення (використання) чогонебудь [209].

Аналізуючи зміст нормативно-правових актів можна зазначити, що метою затримання особи є: необхідність запобігання злочинів та його перепинення (ст. 29 Конституції України) [75], запобігання вчиненню правопорушення чи втечі підозрюваної особи після його вчинення (п. с ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ) [70]; з'ясування причетності особи до правопорушення і вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (ст. 1 Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, затвердженому Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13.07.1976 р.*(не чинний – курсив М.П.)* [164].

В юридичній літературі існують різні погляди щодо мети затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Є.І. Макаренко

вказував, що мету затримання не потрібно ототожнювати з метою застосування запобіжних заходів. Автор аргументував свою позицію тим, що мета, зазначена у ч. 1 ст. 177 КПК України стосується скоріше за все обрання до особи ізоляційних запобіжних заходів, а не затримання особи [112, с. 304]. Таку позицію підтримують Ю.В. Лук'яненко та О.О. Юхно, наголошуючи на тому, що сутність інститутів затримання і запобіжних заходів суттєво відрізняється. У зв'язку з цим, недоцільно об'єднувати мету їх застосування. Вчені вважають, що метою затримання особи без відповідної ухвали судових органів є з'ясування причетності затриманого до вчиненого кримінального правопорушення [110, с. 53].

Іншої точки зору дотримується О.В. Шульга, який вважає, що з'ясування причетності особи до злочину є загальною метою розслідування, а тому застосування затримання з такою метою невинновато розширює межі примусового впливу [248, с. 130]. На думку науковця, мета затримання полягає у припиненні злочину особою, запобіганні її уникненню від слідства й суду, фальсифікації нею доказів та іншим спробам завадити кримінальному провадженню. Співвідношення «підстави-мотиви-мета-умови» у випадку застосування затримання можна відобразити таким чином: якщо підстави, мотиви та мета, які є причиною, приводом до застосування затримання, характеризують його з точки зору обґрунтованості, то умови як сукупність певних вимог правового характеру слугують гарантією законності його застосування [249, с. 361-362].

В.М. Тертишник зазначає, що мотивом для затримання може бути необхідність перешкодити особі ухилитись від розслідування, сховатись від органів розслідування чи справити негативний вплив на його перебіг, позбавити можливості для продовження злочинної діяльності, вчинення нових злочинів [221, с. 316].

А.А. Терегулова виокремлює основну та додаткову мету затримання. На погляд вченої, основною метою затримання є з'ясування причетності особи до вчинення злочину, а додатковою — встановлення особи

підозрюваного, вирішення питання про взяття особи під варту, недопустимість перешкоджання розслідуванню, недопустимість знищення доказів, недопустимість втечі особи [218, с. 17-18]. Ю.В. Лук'яненко та О.О. Юхно не розділяють думку А.А. Терегулової стосовно встановлення особи підозрюваного як додаткової мети затримання. На думку авторів, з'ясування особистості особи є невід'ємною частиною встановлення факту вчинення кримінального правопорушення саме цією особою, але аж ніяк не окремою підставою для здійснення затримання особи [110, с. 76-77].

Слід зауважити, що затримання особи є заходом процесуального примусу та в більшій мірі запобіжним заходом. Запобіжні заходи мають на меті запобігти неналежній поведінці. Підставою їх застосування є обґрунтовані припущення про можливу неналежну поведінку особи. Погоджуємось з позицією Т.О. Лоскутова, який пише, що метою затримання є забезпечення короткочасної належної поведінки затриманого (особи, щодо якої є припущення про її винність у вчиненні злочину). Автор справедливо підкреслює, що затримання спрямоване на забезпечення слідчого кримінального переслідування, а останнє на встановлення причетності особи до вчинення злочину шляхом здобуття обвинувальних доказів [96, с. 101-102].

Загальною метою затримання вважаємо забезпечення належної поведінки особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення. Загальна мета охоплює більш конкретні цілі затримання, якими є: припинення та запобігання кримінальним правопорушенням, унеможливлення переховування від органів досудового розслідування, перешкоджання незаконному впливу на перебіг розслідування тощо [152, с. 102]. В якості мети затримання на перше місце має висуватися ще й такий суттєвий інтерес кримінального провадження, як створення умов для проведення слідчих дій по збиранню доказів, де вкрай необхідною є участь або присутність підозрюваного та прагнення отримати незаперечні, викривальні докази у кримінальному провадженні [112, с. 305].

Таким чином, кримінальне процесуальне затримання виконує ряд функцій, через які проявляється його власне функціональне призначення. Дослідження таких функцій є необхідним для розуміння сутності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, його правильного застосування під час практичної діяльності.

Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення виконує такі функції 1) припинення кримінальних правопорушень; 2) інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності; 3) забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; 4) запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; 5) створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу, 6) превентивна функція.

Розглянемо дані функції більш детально:

1. Припинення кримінальних правопорушень. Одним з завдань кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [82]. Припинення злочинних посягань реалізується шляхом обмеження права на свободу та особисту недоторканність задля досягнення суспільно корисної мети. Законодавець допускає такий ступінь втручання у особисті права та свободи з огляду на суспільну небезпечність кримінальних правопорушень. Припинення кримінальних правопорушень здійснюється на стадії готування до злочину чи замаху на злочин.

Способи припинення злочинів залежать від конкретних обставин і можуть бути різними: порушення кримінальної справи (*кримінального провадження* – курсив М.П.), затримання на місці злочину, застосування запобіжних заходів [115, с. 47]. Затримання виступає лише одним із способів припинення злочинів, однак з нашої точки зору є найбільш дієвим.

Неможливо уявити собі рівну змагальність сторін кримінального судочинства до тих пір, поки продовжується вчинення кримінального правопорушення [212, с. 72]. Відповідно до п. (с) ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ особу може бути затримано, якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [70].

Припинення кримінальних правопорушень є однією з головних функцій такої процесуальної дії як затримання особи. Як пише Я.Ю. Кондратьєв, припинення протиправної діяльності є стадією запобігання злочину з використанням оперативних можливостей для припинення вже розпочатих злочинів, як остання стадія запобігання характеризується діяльністю щодо упередження чи зменшення витрат від розпочатої злочинної діяльності, припинення протиправних дій суб'єктів та недопущення їх поширення у середовищі [73, с. 18].

Дана функція знаходить свій прояв у змісті окремих процесуальних норм, наприклад: відповідно до Конституції України затримання особи допускається у разі «екстреної» необхідності запобігти злочинові чи його припинити (ст. 29) [75]; відповідні положення, що стосуються припинення кримінальних правопорушень, закріплені у ст.ст. 207, 208 КПК України. У КПК України передбачено виконання такої функції шляхом закріплення у ст. 208 положення, відповідно до якого уповноважена службова особа має право затримати особу, якщо її застали під час вчинення злочину чи замаху на його вчинення. Положення ст. 207 КПК України встановлюють, що кожен має право затримати будь-яку особу (крім винятків, передбачених КПК України), якщо цю особу застали при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення [82]. Законодавець, закріплюючи такі положення, підкреслює суспільну важливість та соціальну необхідність таких дій.

Сутність функції припинення кримінальних правопорушень відображається у таких позиціях вчених: дана функція є однією з ключових, в середньому кожен четвертий підозрюваний у вчиненні тяжких та особливо

тяжких злочинів затримується в порядку ст. 208 КПК України [235, с. 85]. Завдяки припиненню правопорушення шляхом затримання особи, можна урятувати життя, зберегти здоров'я та майно громадян. При затриманні правопорушників «на гарячому», необхідність у припиненні правопорушень виникає раптово. Досягти припинення правопорушення у такому випадку можна лише шляхом затримання. У зв'язку з припиненням кримінальних правопорушень, унеможлиблюється подальша злочинна діяльність [21, с. 18-19].

Під затриманням традиційно розуміється конкретна та цілеспрямована діяльність правоохоронних органів та громадян із припинення злочинів і взяття злочинців під варту [20, с. 83] Ситуації для затримання особи «на гарячому» виникають раптово, мають переважно очевидний характер та сприймаються уповноваженими службовими особами (громадянами під час громадського арешту) в момент вчинення злочину чи безпосередньо після цього. За вказаних умов в уповноважених службових осіб виникає необхідність негайного припинення протиправних дій, унеможливлення втечі суб'єкта їх вчинення, приховання чи знищення відповідних слідів. Затримання має розглядатись як форма належного і невідкладного реагування уповноваженими службовими особами на факт виявлення злочину та отримання первинної інформації [88, с. 39]. Досягнення такої мети можливе лише шляхом фізичного затримання особи.

Припинення злочинів є перешкоджання продовженню вже розпочатого правопорушення та доведення його до завершення шляхом встановлення осіб, які намагались його вчинити, та прийняття до них відповідних заходів та створення обстановки, яка виключає злочинну діяльність і надалі [253, с. 18]. Припинення злочину є етапом діяльності правоохоронних органів під час якого вони можуть вплинути на завершення вчинюваного злочину та його результат. Припинення злочинів, як елемента функціонального завдання правоохоронного органу означає не допустити його вчинення [204, с. 34-35].

Отже, затримання особи є негайною реакцією (у формі припинення злочинних дій) на факт виявлення кримінального правопорушення за наявності мінімального набору даних щодо особи, яка його вчинила. Це проявляється в наданні уповноваженою службовою особою відповідного наказу чи фізичному захопленні підозрюваного, що не дозволило при цьому йому втекти. У зв'язку із припиненням протиправних дій (шляхом обмеження права на свободу та особисту недоторканність) унеможливлується подальша злочинна діяльність. Припинення кримінальних правопорушень є соціально необхідною та суспільно важливою діяльністю, що має на меті недопущення продовження протиправної поведінки осіб.

2. Інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності. Для початкового етапу розслідування є характерним вирішення наступних завдань, як-от: встановлення місця, часу, обставин злочину; виявлення, фіксація та вилучення його слідів; з'ясування, розшук та затримання підозрюваних; збирання доказів, достатніх для пред'явлення обвинувачення [33, с. 35]. Затримання становить специфічну сукупність пізнавальних і посвідчувальних операцій, спрямованих на отримання фактичних даних і відомостей про обставини кримінального провадження [117, с. 12]. Затримання особи охоплює широкий спектр методів пізнання, бо містить елементи безпосереднього візуального спостереження, огляду, особистого обшуку і пояснень особи [24, с. 32].

У момент затримання не завжди є зрозумілим, чи вчинене кримінальне правопорушення (а якщо так, то яке саме), чи дійсно затримана особа має відношення до правопорушення, чи є вона осудною та інші обставини [213, с. 4]. Завдяки здійсненню затримання вже на первинному етапі може підтверджуватися чи спростовуватися дані про можливе вчинення кримінального правопорушення та з'ясування відношення затриманого до його вчинення. Також може бути отримана оперативна інформація про наявності співучасників злочину, місця знаходження жертви чи викраденого

майна; інша інформація, яка має суттєве значення на початковому етапі кримінального провадження.

Кримінальне процесуальне затримання розглядається законодавцем як невідкладна слідча дія – тобто як спосіб отримання доказів. Відповідно, доказове значення протоколу затримання полягає у тому, що у процесі захвату злочинця встановлюються, а в протоколі затримання відображаються обставини і факти, що мають значення у справі [220, с. 423]. Час і місце затримання є відомостями, що безпосередньо пов'язують кримінальне правопорушення і особу затриманого. Просторово-часові дані затримання особи на місці вчинення правопорушення вказують на ймовірну причетність затриманої особи до протиправного діяння [96, с. 102]. В окремих випадках здійснення затримання особи «на гарячому» може надати стільки доказової інформації, скільки не можливо було б отримати за допомогою інших подальших процесуальних дій (огляду, обшуку тощо).

З метою отримання носіїв доказової інформації, захоплення особи здійснюється під час проведення оперативно-розшукових заходів [117, с. 13]. Прикладом може слугувати завчасно сплановане затримання хабарника «на гарячому» – у мить одержання хабаря або відразу ж після цього, що є одним із дієвих способів його викриття. Затримання «на гарячому» здійснює настільки разючий психологічний вплив на хабарника, що він, як правило, без вагань сам себе викриває в інкримінованому злочині. Прикладом з оперативно-тактичної точки зору, метою затримання може бути і стимулювання прояву кримінальної активності вимагача та утворення слідів, що сприятимуть його подальшому викриттю інсценувальниками, які контролюють і документують його дії [112, с. 305].

Відповідно до ч. 3 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи. Такий обшук має здійснюватись з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України [82]. Результати особистого обшуку можуть мати самостійне доказове значення. При особистому обшуку можуть бути вилучені знаряддя

вчинення правопорушення, речі, що були набути протиправним шляхом, інші предмети матеріального світу що мають значення для кримінального провадження.

А.Ф. Волобуєв, Т.П. Матюшкова на прикладі затримання виконавця і організатора після вчинення вбивства на замовлення, метою затримання вважають виявлення у затриманих: предметів – речових доказів (речей зі слідами крові чи іншими нашаруваннями з місця події; зброї та / або слідів її використання; транспортного засобу, використаного при підготовці та / або вчиненні вбивства; речей і цінностей потерпілого); документів (відеозаписів, фотографій із зображенням потерпілого, у тому числі посмертні, записів з особистими даними потерпілого, записників із контактними телефонами співучасника тощо); слідів убивства на тілі й одязі (слідів крові, зброї), які б указували на їх причетність до вчиненого вбивства на замовлення [37, с. 42]. У такий спосіб проведення особистого обшуку після здійснення кримінального процесуального затримання є ефективним засобом збирання обвинувальних доказів стороною обвинувачення.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України [82]. В додаток доцільно зазначити, що докази, які були добуті під час затримання «з поличним», як найкраще характеризують підозрюваного, надають можливість припущення про його протиправні дії та подальшу можливу протиправну поведінку.

У разі, коли затримання пов'язано з безпосереднім виявленням ознак злочину, наведені вище дані набувають особливого значення для встановлення обставин кримінального провадження [117, с. 12]. Передбачаючи складання протоколу в якості способу констатації та

закріплення факту і змісту затримання та особистого догляду особи, чинне кримінально – процесуальне законодавство допускає також можливість отримання доказів під час проведення цих процесуальних дій [112, с. 303].

Пізнавальну мету затримання особи у кримінальному провадженні не слід заперечувати [116, с. 134]. Затримання особи може нести у собі самостійну доказову інформацію, яка має значення на початковому етапі розслідування. Йдеться, по-перше, про фіксацію в протоколі затримання підстав затримання, обставини затримання (точного часу, місця затримання); по-друге, про докладний опис затриманої особи та її фотознімок; по-третє, про закріплення інших даних, що мають значення для кримінального провадження.

3. Забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого. За загальним правилом обмеження фундаментального права на свободу має здійснюватись виключено на підставі рішення суду. Однак за певних обставин рішення суду щодо затримання через тривалість його ухвалення може зашкодити інтересам розслідування та держави в цілому, а підозрюваний може зникнути з місця вчинення правопорушення та переховуватись [93, с. 136].

Кримінальне процесуальне затримання, будучи одним із найбільш суворих заходів примусу, тим не менш є необхідним засобом досягнення дієвості кримінального провадження, а тому доволі активно застосовується у правозастосовній практиці [12, с. 198]. Затримання особи створює необхідні передумови для виявлення та закріплення доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій *та інших процесуальних дій* (курсив М.П.), які проводяться одночасно чи відразу після затримання [88, с. 64]. Такими процесуальними діями можуть виступати особистий обшук затриманого, примусове освідування, пред'явлення підозрюваного чи викрадених речей для впізнання, примусове отримання зразків для проведення експертизи тощо.

Прикладом реалізації даної функції може слугувати тактична операція «попередження зникнення підозрюваного», яка застосовується при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами осіб. Така тактична операція спрямована на випередження раптового від'їзду (втечі) співучасників злочину, які потрапили або можуть потрапити до поля зору правоохоронних органів. Вони можуть переховуватися в якомусь маловідомому санаторії, базі відпочинку тощо. Реалізується такий прийом організованих злочинних груп, найчастіше, як тимчасовий крок протидії розслідуванню. Його метою є виграш часу для використання більш ефективних заходів з усунення погрози кримінальної відповідальності для цих осіб (а через них і для інших членів організованих злочинних груп). Якщо цього досягти не вдається, такі співучасники можуть бути вбиті з наступним прихованням трупа або інсценуванням нещасного випадку або самогубства. У подібних випадках особливу важливість здобуває саме своєчасне затримання співучасників злочину, показання яких мають ключове значення в кримінальній справі, вживання заходів щодо забезпечення їхньої надійної ізоляції від впливу з боку організованих злочинних груп [38, с. 103].

Як форма оперативного реагування на протиправні дії своєчасне затримання особи багато в чому обумовлює результативність подальшого досудового розслідування [88, с. 65]. Показання особи, що надані відразу після захоплення, можуть мати важливе значення в процесі подальшого розслідування [117, с. 12]. Наприклад, як зазначає А.Ф. Волобуєв, тактично грамотне проведення затримання і допитів осіб, підозрюваних у вчиненні вбивства на замовлення (виконавця, організатора), має вирішальне значення у визначенні тактичних особливостей і послідовності проведення інших слідчих дій [37, с. 46].

Існує думка, що затримання особи не виступає засобом доказування, а є засобом забезпечення доказування, що підтверджує статус затримання як заходу забезпечення кримінального провадження. Будучи формою оперативного реагування на протиправні дії, своєчасне затримання особи

багато в чому обумовлює результативність подальшого досудового розслідування [88, с. 65].

Однією із цілей затримання є забезпечення перебування особи в місці провадження справи [203, с. 88]. Цим і забезпечується участь затриманого у процесуальних діях. У результаті особистого обшуку затриманого може бути здобута інформація, яка відіграє суттєву роль на початковому етапі провадження. Можуть бути вилучені знаряддя вчинення правопорушення, речі, що були отримані протиправним шляхом, інші предмети матеріального світу, які мають значення для кримінального провадження і яких затриманий міг швидко позбутися.

У зв'язку з затриманням у кримінальному упровадженні з'являється нова фігура – підозрюваний, стосовно якого в подальшому і здійснюється кримінальне переслідування. Затримання особи «на гарячому» надає більше можливостей стороні обвинувачення своєчасно знайти як обвинувальні та і виправдувальні докази стосовно конкретної особи, тим самим забезпечивши рух кримінального провадження. Звуження можливостей сторони обвинувачення щодо затримання осіб надасть необґрунтовані переваги стороні захисту, наслідком чого буде порушення балансу сил сторін у кримінальному провадженні.

4. Запобігання неналежній поведінці підозрюваного на первісному етапі розслідування. Злочин є суспільно-небезпечним діянням, за яке передбачено кримінально-правову відповідальність (покарання). Винні особи, як правило, намагаються його уникнути, для чого застосовують заходи щодо приховування злочину, перешкоджання його виявленню й розслідуванню. Одним із способів їхніх дій є знищення слідів кримінального правопорушення, створення неправдивої обстановки після вчинення злочину, здійснення впливу на очевидців, фальсифікації окремих слідів, у зв'язку з чим можуть виникнути певні проблеми з їх оцінкою [34, с. 271]. Заходи процесуального примусу мають на меті або запобігти неналежній поведінці, або забезпечити відповідну поведінку окремих учасників кримінального

процесу [96, с. 92]. Маючи характер невідкладної процесуальної дії, затримання найчастіше застосовується на початковому етапі розслідування, коли доказів для обрання запобіжного заходу ще недостатньо, а необхідність ізоляції підозрюваного для уповноваженої службової особи очевидна [19, с. 48].

Неналежна поведінка підозрюваного має на меті протидіяти розслідуванню. Протидія розслідуванню – це діяння особи, яке спрямоване на створення перешкод у встановленні обставин уже виявленого злочину в умовах розпочатого його розслідування. Протидія проявляється у виборі певної лінії поведіння, учиненні активних дій, спрямованих на створення перешкод у збиранні та використанні доказів органом слідства та судом [35, с. 95]. У випадку, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, не залишається на місці вчинення протиправного діяння (здебільшого), логічним є припущення про те, що вона буде здійснювати дії, які будуть перешкоджати її викриттю. Перешкоджання підозрюваною особою досудовому розслідуванню у деяких випадках може здійснюватися незаконним способом. В свою чергу сторона обвинувачення, як представник держави, діє виключно у спосіб та у межах, встановлених законом. У зв'язку з цим, на нашу думку, задля забезпечення «процесуального балансу» сторона обвинувачення і наділена можливостями застосування примусових заходів одним з яких є затримання особи.

Затримання особи відіграє провідну роль в ефективному досягненні завдань кримінального провадження, перешкоджає ухиленню осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, від кримінальної відповідальності, створює умови для швидкого і повного встановлення обставин злочинного діяння, пошуку та закріплення доказів, особливо на ранніх етапах розслідування.

Своєчасно здійснене затримання виключає для особи можливість сховатися від органів досудового розслідування, суду, продовжити злочинну діяльність, загрожувати учасникам процесу, іншими способами

перешкоджати провадженню [19, с. 11]. Затримання особи має своїм завданням забезпечення короткочасної належної поведінки затриманого. Інформація, що була добута під час затримання «на гарячому», якнайкраще характеризує підозрюваного, надає можливість припущення про його протиправні дії та подальшу можливу протиправну поведінку.

5. Створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу. У разі невиконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків суд за клопотанням сторони обвинувачення своїм рішенням забезпечує явку підозрюваного / обвинуваченого на судові засідання із приводу обрання щодо нього запобіжного заходу.

У результаті затримання створюються необхідні умови для вирішення питання про обрання відносно затриманої особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, забезпечується виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у зв'язку з обранням запобіжного заходу [248, с. 93]. При прийнятті до провадження та при розгляді подання (*клопотання* – курсив М.П.) про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту слідчий суддя в обов'язковому порядку має з'ясовувати, чи негайно орган досудового розслідування звернувся до суду з зазначеним поданням і тим самим забезпечив право затриманої особи без зволікань постати перед компетентним суддею. Суворим дотриманням цієї вимоги, окрім іншого, процедурно підтверджується той факт, що підстави для затримання особи мали місце на момент затримання, а не були здобуті після затримання [214, с. 117].

Ю.В. Лук'яненко, О.О. Юхно пропонують внести зміни до ст. 208 КПК України, якими передбачити можливість затримання особи в разі порушення запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, оскільки наразі, за умови безпосереднього виявлення такого порушення оперативний працівник, слідчий / прокурор не в праві затримати таку особу [110, с. 82]. У разі наявності достовірної інформації про наміри підозрюваного, до якого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою,

переховуватись від органів досудового розслідування, незаконно впливати на учасників кримінального провадження, вчинити кримінальне правопорушення тощо, працівник оперативного підрозділу складає мотивований рапорт, який доповідає слідчому для прийняття ним рішення про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку та фіксацію протиправних дій, та можливість змінити запобіжний захід на більш суворий [162].

У разі безпосереднього виявлення порушення запобіжного заходу є лише можливість звернення з відповідним клопотанням до слідчого судді / суду про зміну запобіжного заходу. Вищевказану пропозицію авторів ми повністю підтримуємо. Беручи до уваги, що запобіжний захід у виді домашнього арешту полягає в забороні покидати житло цілодобово чи в певний час доби й особі загрожує покарання – позбавлення волі, то за умови порушення домашнього арешту є значний ризик протидії досудовому розслідуванню. Контроль за поведінкою підозрюваного / обвинуваченого під час домашнього арешту покладено на органи Національної поліції. Виглядає не логічним, що під час грубого порушення такого запобіжного заходу уповноважені службові особи Національної поліції позбавлені права на затримання. Вбачається, що марнувати час для звернення з відповідним клопотанням до суду є не виправданим за такого становища.

Законодавством не передбачена така підстава для затримання особи, як оголошення її в розшук. Деякі автори пропонують її закріпити на законодавчому рівні [110, с. 83; 26, с. 12]. Потрібно зазначити, що правовий механізм здійснення затримання такої особи існує. З огляду на те, що особу оголошено у розшук, вона має статус підозрюваного в провадженні. Отже, немає перепон для звернення до суду із клопотанням про обрання запобіжного заходу разом із клопотанням про дозвіл на затримання з метою приводу. За таких обставин особа буде затримана на підставі судового рішення.

Затримання особи задля вирішення питання про обрання запобіжного заходу забезпечує явку підозрюваного до суду. Закріплення такого положення в законодавстві виступає додатковою гарантією недопущення необґрунтованого обмеження прав і свобод особи внаслідок її затримання [110, с. 125].

6. Превентивна функція. Зміст превентивної функції можна знайти в окремих положеннях процесуальних норм: відповідно до ст. 5 ЄКПЛ затримання особи допускається при наявності обґрунтованої необхідності запобігти вчиненню нею правопорушення [70]; відповідно до КПК України, затримання особи визнається тимчасовим запобіжним заходом та входить до системи заходів забезпечення кримінального провадження; метою застосування запобіжного заходу є, у тому числі, забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків та запобігання ризикам, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України; відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України затримання особи застосовується для попередження втечі з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину [82]; відповідно до ст. 15¹ Закону України «Про боротьбу з тероризмом», для відвернення терористичних загроз у районі проведення антитерористичної операції може здійснюватись превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності [153].

У теорії кримінального процесу, превентивна функція затримання знаходить прояв у таких поглядах вчених-юристів: затримання є заходом кримінального процесуального примусу що переслідує певну мету у тому числі і запобігання втечі чи переховування підозрюваного від органів досудового розслідування, прокуратури та суду [30, с. 21]; затримання обумовлює необхідність специфічного впливу на підозрюваного, з метою позбавлення його можливості продовжити злочинну діяльність, втекти з місця події, приховати сліди протиправних дій [88, с. 39]; за своєю юридичною природою затримання є мірою кримінально-процесуального

примусу превентивного характеру, яка застосовується державою тільки до визначеного кола учасників кримінального процесу [176]; безпосередніми мотивами затримання та тимчасового арешту підозрюваного є унеможливлення продовження злочинної діяльності, зникнути від слідства та суду, перешкодити встановленню істини тощо [112, с. 305].

І.А. Веретенников у своєму дисертаційному дослідженні відносить кримінальне процесуальне затримання до превентивних процесуальних заходів, що позбавляють особистої свободи. Превентивний характер кримінального процесуального затримання знаходить прояв тому, що такий захід використовується виключно для забезпечення нормального *досудового розслідування* (курсив – М.П.) у зв'язку з фактом вчинення кримінального правопорушення [28, с. 24-25] Отже, затримання особи у кримінальному провадженні виконує превентивну функцію шляхом відвернення кримінальних правопорушень та запобігання спробам перешкодити кримінальному провадженню.

Таким чином, функціями кримінального процесуального затримання є: припинення кримінальних правопорушень; інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності; забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу; превентивна функція.

Наведений перелік функцій кримінального процесуального затримання не є вичерпним. Для розкриття сутності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення науковцями можуть виокремлюватися інші функції, що охоплюються його функціональним призначенням.

Висновки до розділу 1

1. На підставі аналізу законодавства та доктрини кримінального процесу, виокремлено такі історичні етапи становлення затримання особи у кримінальному процесі: давній (до 1864 р.), дореволюційний (1864-1917 рр.), радянський (1917-1991 рр.), перехідний (1991-2012 рр.), сучасний (2012-2021 рр.), майбутній (2021 р.-...).

Перехідний період становлення затримання особи (1991-2012 рр.) характеризується дією застарілих положень КПК України 1960 року поряд з функціонуванням норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прогресивної практики Європейського суду з прав людини як джерела права. Така нормативна колізія негативно впливає на забезпечення прав і свобод особи, яка затримується за підозрою у вчиненні злочину.

На сучасному етапі розвитку (2012-2021 рр.), поряд з загальними підставами затримання, що застосовуються з урахуванням вимог «безпосередності» та «щойності», вводяться у законодавство виключення, які надають право службовим особам застосовувати затримання в обхід загальних правил в окремих випадках. Цінним виглядає законодавче визначення моменту затримання, процесуального порядку «громадського» затримання, закріплення можливості здійснити затримання уповноваженими службовими особами, впровадження у порядок фіксування (реєстрації) затримання окремих аспектів позаанкетної фіксації.

На майбутньому етапі інститут кримінального процесуального затримання потребує подальшого розвитку шляхом закріплення у законодавстві: поняття затримання, розширеного кола суб'єктів, до яких може застосовуватись кримінальне процесуальне затримання, порядку застосування автоматичного та негайного судового контролю тощо.

2. Ознаками затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: законність примусу, спрямованість на забезпечення належної поведінки, обмеження права на свободу, уповноважені та не

уповноважені суб'єкти застосування, обмеженість тривалості, незалежність від суворості санкції, анкетна та позаанкетна фіксація, прокурорський нагляд, судовий контроль.

3. Поняття «затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» визначено як короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь-якого кримінального правопорушення (незалежно від суворості санкції), підлягає обов'язковій анкетній чи позаанкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем.

4. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення має власне функціональне призначення, що розкривається через виконання таких функцій: припинення кримінальних правопорушень; інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності; забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу; превентивна функція. Наведений перелік функцій кримінального процесуального затримання не є вичерпним.

Основні результати розділу опубліковані у працях [139; 140; 143; 149; 150; 152].

РОЗДІЛ 2

ПРАВИЛА ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

2.1. Загальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

Дослідивши у попередньому розділі сутність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, необхідно перейти до розгляду правил кримінального процесуального затримання. Оскільки без визначення та надання характеристики окремим правилам затримання його дослідження не буде комплексним.

В результаті проведеного аналізу положень кримінального процесуального законодавства нами виокремлено загальні та спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Загальні правила реалізуються при «класичному» затриманні, тобто відповідають загальній концепції інституту затримання та використовуються у більшості видів кримінальних процесуальних затримань. Спеціальні правила застосовуються щодо окремих виняткових видів затримань особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

На підставі вивчення кримінальних процесуальних норм, наукової літератури та правозастосовної практики виділено такі загальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: уповноважені та неуповноважені суб'єкти застосування; роз'яснення та забезпечення процесуальних прав; протокольна форма фіксації; затримання з дотриманням вимоги «безпосередність»; короткостроковість; прокурорський нагляд; судовий контроль.

Розглянемо зазначені правила більш детально.

1. Уповноважені та неуповноважені суб'єкти застосування.

Суб'єктами затримання без рішення суду можуть бути як службові особи відповідних органів, так і громадяни, реалізуюючи своє право на затримання злочинця, передбачене у матеріальному праві як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння [93, с. 137]. Право на затримання має кожна особа, яка використовує його з позиції необхідності виконання громадянського обов'язку, захисту своїх прав, свобод та законних інтересів [13, с. 90]. Важливим аспектом для правильного розуміння процесуального порядку затримання в порядку ст. 208 та ст. 298² КПК України є визначення кола суб'єктів, уповноважених на його здійснення. Зокрема, виникає необхідність у визначенні статусу «уповноваженої службової особи», оскільки законодавцем його чітко не визначено, а серед правників панують різні підходи до його розуміння [12, с. 200]. Кримінальне процесуальне законодавство суб'єктами застосування затримання називає уповноважених службових осіб. Визначення уповноважених службових осіб та їх перелік у законодавстві відсутні. Однак варто зазначити, що визначення кола суб'єктів, які уповноважені здійснювати кримінальне процесуальне затримання є важливим аспектом, оскільки здійснення процесуальної дії не уповноваженим суб'єктом може ставити під сумнів усю процедуру затримання.

Відповідно до ч. 6 ст. 191, ч. 3 ст. 207 КПК України, уповноважена службова особа – це особа, якій законом надано право здійснювати затримання [82]. Для визначення кола суб'єктів, уповноважених здійснювати затримання особи, слід проаналізувати норми спеціальних законів, які містять повноваження відповідних осіб на здійснення цього заходу [12, с. 200]. В окремих положеннях КПК України термін «уповноважена службова особа» вживається поряд із термінами «слідчий», «прокурор», «дізнавач». Так, ч. 3 ст. 208 КПК України передбачає: «Уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 цього кодексу». У

ч.ч. 2, 3 ст. 276 КПК України зазначено: «У випадках, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 цього кодексу. Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав». Відповідно до ч. 3 ст. 298² КПК України уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, та дізнавач повинні негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання. Таке вживання в законі терміну «уповноважена службова особи» призводить до висновку, що цим терміном законодавець позначив особу, якій законом надані повноваження проводити затримання, але яка водночас не є ані «слідчим», ані «прокурором», ані «дізнавачем». Таким чином, цей термін відсилає до інших законодавчих актів, якими надаються повноваження здійснювати затримання державним органам і їх службовим особами [39].

Системний аналіз кримінального процесуального законодавства дозволив на сьогодні виділити наступні види затримання: 1) затримання підозрюваного, обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді або суду з метою приводу (ст.ст. 188–191 КПК України); 2) затримання особи без ухвали слідчого судді або суду: законне затримання, тобто затримання будь-якою особою (ст. 207 КПК України); затримання уповноваженою службовою особою (ст.ст. 208, 298², 582 КПК України); превентивне затримання в районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності відповідно до норм Закону України «Про боротьбу з тероризмом»; затримання особи на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (ст. 522 КПК України) [12, с. 198].

В.В. Рогальська, Т.Г. Фоміна на підставі дослідження положень різних законодавчих актів надали перелік уповноважених службових осіб, а саме:

- 1) поліцейські (п. 9 ч. 1 ст. 23, ч. 1 ст. 37 ЗУ «Про Національну поліцію») [168];
- 2) військовослужбовці Національної гвардії України (п.п. 2-4 ч. 1 ст. 13 ЗУ «Про Національну гвардію України») [167];
- 3) співробітники Служби безпеки України (п.п. 6-7 ч. 1 ст. 25 ЗУ «Про Службу безпеки України») [172];
- 4) військовослужбовці, а також працівники Державної прикордонної служби України, залучені до оперативно-службової діяльності (п. 7 ч. 1 ст. 20 ЗУ «Про Державну прикордонну службу України» [161], п. 5 ст. 28 ЗУ «Про державний кордон України») [158];
- 6) працівники Національного антикорупційного бюро України (п. 10 ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України») [166];
- 7) посадові особи органів доходів і зборів (п. 1 ч. 1 ст. 582 Митного кодексу України) [119];
- 8) посадові особи, залучені до антитерористичної операції, в районі її проведення (п. 2 ч. 1 ст. 15 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом») [153];
- 9) уповноважені посадові особи Державного бюро розслідувань (п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Державне бюро розслідувань») [157];
- 10) посадові і службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів (п. 4 ч. 2 ст. 18 Закону України «Про державну кримінально-виконавчу службу України») [159];
- 11) військовослужбовці служби правопорядку (ст. 7 Закону України «Про військову службу правопорядку у Збройних силах України») [156];
- 12) капітани суден України (ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України) [66];
- 13) з'єднання, військові частини і підрозділи, зокрема чергові сили Збройних сил України (ст.1-1 Закону України «Про Збройні сили України») [165];
- 14) військовослужбовці Управління державної охорони України (п. 2 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб») [160].

Під поняттям «уповноважена службова особа» законодавець заклав ідею розуміння даної особи як суб'єкта, якому різними законами надано право затримувати особу. І відповідно уповноваженою службовою особою є працівники органів

досудового розслідування, працівники оперативних підрозділів, поліцейські (й, зокрема, патрульні поліцейські), військовослужбовці та інші особи, яким відповідними законами надано право на здійснення затримання [12, с. 203].

Таким чином, перелік уповноважених службових осіб є відкритим. Уповноважені службові особи здійснюють кримінальне процесуальне затримання у порядку ст. 208 та ст. 298² КПК України. В першому випадку мова йде про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, санкцією якого передбачено покарання у виді позбавлення волі. У другому випадку мова йде про затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального проступку. Уповноважені службові особи також вправі здійснювати кримінальне процесуальне затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду в порядку, передбаченому ст. 191 КПК України.

Право на затримання осіб уповноваженим службовим особам повинно бути надано відповідним спеціальним законом України. Так, як вже зазначалось, відповідно до ч. 1 ст. 37 ЗУ «Про Національну поліцію» поліція уповноважена здійснювати затримання на підставах, порядку та на строки, визначені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України а також іншими законами України [168]. Однак необхідно вказати, що правозастосовна практика з розглянутого питання має деякі проблемні аспекти.

Так, працівники патрульної поліції під час затримання використовують процесуальну норму, передбачену для цивільних осіб [17]. Відповідно до ст. 207 КПК України, дійсно кожен має право затримати особу. Здається, що дії працівників патрульної поліції не суперечать даній нормі. Водночас процедура затримання саме уповноваженою службовою особою (якими є і працівники патрульної поліції) містить додаткові гарантії законності такої процесуальної дії. Насамперед момент затримання (особа є затриманою з моменту фізичного впливу чи віддання відповідного наказу залишитись на місці чи в приміщенні), з якого розпочинається відлік процесуальних строків. Також, відповідно до ст. 208 КПК України, відразу після затримання

затриманому повідомляється підстава затримання та роз'яснюються його права.

На практиці, під уповноваженими службовим особами, як правило, розуміються виключно слідчі [254]. Ототожнення уповноваженої службової особи тільки зі слідчим (*та оперативними працівниками* – курсив М.П.) є штучним, надуманим та не відповідає нормам чинного законодавства України [105, с. 100]. Затримання не є слідчою (розшуковою) дією, отже, протокол затримання мають право складати не виключно слідчі, незважаючи на усталене тлумачення.

Застосування таких негативних практик має наступні наслідки:

- 1) час утримання особи до приїзду слідчо-оперативної групи чи до доставляння до органу досудового розслідування не обліковується та не фіксується. Таке «доставляння» чи очікування може тривати декілька годин;
- 2) порушується право затриманого на захист;
- 3) використання недоречної процедури ставить під сумнів законність усього подальшого затримання та може вплинути на оцінку допустимості доказів [17].

Позитивними виглядають пропозиції, щодо вирішення зазначеного питання, що містяться у Концепції змін в інституті затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а саме: розроблення та впровадження алгоритму дій відповідно до єдиного порядку затримання для патрульної поліції та органів досудового розслідування, закріплення визначення «Уповноважена службова особа – поліцейський, слідчий, детектив, працівник оперативного підрозділу та інші працівники органу державної влади, яким законом надано право здійснювати затримання» [76]. Такі зміни дозволять внести ясність у взаємодію патрульної поліції та органів досудового розслідування, хоча і не надають відповідей на усі проблемні питання.

2. Роз'яснення та забезпечення процесуальних прав. З одного боку, суб'єкти кримінального процесу, виконуючи завдання щодо захисту особи,

суспільства і держави від кримінальних правопорушень (ст. 2 КПК), здійснюють кримінальне провадження, під час якого обмежують свободи осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень. З іншого боку, на органи, що здійснюють кримінальне судочинство, покладається завдання стосовно охорони свобод учасників кримінального провадження (ст. 2 КПК), під час виконання якого суд, прокурор, слідчий оперативні підрозділи сприяють іншим учасникам кримінального процесу у реалізації їх свобод [104, с. 278].

Відповідно до ч. 4 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України [82]. З цього моменту особа реалізовує своє право на захист, яке полягає у наданні їй можливості збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватись правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України [13, с. 94]. У випадку відсутності у затриманій особи захисника, йому може надаватись безоплатна правова допомога за рахунок держави.

Затримання у порядку статей 207 або 208 КПК України, за визначенням, є несподіваною подією для його учасників. Дана обставина зумовлює неможливість забезпечити присутність захисника в той час і в тому місці, де може відбутися таке затримання. Відсутність захисника під час затримання та особистого обшуку може вважатись порушенням кримінального процесуального закону [137].

Слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-

який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника [82].

Затримана особа позбавляється свободи пересування, можливості спілкуватися з іншими людьми та розпоряджатися майном, страждає її фізична і моральна недоторканність, вона терпить інші численні незручності, пов'язані з побутом, проживанням, медичним обслуговуванням [121, с. 162]. Загалом, кримінальне процесуальне затримання значно обмежує право затриманої особи на свободу та особисту недоторканність.

У будь-якому випадку затримання, органи, що здійснюють вказане обмеження, мають негайно повідомити про це родичів затриманого. У загальному вигляді це правило діяло і раніше, але в Конституції воно сформульовано більш чітко і категорично. Для людини, свобода якої обмежена є надзвичайно необхідним постійно підтримувати звичні соціальні зв'язки, що сприяє збереженню її психологічної рівноваги та реалізації права на захист. Логічним доповненням до визначеної Конституцією виключної юрисдикції суду щодо застосування арешту і тримання під вартою є встановлення права кожного затриманого на оскарження в суді у будь-який час свого затримання [214, с. 115].

Негативний вплив на застосування процесуальних прав затриманих осіб здійснює наявна практика незареєстрованих затримань. Згідно зі сформованою практикою фактично затримана особа найчастіше перебуває в органі досудового розслідування без належної реєстрації, що може тривати від 1 години до 2–3 діб [12, с. 211]. Відсутність чи затримка фіксації затримання особи позбавляє затриману особу набуття нею процесуального статусу і, як наслідок, створює перешкоди для повноцінного забезпечення її прав, свобод та законних інтересів. Протягом цього часу особа позбавлена права бачитися із захисником, можливості отримати медичну допомогу, родичі можуть не знати, де перебуває затримана особа [12, с. 212].

Затриманій особі гарантується охорона та збереження її майна та житла, що залишаються в результаті його затримання без нагляду. Також гарантується догляд за неповнолітніми дітьми затриманого та догляд за особами, за якими затриманий доглядав до арешту [214, с. 121].

При здійсненні кримінального процесуального затримання суттєво обмежується право людини на свободу. Однак усі інші права особи не повинні обмежуватись та повинні бути максимально дотримані. У ч. 2 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначено, що кожній заарештованій особі повідомляються при арешті причини її арешту і в невідкладному порядку повідомляється будь-яке пред'явлене їй обвинувачення [120]. Також важливе значення має забезпечення цілодобової термінової лінгвістичної допомоги для затриманих осіб. Значення інформування про права затриманих осіб зводиться нанівець, якщо особи, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, не розуміють мови, якою здійснюється таке інформування, або таке інформування відбувається мовою яка є складною та перевантаженою спеціальною термінологією. Національне законодавство передбачає обов'язок для уповноважених осіб здійснювати роз'яснення прав особам, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування зрозумілою для них мовою [12, с. 214].

Уповноважені особи на реалізацію цих прав цілком усвідомлюють свої зобов'язання щодо необхідності негайного залучення перекладача затриманим особам, які не володіють мовою кримінального судочинства, але майже усі зазначають про відсутність дієвого механізму, який би надавав їм можливість реалізувати належним чином права осіб, що гарантовані ст. 6 ЄКПЛ. Механізм залучення перекладача через Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги наразі майже не здійснюється. До того ж такий механізм є абсолютно недієвим щодо термінового та цілодобового забезпечення послугами перекладача. Складність реалізації права на переклад пов'язане з відсутністю дієвого механізму та з відсутністю належного фінансування для його реалізації [202, с. 154].

У підрозділі органу досудового розслідування мають бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування затриманих. Службова особа, відповідальна за перебування затриманих – це працівник поліції, завданням якого є здійснення контролю за дотриманням іншими службовими особами прав затриманого, а також безпосереднє забезпечення цих прав. Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітна начальнику слідчого підрозділу. Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, крім обов'язків, передбачених ст.ст. 212, 213 КПК України, повинна:

1) вести обліки затриманих слідчими осіб, які підозрюються в учиненні злочину, а також підозрюваних, яким обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою;

2) щодня письмово доповідати керівнику слідчого підрозділу про стан дотримання прав осіб, затриманих за підозрою в учиненні злочину;

3) при реєстрації затриманого перевіряти наявність на його тілі видимих тілесних ушкоджень; за наявності підстав забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію тілесних ушкоджень медичним працівником;

4) у разі звернення затриманого про застосування насильства під час затримання зафіксувати його заяву та прийняти її в письмовому вигляді;

5) завчасно, але не пізніше трьох годин до завершення:

– 24-годинного строку з моменту затримання інформувати керівника слідчого підрозділу про необхідність звільнення затриманого в разі невручення йому повідомлення про підозру;

– 60-годинного строку з моменту затримання інформувати керівника слідчого підрозділу про необхідність звільнення затриманого в разі недоставляння його до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно нього запобіжного заходу;

б) не допускати до затриманих сторонніх осіб, у тому числі працівників оперативних підрозділів, інших службових осіб поліції, без письмового дозволу слідчого, який проводить розслідування в кримінальному провадженні, або прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням [169].

Відповідно до ч. 1 ст. 168 КПК України кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому ст.ст. 207, 208, 298² КПК України може тимчасово вилучити майно у затриманої особи. У такому разі, кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом [82]. Фактичними підставами тимчасового вилучення майна є достатня сукупність даних, яка згідно закону свідчить про необхідність вжиття даного заходу забезпечення кримінального провадження. Під фактичними даними для проведення тимчасового вилучення майна розуміються у тому числі дані, отримані у ході затримання особи при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, або у ході затримання особи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення [225, с. 62]. Майно є тимчасово вилученим до його повернення або вирішення питання про його арешт. Невиконання процесуального обов'язку щодо негайного повернення майна особі (незалежно від наявності заяв від такої особи) зумовлює існування процесуального механізму щодо оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у неповерненні тимчасово вилученого майна, визначеного в п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України. Неповернення стороною обвинувачення тимчасово вилученого майна, на яке не накладено арешт, є проявом незаконності та у сукупності з іншими порушеннями в змозі свідчити про упередженість слідчого, прокурора [43, с. 31].

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, яка розшукується Міжнародним кримінальним судом або стосовно якої

надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, також роз'яснює особі її право надати згоду на передачу до Міжнародного кримінального суду у спрощеному порядку [82].

Чинним законодавством передбачена кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення кримінального процесуального затримання: для затриманого – за втечу з місця попереднього ув'язнення – ст. 393 КК України; для дізнавача, начальника (*керівника* – курсив М.П.) органу дізнання, слідчого, прокурора, судді – за завідомо незаконне затримання – ст. 371 КК України [91, с. 158].

Роз'яснення та забезпечення процесуальних прав є частиною процедури здійснення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Порушення прав затриманої особи може поставити під сумнів законність здійснення затримання та усі похідні процесуальні дії за участі затриманої особи.

3. Протокольна форма фіксації. У протоколі фіксуються хід і результати процесуальних дій. Загальні вимоги щодо змісту протоколу викладені у ст. 104 КПК України. Відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України, про затримання особи обов'язково складається протокол. Окрім загальних відомостей, у такому протоколі зазначаються місце, дата і точний час затримання; підстави здійснення затримання; результати особистого обшуку (*у разі його проведення* – курсив М.П.); клопотання, заяви чи скарги затриманого у разі їх надходження; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманої особи тощо. Копія протоколу під розпис вручається затриманій особі [82]. Виходить так, що закон надає не тільки право уповноваженій службовій особі затримати особу за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та здійснити особистий обшук, а й покладає на неї обов'язок, передбачений ч. 5 ст. 208 КПК України [39].

Вважається, що найбільш оптимальним буде складання протоколу про затримання тією уповноваженою особою, яка безпосередньо і здійснювала

затримання. Однак, у науковій літературі є теза, що право на складання протоколу про затримання мають виключно слідчий і прокурор, а інші працівники правоохоронних органів не мають такого права [31, с. 9]. А.А. Вознюк, А.В. Дуда, В.В. Арешонков мають на увазі, що фізичне затримання може здійснювати будь-який працівник правоохоронного органу, а процесуальне оформлення цієї дії може здійснювати лише слідчий, прокурор. [31, с. 12].

Цим автори пояснюють правозастосовчу практику визнання уповноваженою службовою особою яка має право здійснювати процесуальне затримання без ухвали слідчого судді, виключно працівників органів досудового розслідування, прокурора. Науковці доходять до висновку, що фізичне затримання чи затримання за наказом можуть здійснювати всі працівники поліції, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», а також працівники інших правоохоронних органів. Однак процесуально оформляти ці дії шляхом складання протоколу затримання має право лише слідчий, прокурор. Зазначене стосується саме тимчасового затримання без ухвали слідчого судді [31, с. 9]. Не можемо підтримати такі правові позиції, оскільки, у такому разі, автори допускають певну кількість незареєстрованих затримань. Виходить так, що може мати місце ситуація, за якої фактично затримання здійснив патрульний поліцейський чи оперативний працівник, а слідчий, який прибув на місце події у складі слідчо-оперативної групи відмовиться скласти протокол про затримання, оскільки безпосередньо не сприймав обстановку затримання, а підстави для затримання з плином часу стали неочевидними.

Незареєстроване затримання є грубим порушенням вимог ст. 5 ЄКПЛ. Верховний Суд у своїй постанові від 15.06.2021 р. зазначив, що факт затримання може визначатися не лише протоколом затримання, але й іншими засобами доказування, а відомості, зазначені у протоколі, можуть бути спростовані або, навпаки, підтверджені іншими доказами [137]. Виходить так, що з однієї сторони про затримання обов'язково складається протокол, а

з іншої протокольна форма фіксації може бути замінена іншими засобами доказування (як крайній випадок).

При здійсненні затримання для виявлення і закріплення фактичних даних, які мають доказове значення, можуть застосовуватися кінозйомка, відеозапис та інші науково-технічні засоби. Дії затриманого й обстановка затримання можуть бути зафіксовані за допомогою фотозйомки та інших засобів технічного документування [220, с. 425]. Такі засоби документування мають бути належним чином виготовлені в якості додатків до протоколу.

Протокол є універсальною формою фіксації слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Протокол затримання особи повинен відображати реальну картину та підстави затримання. В першу чергу мова йде про відображення у протоколі моменту затримання (година та хвилина) та підстав для затримання. Не менш важливим є фіксація у протоколі затримання факту ознайомлення затриманої особи з її процесуальними правами та обов'язками та результатів особистого обшуку у разі його проведення.

4. Затримання з дотриманням вимоги «безпосередність». За загальним правилом обмеження фундаментального права на свободу має здійснюватись виключно на підставі рішення суду. Однак за певних обставин, рішення суду щодо затримання через тривалість його ухвалення може зашкодити інтересам розслідування та держави в цілому, а підозрюваний може зникнути з місця вчинення правопорушення та переховуватись [93, с. 136]. Саме тому у кримінальному процесуальному законі передбачені випадки затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. Затримання з дотриманням вимоги «безпосередність» вважаємо саме загальним правилом з огляду на популярність такого затримання у правозастосовній практиці. Це пояснюється тим, що затриманню переважно притаманний невідкладний та несподіваний характер. Переважно затримання є несподіваною подією як для затримуваної особи, так і для того, хто затримує.

Затримання без ухвали слідчого судді, суду можна поділити на два підвиди-етапи: законне затримання (факультативний етап); затримання уповноваженою службовою особою (обов'язковий етап щодо підозрюваного у вчиненні злочину) [81, с. 157]. Законне (громадське) затримання передбачено ст. 207 КПК України. Метою даної процесуальної дії є припинення протиправної діяльності і створення умов для подальшої дієвості кримінального провадження.

Кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст.ст. 482 і 482² КПК України:

- 1) При вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) Безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні [81, с. 157].

У першому випадку особа, яка здійснює затримання правопорушника є очевидцем цього правопорушення (можливо, жертвою його вчинення), фактично припиняє протиправні дії особи. Відповідно до Кримінального кодексу України замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Підстав затримувати особу за вчинення готування до кримінального правопорушення у КПК України не передбачено. Отже особа не може бути затримана за дії, спрямовані на підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змову на вчинення злочину, якщо ці діяння не містять ознаки закінченого злочину чи замаху на його вчинення. У другому випадку законом фактично вказується, що скоєно закінчений злочин, однак особа, яка затримує правопорушника, здійснює цю дію безпосередньо після вчинення злочину, зокрема, будучи

очевидцем, не встигла, не змогла припинити кримінальне правопорушення на стадії замаху. Затримання здійснюється на місці вчинення правопорушення чи в іншому місці, коли особа, що вчинила правопорушення, з місця його вчинення втікає, а особа, яка затримує, безпосередньо його переслідує з місця вчинення до місця затримання. Час переслідування значення не має. При цьому особа, що затримує, постійно візуально його бачить, відтак ототожнює затриманого з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення [13, с. 91].

Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину (санкцією якого передбачено позбавлення волі), може бути проведено уповноваженою службовою особою за наявності однієї з таких підстав:

- 1) коли цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) коли безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин [82].

У другому випадку уповноважена службова особа очевидцем вчинення злочину, як правило, не виступає, адже мала б попередити вчинення злочину чи запобігти йому. Очевидцем злочину уповноважена службова особа виступає у тих ситуаціях, коли злочин учиняється на відстані і раптово, що його попередити чи припинити на стадії замаху неможливо. Дана підстава для затримання застосовується переважно у випадках, коли уповноважена службова особа прибула на місце вчинення злочину чи на місце виклику й інформацію про факт вчинення злочину й особу, яка його вчинила, отримує від очевидців. Щодо сукупності очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події, які вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, то це можуть бути: тілесні пошкодження, пошкодження одягу у підозрюваного, наявність на його одязі чи тілі слідів крові, біологічних інших речовин, наявність у цієї особи зброї чи інших предметів, пристосованих для заподіяння тілесних ушкоджень, чи предметів, що могли використовуватись як знаряддя чи засоби вчинення злочину [13, с. 92].

Здійснюючи безперервне переслідування, уповноважені службові особи фактично не обмежені в часі, головне – щоб переслідування не припинялося. Вбачається, що час безпосереднього переслідування може тривати й декілька годин, а в окремих випадках і декілька діб. Наприклад, особу під час безперервного переслідування можуть затримати протягом 10–15 хвилин 1–2 години чи навіть через декілька діб після вчинення кримінального правопорушення (в залежності від особливостей вчиненого кримінального правопорушення). У процесі безперервного переслідування, особи, яких підозрюють у вчиненні злочину, можуть уникати затримання шляхом постійної зміни місця перебування. У таких випадках працівники оперативних підрозділів вказують на такі обставини в рапорті, після чого здійснюють дії, спрямовані на встановлення місцеперебування та затримання зазначених осіб. Затримання особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, без ухвали можливе в будь-якому місці, зокрема й житлі, однак лише безпосередньо після вчинення злочину чи під час безперервного її переслідування [31, с. 11].

Законодавець не зазначає, хто застав особу під час вчинення злочину. Тому можна дійти висновку, що це може бути будь-яка особа, а не лише уповноважена службова особа, яка повідомила останню про те, що бачила факт злочину. Застали особу під час вчинення злочину означає бачили її в будь-який проміжок часу від початку злочину чи замаху на нього до його закінчення. Тому під зазначену ситуацію не підпадає, наприклад, перебування особи поряд із жертвою злочину після його закінчення [31, с. 9].

Безпосереднє переслідування осіб, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, очевидно може стосуватися особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо її застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 208 КПК України); 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що

саме ця особа щойно вчинила злочин (п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України); 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива її втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності за умови, що її підозрюють у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України, або у вчиненні злочину, передбаченого ст. 255, 255-1, 255-2 КК України (п. 3–4 ч. 1 ст. 208 КПК України). Безпосереднє переслідування стосується також особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку, якщо під час її безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку вона не виконує законних вимог уповноваженої службової особи (п. 3 ч. 1 ст. 298-2 КПК України). Тобто всі ці випадки охоплені безпосереднім переслідуванням осіб, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 233 КПК України), а тому за їх наявності затримання можливе в житлі чи іншому володінні особи. У таких ситуаціях немає значення, чи це житло, чи інше володіння належить злочинцю чи іншій особі, яка, можливо, не причетна до вчинення кримінального правопорушення. Таке житло чи інше володіння може бути місцем, де особа вчинила кримінальне правопорушення чи замах на його вчинення, місцем, у якому така особа намагалася переховуватися, або ж через яке намагалася втекти після вчинення останнього [31, с. 11].

У тому випадку, якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, втекла з місця його вчинення, її затримання в порядку ст.ст. 207, 208 КПК України в більшості випадків буде безпідставним, та, відповідно, носитиме характер незаконного позбавлення волі (*звісно якщо мова не йде про безпосереднє переслідування особи* – курсив М.П.). Разом з тим така ситуація є досить нелогічною, оскільки, по-перше, втеча для суб'єкта вчинення кримінального правопорушення є чи не єдиною ситуативною можливістю уникнути покарання, та, по-друге, сам факт зникнення суб'єкта з місця події не виключає наявності осіб, які можуть його

впізнати або навіть знають та повідомили представникам правоохоронного органу анкетні дані зловмисника [206, с. 162].

Серед перелічених видів затримання, найбільш розповсюдженим є затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді або суду, особи, яка підозрюється у вчиненні злочину [12, с. 198]. Окремо слід зупинитись на положеннях ст. 298² КПК України яка регламентує процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального проступку.

Частина перша ст. 298² КПК України містить відсилання до пп. 1 та 2 ч. 1 ст. 208 КПК України. А саме, зазначається, що у випадках, передбачених пунктами 1 та 2 ч. 1 ст. 208 КПК України можна застосовувати повноваження щодо затримання, передбачені ст. 298² КПК. Відповідно, уповноважена особа може здійснити затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку лише у випадках: якщо цю особу застали під час вчинення кримінального проступку або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення кримінального проступку очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальний проступок.

У ст. 298² КПК України висунуто додаткові умови, за яких можна затримати особу. Застосування вищевказаних підстав для затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку можливе лише за умови, що ця особа: відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку; чинить опір уповноваженій службовій особі; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку без вказівки працівника правоохоронного органу; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; перебуває у стані алкогольного наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим [62, с. 11].

Необхідно зазначити, що регламентація у кримінальному процесуальному законодавстві додаткових умов (порівняно з затриманням за підозрою у вчиненні злочину) здійснення затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку не виправдано ускладнює й обтяжує застосування такого заходу примусу. Це є однією з причин «непопулярності» застосування затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку. Як пропозицію щодо внесення змін до кримінального процесуального законодавства пропонуємо ч. 1 ст. 298² викласти наступним чином: «Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пп. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 цього Кодексу». Тобто запровадити здійснення кримінального процесуального затримання без додаткових обтяжливих умов. На наш погляд це покращить ефективність здійснення розслідування кримінальних проступків та буде в більшій мірі відповідати принципу правової визначеності при застосування заходів кримінального процесуального примусу.

Аналізуючи наукову літературу, національні та міжнародні нормативно-правові акти, практику ЄСПЛ можна виділити два стандарти переконання для реалізації затримання особи: «обґрунтована підозра» та «достатня підстава», які можуть мати різне змістовне наповнення. Стандарт «обґрунтована підозра», що закріплений у п. с ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ трактується як наявність фактів чи інформації, які можуть переконати об'єктивного спостерігача, що конкретна особа могла вчинити правопорушення (Рішення ЄСПЛ *Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom*) [3]. Разом з тим, такий стандарт не передбачає, що поліція повинна мати достатньо доказів для пред'явлення обвинувачення в момент затримання або під час перебування під вартою (Рішення ЄСПЛ *Petkov and Profirov v. Bulgaria*) [5].

Національне законодавство використовує стандарт «обґрунтована підозра» більш широко, ніж виключно щодо обмеження права на свободу та особисту недоторканність [48, с. 69]. Необхідно мати на увазі, що стандарт

«обґрунтована підозра» для затримання, сформульований практикою ЄСПЛ, є найнижчим стандартом доказування такої категорії і не передбачає, що сторона обвинувачення у момент затримання повинна мати у розпорядженні неспростовні докази вчинення правопорушення затриманим. Нерідко стандарт доказування обґрунтована підозра у контексті затримання ототожнюється зі стандартом доказування що використовується при повідомленні про підозру. Це є однією з причин великої кількості незареєстрованих кримінальних процесуальних затримань. Тобто протокол про затримання не складається, а особа прямує в якості «запрошеного» до органу досудового розслідування.

Як стверджує Х.Р. Слюсарчук стандарт «обґрунтована підозра» не є статичною теоретичною конструкцією. Такий стандарт наділений «динамічним», триваючим характером [211, с. 241]. З одного боку, така точка зору є логічною, оскільки стандарт «обґрунтована підозра» неможливо точно окреслити і він залежить від усіх обставин конкретного випадку затримання. Але з іншого боку є загальний принцип правової визначеності. Неодмінною вимогою є наявність у національному законі чітко сформульованих умов, за яких здійснюється позбавлення свободи та забезпечення передбачуваності застосування закону (Рішення ЄСПЛ *Baranowski v. Poland*) [6]. Таким чином, з однієї сторони, неможливо передбачити усі можливі підстави затримання, а з іншої сторони, повинен бути дотриманий принцип правової визначеності.

М.А. Погорецький пише, що затримання за ст.ст. 207, 208 КПК здійснюються на підставі стандарту «обґрунтована підозра» оскільки Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є частиною національного законодавства та має надзаконодавчий (*supra-legislative*) характер [215]. Така позиція без сумніву є слушною з огляду на вищезазначені ознаки динамічності і тривалості. Стосовно правової визначеності, то певні аспекти стандарту «обґрунтована підозра» знайшли своє втілення у чинному КПК України (ст.ст. 207, 208). Стандарт «обґрунтована підозра» ідеально підходить для громадського затримання

(ст. 207 КПК України), оскільки при такому виді затримання фактично суб'єктом затримання виступає «об'єктивний спостерігач». Однак постає питання: «Чи завжди достатньо стандарту «обґрунтована підозра» для затримання уповноваженою службовою особою?»

Стандарт «достатня підстава» (ймовірна причина, розумна підстава) – це рівень переконання (переконаності), придатний для прийняття уповноваженими законом особами рішень про затримання особи, який досягається на підставі оцінки фактів та обставин кримінального провадження в їх цілісності, що здійснюється з використанням спеціальних знань цих осіб, отриманих внаслідок їхнього професійного досвіду, результати якої свідчать про наявність ймовірності, а не впевненості та безсумнівності, на користь необхідності прийняття відповідного рішення у кримінальному провадженні. Єдине співвідношення, яке береться до уваги у питанні встановлення стандарту доказування «достатньої підстави» – це встановлення балансу інтересів правоохоронних органів та інтересів особистої свободи особи у визначенні того, чи існує «достатня підстава» для затримання [128, с. 109].

Втім не можна стверджувати, що уповноважена службова особа використовує виключно стандарт «достатня підстава». Уповноваженою службовою особою також може застосовуватися стандарт «обґрунтована підозра».

Застосування конкретного стандарту переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення залежить від обставини часу та раптовості. Якщо правопорушення скоєно щойно (на очах; у присутності уповноваженої службової особи), то при затриманні найнижчий стандарт «обґрунтована підозра» може використовуватися як не уповноваженими (цивільними) особами, так і уповноваженими службовими особами. У випадку, коли втрачено параметр «щойності», то стандарт «обґрунтована підозра» є достатнім для не уповноважених осіб («об'єктивних спостерігачів»). Тоді як співробітники правоохоронних

органів додатково ще будуть користуватися фаховими знаннями та професійним досвідом, що охоплюється стандартом «достатня підстава».

Слід розрізняти наявність підозри факту вчинення кримінального правопорушення та підозру достатньої причетності затриманого. Певний рівень підозри достатньої причетності затриманого є необхідним, як убачається, саме для обґрунтування його затримання, тоді як для початку кримінального провадження достатньо найнижчого рівня підозри факту вчинення кримінального правопорушення. Така підозра факту вчинення кримінального правопорушення відповідає встановленню саме об'єкта та об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Щодо правозастосовної діяльності важливо буде наголосити, що стандарт «обґрунтована підозра» не є сталою величиною протягом перебігу кримінального провадження. Якщо під час затримання, обрання запобіжного заходу особі було доведено «обґрунтовану підозру» щодо вчинення кримінального правопорушення, то з часом доведена «обґрунтована підозра» поступово втрачає значущість, «тане» та не може бути достатньою в подальшому провадженні [48, с. 70].

Вказаний в даному підрозділі перелік підстав для затримання поза судовим рішенням не є повним але саме ці підстави відповідають вимозі «безпосередність реалізації затримання», тобто є «класичними» підставами кримінального процесуального затримання.

5. Короткостроковість. За своєю суттю кримінальне процесуальне затримання є короткостроковим заходом примусу. В підтримку цієї тези говорить те, що КПК України затримання особи визначив як тимчасовий запобіжний захід. В той же час короткостроковість кримінального процесуального затримання закріплена на конституційному рівні. Відповідно до Конституції України граничний строк кримінального процесуального затримання становить сімдесят дві години [81, с. 156].

Відповідно до ст. 210 КПК України уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу

досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час доставлення та інші відомості. У разі затримання особи на підставі ухвали слідчого судді / суду, протягом тридцяти шести годин з моменту затримання особа має бути звільнена або доставлена до слідчого судді / суду [82]. Такі положення законодавства пояснюються тими обставинами, що затримання є короткостроковим заходом та швидке доставлення до органу досудового розслідування є гарантією від зловживань з боку органів кримінального переслідування.

Враховуючи важливість дотримання строку здійснення кримінального процесуального затримання недостатньо врегульованим виглядає питання щодо регламентування моменту початку законного (громадського затримання). Якщо беремо до уваги затримання уповноваженою службовою особою, то момент початку затримання чітко визначений у ст. 209 КПК України.

Так, при здійсненні затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст.ст. 208, 298² КПК України особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [82]. В той же час момент громадського затримання не регламентований кримінальним процесуальним законом. Важливість закріплення початку громадського затримання пояснюється тим, що строк затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення визначається у годинах та має чітко окреслені рамки. У момент здійснення затримання не уповноваженими суб'єктами, затримувана особа фактично вже з цього моменту обмежується у своєму праві на свободу та особисту недоторканність.

При громадському затриманні «підозрювану» особу має бути негайно доставлено до уповноваженої службової особи або негайно повідомлено уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [82]. Слід

звернути увагу на необхідність дотримання вимоги негайного доставлення до уповноваженої службової особи (або негайного її повідомлення), що свідчить про недопустимість затягування безконтрольного обмеження свободи іншої людини. Затримання особи на тривалий строк при відсутності необхідності виключає його правомірність і може бути підставою для притягнення особи до юридичної відповідальності за незаконне позбавлення волі [80, с. 326].

Вбачається, що при громадському затриманні, строк, який бере початок з моменту фактичного обмеження пересування підозрюваної особи до моменту з'ясування обставин справи уповноваженою службовою особою в окремих випадках може тривати навіть декілька годин. Вважаємо, що при прийнятті рішення уповноваженою службовою особою про затримання такої особи початковим моментом обчислення строків затримання має бути час фактичного обмеження підозрюваної особи у пересуванні громадянами. Фактично, навіть при громадському затриманні, ступінь обмеження особистої свободи особи є рівнозначним ступеню як і при затриманні уповноваженою службовою особою. Вказуючи строк здійснення кримінального процесуального затримання у годинах законодавець підкреслює значущість та важливість прав, які обмежує даний захід примусу.

У ході опитування адвокатів у кримінальних провадженнях 56, 9 % учасників анкетування погодились з необхідністю встановлення у КПК України вимоги щодо моменту затримання кожним, хто не є уповноваженою службовою особою (Додаток В). Такі зміни до кримінального процесуального законодавства мають підвищити гарантії забезпечення прав і свобод осіб при здійсненні законного (громадського) затримання.

Тут треба відмітити, що таку пропозицію підтримали 42, 9 % слідчих і дізнавачів та 35, 1 % працівників патрульної поліції (Додатки А, Б). Вказаний результат анкетування є передбачуваним з огляду на процесуальний інтерес даних службових осіб. Адже при врахуванні таких законодавчих ініціатив нормотворцем, при здійсненні кримінального процесуального затримання після громадського арешту у сторони обвинувачення буде менше часу для

збирання доказів для повідомлення особі про підозру та звернення до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу.

6. Прокурорський нагляд. Прокурор – це суб'єкт кримінального процесу, що бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому нагляд за дотриманням законів і підтримуючи державне обвинувачення в суді [78, с. 36].

Прокурорський нагляд розглядають як одну із форм державної діяльності, що забезпечує точне і неухильне виконання законів в Україні, як одну з умов додержання конституційних гарантій з охорони прав і законних інтересів громадян [236, с. 367].

У зв'язку із цим, що під час застосування затримання використовують ще й додаткові заходи процесуального характеру (особистий обшук, дактилоскопування тощо), на прокурора покладено обов'язок з'ясувати, чи були дотримані всі необхідні умови щодо затримання особи, її доставлення та поміщення до кімнати затриманих і доставлених, а також своєчасного звільнення. Зазначене обумовлено неухильним дотриманням загальноновизнаних засад (принципів) верховенства права і законності, що є першоосновою кримінальної процесуальної діяльності [110, с. 174].

При здійсненні кримінального процесуального затримання «на гарячому» прокурорський нагляд за цією процесуальною дією відбувається переважно по її завершенню. Так, відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України копія протоколу про затримання особи негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору. Відповідно до ч. 4 ст. 298² КПК України копія протоколу затримання особи невідкладно надсилається прокурору [82]. На підставі аналізу норм КПК України можна з впевненістю зазначити, що прокурор здійснює нагляд за будь-яким видом кримінального процесуального затримання. Воно й не дивно з огляду на те, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. При затриманні особи на підставі узвали слідчого судді,

суду, прокурорський нагляд відбувається на етапі складання, погодження клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу.

Ю.В. Лук'яненко, О.О. Юхно виокремили п'ять груп повноважень прокурора, що реалізуються ним підчас прокурорського нагляду за дотриманням законності при здійсненні затримання особи:

1. Повноваження прокурора щодо здійснення особистого обшуку затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України.

2. Повноваження з перевірки дотримання та забезпечення затриманому права на захист і користування послугами перекладача, що безпосередньо впливає зі ст. 20, 29 КПК України та ч. 4 ст. 208 КПК України.

3. Повноваження щодо перевірки дотримання процесуальних вимог закону при складанні слідчим, уповноваженою особою протоколу про затримання особи.

4. Повноваження прокурора щодо повідомлення особі про підозру. Це пояснюється тим, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України одним із обов'язкових випадків повідомлення про підозру є затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення.

5. Забезпечення прав затриманого під час здійснення тимчасового арешту, передбаченого ст. 583 КПК України [110, с. 190-191].

Затримання особи громадянами відповідно до ст. 207 КПК України не передбачає правовідносин між громадянином і державою, а є реалізацією громадянином свого права на необхідну оборону та громадянської позиції [22, с. 103]. Вбачається, що прокурорський нагляд не відбувається при здійсненні громадського затримання якщо воно не буде мати наслідком затримання уповноваженою службовою особою. Як пише М.І. Бортун, ст. 207 КПК України необхідно розглядати не в контексті процесуальної дії, а в контексті обставини, яка виключає кримінальну відповідальність з огляду на ст. 38 КК України [22, с. 103].

Буде помилкою вважати прокурора неупередженим суб'єктом контролю за дотриманням прав і свобод осіб, які затримуються у кримінальному процесуальному порядку. З огляду на те, що прокурор є представником сторони обвинувачення, його діяльність має «обвинувальну» спрямованість. Рамки прокурорського нагляду за здійсненням затримання осіб обмежуються діяльністю та інтересами сторони обвинувачення.

7. Судовий контроль. Розглядаючи проблеми судового контролю за кримінальним процесуальним затриманням, незважаючи на те що вони існують досить тривалий час, слід зазначити, що дослідження інституту судового контролю в Україні все ще перебуває у зародковому стані. Зокрема бракує ґрунтовних досліджень стосовно імплементації в національне законодавство загальноприйнятих параметрів судового контролю за затриманням, таких як «негайність» та «автоматичність», визначення ролі судових органів в механізмі контролю за затриманням осіб. Затримання особи значно обмежує фундаментальні права людини – право на свободу та особисту недоторканність. Враховуючи особливу важливість таких прав, механізм їх обмеження державою повинен бути детально і недвозначно врегульований.

Жодна держава у світі, при здійсненні правоохоронної діяльності, не може обійтись без застосування заходів примусу. Примус пронизує усю правоохоронну діяльність. Яскравим проявом такого примусу є затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. Таке обмеження прав людини обумовлене найвищим ступенем суспільної небезпеки, що притаманний злочинному діянню [96, с. 87].

Недосконалість чинного Кримінального процесуального кодексу у регламентації затримання особи без судового дозволу породжує протиріччя правозастосовної практики міжнародним стандартам. Судовий контроль за попереднім ув'язненням, який іменується «Habeas Corpus Act», імплементований у ст. 5 ЄКПЛ [207, с. 177-178].

Відповідно до ч. 3 ст. 5 ЄКПЛ, кожна особа, яку затримано за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення або при необхідності запобігання вчиненню нею правопорушення чи її втечі після вчинення, повинна негайно предстати перед суддею. Положення п. с ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ метою затримання називає доставлення затриманого до компетентного судового органу [70]. Дана норма переслідує зниження ризиків свавілля з боку держави шляхом впровадження обов'язкового судового контролю за кожним випадком затримання особи. При цьому, мета допровадження до судового органу повинна бути досягнута незалежно від обставин справи та конкретного випадку затримання. Відповідно до загального принципу правової визначеності – неодмінною вимогою такого принципу є наявність в національному законодавстві чітко сформульованих умов, за яких здійснюється позбавлення свободи та забезпечення передбачуваності застосування закону [147, с. 124].

У рішенні Європейського суду з прав людини Мироненко і Мартенко проти України від 10.03.2010 р. зазначено, що ч. 3 ст. 5 ЄКПЛ гарантує захист від свавільного чи безпідставного затримання. Дана норма має на меті забезпечення негайного і автоматичного судового контролю за затриманням. Зміст ч. 4 ст. 5 ЄКПЛ передбачає право на судовий контроль щодо дотримання процесуальних і матеріально-правових умов, які є неодмінними умовами забезпечення «законності» затримання [194]. Під автоматичним судовим контролем розуміємо контроль, який є обов'язковим та не залежить від волі сторони захисту та обвинувачення, має самостійний характер і є предметом розгляду окремого судового засідання.

В національному законодавстві інститут обов'язкового судового контролю за затриманням в чистому вигляді відсутній. Обґрунтованість затримання повинна бути перевірена судом протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання та кожній особі гарантується право в будь-який час оскаржити своє затримання в суді [75]. Відповідно до ст. 206 КПК України кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого

знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. Слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких трималася ця особа, не доведе: існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; неперевищення граничного строку тримання під вартою; відсутність зволікання у доставленні особи до суду [82].

Таким чином, загальними обов'язками слідчого судді є контроль за додержанням прав затриманих осіб. Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до суду для вирішення питання про законність та обґрунтованість такого затримання. Підозрюваний має право вимагати перевірки обґрунтованості затримання [82]. При вирішенні питання про додержання прав особи слідчий суддя повинен керуватися як національним законодавством, так і практикою ЄСПЛ [251, с. 193].

Алгоритм поводження з затриманими особами відповідно до національного законодавства може бути таким:

- підозрювану особу затримує уповноважена службова особа за ст. 208 КПК України, про що складається відповідний протокол;

- затриману особу доставляють до найближчого підрозділу органу досудового розслідування;
- протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання особі вручається письмове повідомлення про підозру;
- протягом шістдесяти годин з моменту затримання затримана особа доставляється до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Отже, на сьогодні судовий контроль за затриманням може відбуватись аж через шістдесят годин з моменту затримання і після повідомлення особі про підозру. Вважаємо, що параметри «автоматичності» та «негайності» перевірки затримання, що сформований практикою ЄСПЛ, у цьому алгоритмі дій не дотримані.

Пропонуємо додати в цей алгоритм обов'язкове доставлення правопорушника до найближчого слідчого судді за для перевірки саме законності затримання. Процедура «Habeas Corpus Act» традиційно вимагає, щоб затриманий представ перед суддею для перевірки законності затримання протягом двадцяти чотирьох годин з моменту звернення [247, с. 218]. Враховуючи те, що фактично час потрібний виключно для подолання відстані між місцем затримання і найближчим місцем розташування слідчого судді, пропонуємо таке формулювання: *«негайно, але не пізніше ніж через дванадцять годин з моменту затримання особа повинна предстати перед слідчим суддею»*. Строк у дванадцять годин в більшій мірі відповідатиме параметру «негайності», ніж шістдесят годин.

У результаті проведеного опитування 55, 4 % адвокатів у кримінальних провадженнях підтвердили необхідність правової регламентації у КПК України обов'язкової судової перевірки законності затримання, яке триває більше трьох годин (Додаток В). Отже, для забезпечення автоматичного та негайного судового контролю за кожним випадком затримання, яке триває довше трьох годин, необхідно запровадити цілодобово діючий механізм

судової перевірки, яка має відбутись не пізніше дванадцяти годин з моменту затримання.

Факти, які виступають підставою для обґрунтованої підозри у вчиненні злочину при затриманні, аж ніяк не повинні бути наділені таким ступенем переконливості, як факти необхідні для обвинувачення [52, с. 483]. Варто підкреслити, що далеко не кожний випадок затримання повинен мати наслідком повідомлення про підозру. В даному випадку мова йде щодо різних «стандартів прийняття рішень» у кримінальному провадженні. Стандарти пронизують усю кримінальну процесуальну діяльність, наприклад: стандарт «обґрунтована підозра» для затримання особи, стандарт «достатньо доказів» для повідомлення про підозру, стандарт «поза розумним сумнівом» для прийняття остаточного рішення у справі.

Стандарт «обґрунтована підозра», який закріплений у п. с ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ, трактується як наявність фактів чи інформації які в змозі переконати об'єктивного спостерігача, що конкретна особа могла вчинити правопорушення [3]. В той же час такий стандарт не передбачає, що правоохоронні органи повинні мати достатньо доказів для пред'явлення обвинувачення (за національним законодавством повідомлення про підозру) в момент затримання або під час перебування під вартою [147, с. 124].

Закон не ставить перед уповноваженою службовою особою вимоги вже в момент затримання переконатися поза розумним сумнівом у тому, що затримувана особа насправді вчинила злочин. Для цього існують подальші стадії кримінального провадження, під час яких обґрунтованість підозри може бути підтверджена або спростована. Навіть у випадку, коли після затримання і особистого обшуку з'ясувалась непричетність особи до кримінального правопорушення ця обставина не відміняє той факт, що на момент затримання у уповноваженої службової особи могли бути підстави для обґрунтованої підозри [137].

Якщо не буде повідомлено про підозру, то і запобіжний захід не буде обиратись. Отже, фактично може вийти так, що затримання особи в рамках

кримінального провадження взагалі залишиться поза контролем суду. В підтримку вищевказаних тез, Є.І. Макаренко зазначав, що буде помилкою вважати, що завершенням будь-якого затримання є арешт особи [112, с. 304].

На сьогодні в українському кримінальному процесі існують два випадки звільнення затриманої особи: за рішенням сторони обвинувачення без звернення до суду для перевірки законності затримання або за рішенням слідчого судді. Слід вказати, що звільнення затриманого без звернення до суду суперечить процедурі «Habeas Corpus Act» у її первісному вигляді [207, с. 178].

З нашої точки зору, затримана особа в будь-якому випадку має бути доставлена до слідчого судді задля розгляду питання щодо законності затримання, навіть тоді, коли вже встановлена непричетність затриманої особи до злочину. Свою позицію з цього питання обґрунтовуємо необхідністю зменшення ризику свавілля. По-перше такий контроль необхідний задля перевірки обґрунтованої підозри затримання. По-друге задля вчасного реагування держави на скарги затриманого, наприклад щодо жорстокого поводження. З моменту затримання особа перебуває під «куполлом держави» і в такому випадку держава повинна довести відсутність жорстокого поводження та катування [191].

Завчасний судовий контроль та реагування на скарги затриманого суттєво впливають на хід подальшого розслідування та результати судових розглядів. Здійснюючи порівняння рішень ЄСПЛ «Огороднік проти України» від 05.02.2015р. [196] та «Капустяк проти України» від 03.03.2016 р. [192] можна стверджувати, що за подібних обставин справи, завчасний судовий контроль та як наслідок своєчасне реагування на скарги щодо жорстокого поводження є гарантіями добросовісності державної влади та зменшують ризики порушення ст. 3 ЄКПЛ. Судовий контроль, на сьогодні, є найкращим інструментом перевірки законності затримання осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (*кримінального правопорушення* – курсив М.П.) [105, с. 100].

Якщо затриманий, у порядку ст. 208 КПК України, буде скаржитись на таке затримання в порядку ст. 303 КПК України, слідчий суддя відмовить у відкритті провадження, оскільки у ч. 1 ст. 303 КПК України не передбачене право на таке оскарження [114, с. 143]. На сьогодні, прийнятним виглядає варіант оскарження затримання шляхом звернення до слідчого судді в порядку ст. 206 КПК України.

В додаток до існуючих механізмів судового контролю, А.М. Шаркова пропонує запровадити інститут автоматичної судової перевірки законності затримання. Метою такого контролю є його незалежність від дій (подання скарги) затриманого [246, с. 369]. Т.О. Лоскутов, в якості пропозицій змін до законодавства, пропонує застосовувати затримання за ст. 208 КПК України, при цьому не брати до уваги параметри «безпосередність» та «щойність», однак пропонує їх компенсувати невідкладним судовим контролем [105, с. 99]. М.А. Макаров вважає за доцільне доповнення переліку випадків оскарження у ст. 303 КПК України щодо затримання [114, с. 144]. Однак вважаємо, що запровадження автоматичного судового контролю буде основним механізмом такого захисту від незаконного затримання. Оскарження у порядку ст. 303 КПК України ми не розглядаємо як дієвий механізм такого захисту, оскільки такий захист залежить від активних дій сторони захисту, та передбачає оскарження дій виключно слідчого, дізнавача або прокурора (перелік осіб, уповноважених на здійснення затримання є значно ширшим).

Таким чином, можна зробити наступні висновки: 1) неприпустимим є відтягування судового контролю за кримінальним процесуальним затриманням аж до моменту обрання запобіжного заходу; 2) судовий контроль за затриманням не повинен передбачати активних дій зі сторони захисту. Обов'язковість судового контролю має не залежати від волі та юридичної обізнаності учасників кримінального процесу.

Як зауважує О.І. Тищенко, оскарження затримання реалізується відповідно до ст. 206 КПК України або під час підготовчого провадження.

Скарга відповідно до ст. 206 КПК України може розглядатись в окремому судовому засіданні або під час розгляду клопотання про обрання стосовно затриманої особи запобіжного заходу [222, с. 50]. Щодо оскарження затримання під час підготовчого провадження – авторка виправдовує такий спосіб оскарження вимушеною ситуацією сторони захисту.

Відповідно до ст. 303 КПК України рішення слідчого, прокурора можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Перелік таких рішень є вичерпним. Скарга на дії і рішення, які не входять до переліку ст. 303 КПК України, можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді. Опираючись на дану норму сторона захисту може ініціювати оскарження затримання особи [29, с. 20]. Ми не погоджуємось з алгоритмом таких дій, що сформувався під час правозастосовної практики з відповідних причин.

При затриманні особи «на гарячому» все одно діє презумпція «не причетності». Тому, при судовому контролі за затриманням, уповноважена службова особа, що здійснювала затримання, повинна довести наявність фактів чи інформації що підтверджують обґрунтовану підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Визначення переліку службових осіб, уповноважених на здійснення затримання у національному законодавстві не надається. Правозастосовча практика йде таким шляхом, що суб'єктом затримання переважно і помилково сприймається виключно слідчий. На наш погляд, суб'єктами затримання осіб за ст. 208 КПК України є будь-який працівник правоохоронного органу за умови надання йому права на затримання законом. Наприклад: слідчий, оперативний працівник, патрульний поліцейський тощо. Враховуючи те, що ст. 303 КПК України надає право на оскарження рішень, дій виключно слідчого, прокурора, постає питання: як, використовуючи дану норму, оскаржити дії патрульного поліцейського, оперативного працівника який фактично і процесуально (склав протокол затримання) затримав особу. Вважаємо, що оскарження затримання за ст. 303 КПК України є не прийнятним. Механізм оскарження

затримання повинен бути чітко визначеним і мати універсальну конструкцію (оскарження дій усіх можливих суб'єктів кримінального процесуального затримання).

Аналізуючи положення чинного КПК України О.В. Винокуров зазначає, що формами реалізації права на перевірку затримання, окрім як в порядок передбаченого ч. 2 ст. 303 та ст. 206 КПК України, можливе шляхом звернення до прокурора із відповідною заявою задля перевірки законності затримання в порядку нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування. Така думка є слушною, однак, як сам зазначає автор, відповідно до ЄКПЛ з'ясування законності такої дії повинно вирішуватись виключно судом [29, с. 20]. Враховуючи те, що прокурор є процесуальним керівником досудового розслідування, тобто представником сторони обвинувачення, розгляд ним заяви стосовно перевірки законності затримання скоріше за все буде упередженим з огляду на процесуальний інтерес сторони обвинувачення.

В підтримку вищевказаної точки зору доцільно зазначити, що ЄСПЛ у рішенні у справі «Меріт проти України» від 30.03.2004 р. звернув увагу на те, що звернення до прокурора зі скаргами не є ефективним засобом правового захисту, оскільки статус прокурора в національному праві та його участь у кримінальному провадженні не дають відповідних гарантій незалежного та безстороннього розгляду скарг [193; 248, с. 205]. Судовий контроль за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою (у своїй пасивній формі) здійснюється слідчим суддею в межах розгляду клопотання слідчого, прокурора про застосування до затриманої особи запобіжного заходу, а також розгляду скарг на відповідні дії уповноважених службових осіб [248, с. 206]. Вважаємо, що перевірка прокурором законності затримання осіб, здійснюється у автоматичному порядку, враховуючи те, що копія протоколу затримання надсилається прокурору.

Отже, залишається оскарження затримання відповідно до ст. 206 КПК України, шляхом ініціювання окремого судового засідання або розгляду скарги під час обрання запобіжного заходу. Вбачається, що за відсутності скарги про незаконність затримання, перевіряти законність останнього під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу суд, скоріше за все, не буде. Вивчення судової практики підтверджує недосконалість механізму такого оскарження. Наприклад, у своєму рішенні слідчий суддя Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області одним з аргументів для відмови у задоволенні скарги на незаконне затримання навів вже наявність під час розгляду такої скарги вирішеного клопотання щодо обрання запобіжного заходу [231]. Тобто, на час розгляду скарги існує судове рішення на підставі якого особа вже тримається під вартою. Слідчий суддя Суворовського районного суду м. Одеси у своєму рішенні зазначив, що положення ст. 206 КПК України мають на меті забезпечення процесуального механізму звільнення слідчим суддею будь-якої особи, яка позбавлена свободи за відсутності судового рішення та застосовуються саме в таких випадках. При цьому вказаний механізм не включає процедур оскарження рішень, дій чи бездіяльності працівників правоохоронних органів, пов'язаних із затриманням особи в порядку, передбаченому вказаного Кодексу, *post factum*, оскільки відповідні заперечення особа може висловити під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу та / або під час підготовчого судового засідання й судового розгляду кримінального провадження по суті [232]. На наше переконання такі підходи є хибними. В такому разі, слідчий суддя допускає можливість незаконного затримання, але таку дію оскаржити не можна якщо, наприклад, на час звернення затриманий вже законно перебуває під вартою.

Також недоліком є невизначений час, протягом якого слідчий суддя має реагувати на відповідне звернення. Трапляються випадки, коли слідчий суддя реагує на скаргу чи отримання інформації щодо незаконного затримання з інших джерел протягом 10-14 днів [251, с. 194]. Погоджуємось

з пропозицією О.В. Винокурова, який зазначає, що у ст. 206 КПК України варто вказати строк, протягом якого слідчий суддя повинен прийняти рішення по скарзі на незаконне затримання [29, с. 22].

Неприпустимою виглядає ситуація неможливості використання положень ст. 206 КПК України коли особу було незаконно затримано на певний проміжок часу, а на момент звернення до слідчого судді особу вже відпустили. У цьому випадку судовий контроль взагалі оминає затримання. Тому пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 206 КПК України, а саме: *«Якщо слідчий суддя отримує заяву, яка створює обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходилась особа, що була позбавлена волі без судового контролю, він зобов'язаний зафіксувати таку заяву, за необхідності забезпечити невідкладне судово-медичне обстеження та доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи»*.

Вважаємо, що при запровадженні автоматичного судового контролю знизиться кількість запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, що позитивно вплине на криміногенну ситуацію. Адже затримання та тримання під вартою може спонукати розвитку рецидивізму та злочинності серед молоді [1, с. 4]. При втіленні в життя належної процедури автоматичного судового контролю, процедура оскарження (перевірка законності) затримання за ст. 206 КПК України частково втратить свою актуальність.

За результатами автоматичного судового контролю є два варіанти рішень: при недоведеності обґрунтованої підозри для затримання особа звільняється; при доведеності обґрунтованої підозри особа залишається у розпорядженні правоохоронних органів з можливістю подальшого повідомлення затриманому про підозру та зверненням до слідчого судді з відповідним клопотанням про обрання запобіжного заходу.

Отже, автоматичний судовий контроль не передбачає активний дій зі сторони захисту (написання скарги, клопотання тощо). Такий контроль повинен здійснюватися незалежно від волі самого затриманого та інших осіб.

Судовий контроль за перевіркою законності кримінального процесуального затримання має включати як вимогу «автоматичності» («обов'язковості»), так і «негайності». Тобто такий контроль повинен здійснюватися швидко і оперативно незалежно від волі затриманої особи або інших осіб.

Запровадження автоматичного та негайного судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення забезпечить дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Тому недопустимим є відтягування судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення на час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

2.2. Спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

Після визначення та надання характеристики загальним правилам кримінального процесуального затримання, спробуємо дослідити спеціальні правилами затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

З урахуванням положень кримінального процесуального законодавства та наукових розробок нами було виокремлено такі спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення:

1. Затримання поза вимогою «безпосередність». За загальним правилом, затримання особи має відбуватись за судовим рішенням або з дотриманням вимоги «безпосередність». Такі обмеження пояснюються тим, що затримання є суворим процесуальним заходом й розглядається законодавцем як виняткова міра примусу.

Національним законодавством передбачена обмежена кількість випадків затримання особи поза вимогою «безпосередність». Першим видом

затримання, яке здійснюється поза вимогою «безпосередність», розглянемо затримання з санкції суду.

Привід представляє собою примусове супроводження підозрюваного, обвинуваченого або свідка до місця їх виклику, яке здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у випадку неприбуття особи на виклик, за відсутності поважних причин та обставин, що виключають чи унеможливають привід [221, с. 248].

Затримання за ухвалою можуть здійснювати не лише слідчі, прокурори, а й інші працівники правоохоронних органів, які виконують таку ухвалу. У цьому випадку останні також не здійснюють процесуального оформлення зазначеної дії, а фактично виконують прийняте уповноваженою особою (слідчим суддею) рішення, тобто знову ж здійснюють затримання за наказом чи фізичне затримання. Клопотати про здійснення такого затримання в межах розслідування кримінального провадження може слідчий, прокурор. Натомість рішення ж про затримання приймає слідчий суддя, суд [31, с. 9]. Слідчий суддя, суд не може відмовити у розгляді клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого, навіть якщо існують підстави для затримання без ухвали чуда про затримання з метою приводу [82].

Слідчий суддя, суд вправі дати дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо буде доведено вчинення злочину відповідною особою, а також що підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду, чи буде протидіяти встановленню істини, перешкоджати кримінальному провадженню в інший спосіб, або може вчинити інше кримінальне правопорушення, чи продовжити розпочатий злочин [221, с. 294].

Відповідно до ст. 582 КПК України, уповноважена службова особа має право затримати на території України особу, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Затримана особа негайно звільняється якщо протягом шістдесяти годин з моменту

затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту чи встановлено обставини, за наявності яких екстрадиція не здійснюється [82]. Беручи до уваги особливі підстави, порядок, строк застосування тимчасового арешту та статус особи, стосовно якої може бути обрано даний вид запобіжного заходу, тимчасовий арешт є спеціальним видом тримання під вартою. У правовій регламентації застосування даного заходу примусу є деякі проблемні аспекти, а саме: відсутнє чітке визначення змісту клопотання про застосування тимчасового арешту, під час правозастосування виникає проблема належного обґрунтування прокурором клопотання про обрання даного виду запобіжного заходу [239, с. 233].

Також поза вимогою «безпосередність» здійснюється затримання відповідно до п.п. 3, 4 ч. 1 ст. 208 КПК України. Мова йде про право уповноваженої службової особи затримати без ухвали слідчого судді, суду особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді позбавлення волі якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України та якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст.ст. 255, 255¹, 255² Кримінального кодексу України [82]. Впровадження таких підстав для затримання поза вимогою «безпосередність» продиктовано реаліями сьогодення та є необхідною мірою. Таким чином підкреслюється значимість боротьби держави з тяжкими та особливо тяжкими корупційними злочинами та організованою злочинністю. Законодавець, ввівши такі положення, підкреслює розуміння «слабкості» ордерного порядку в «бойових» умовах правозастосування.

Незважаючи на наявність можливості застосування затримання поза вимогою «безпосередність», такі правові положення не повністю відповідають потребам сторони обвинувачення з огляду на звужені рамки застосування.

Часто затримання відбувається не безпосередньо після вчинення злочину, а значно пізніше. Тому правоохоронці, намагаючись затримати осіб, які ймовірно вчинили кримінальне правопорушення, у певних випадках самі стають суб'єктами кримінального правопорушення [31, с. 10].

В одному зі своїх досліджень В.І. Фаринник зазначив, що навіть при наявності доказів причетності особи до вчинення злочину та встановлення її місцезнаходження, працівники правоохоронного органу не мають правових підстав для її затримання. Наприклад, при впізнанні потерпілим через деякий час після вчинення злочину винної особи у громадському місці, або наявності інформації про місцезнаходження злочинців [235, с. 87]. Єдиним законним варіантом для затримання в такому разі, є отримання судового дозволу. З огляду на недосконалість ордерного порядку затримання, воно буде малоефективним в даному випадку. Задля належного реагування правоохоронними органами на злочинні прояви, у національному законодавстві має бути передбачений механізм затримання поза вимогою «безпосередність» за підозрою у вчиненні будь-якого виду злочину. Однак, якщо надати таку «перевагу» стороні обвинувачення, баланс інтересів сторін буде порушений не на користь сторони захисту. Т.О. Лоскутов пропонує компенсувати виконання правила «безпосередності» невідкладним судовим контролем [105, с. 99]. Погоджуючись з даною позицією, вважаємо, що такі міри є вкрай необхідними для сторони обвинувачення, адже вони мають в цілому підвищити ефективність досудового розслідування.

Відповідно до ч. 2 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян,

виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує [82]. У цій нормі розглядається процесуальне затримання, за яким уже здійснюється досудове розслідування, і необхідно змінити уже обраний запобіжний захід у зв'язку з невиконанням раніше покладених на підозрюваного обов'язків [69, с. 88]. Однак, як зазначає А.Ю. Сердечна, дана норма вступає у протиріччя з положеннями ст. 204 КПК України, в якій вказано про заборону затримання без санкції слідчого судді / суду, якщо до підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, у зв'язку із підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні [206, с. 161]. У такому разі затримання особи застосовується як альтернатива затримання з метою приводу для вирішення питання про застосування тримання під вартою чи для вирішення питання про застосування іншого запобіжного заходу [13, с. 93].

Наявність такого спеціального правила у національному законодавстві продиктовано необхідністю вчасного та ефективного реагування на окремі злочинні прояви не витрачаючи час на «формалізм», пов'язаний із складанням процесуальних документів та їх погодженням.

2. Спеціальний суб'єкт затримання, який обумовлений територією його застосування. В даному підрозділі мова йтиме про затримання особи на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. Особливістю такого затримання є специфічна територія вчинення кримінального правопорушення.

З огляду на «специфічність» території, суб'єкт затримання (уповноважена службова особа), в загальноприйнятому розумінні, не в змозі вчасно відреагувати на злочинні прояви. При такому затриманні,

«спеціальним суб'єктом» є керівник дипломатичного представництва чи консульської установи, капітан судна України. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 520 КПК України такі службові особи на даній території уповноважені здійснювати законне затримання.

В.М. Федченко, А.В. Захарко підкреслюють, що жоден закон, крім КПК України, не передбачає відповідного повноваження щодо керівника дипломатичного представництва чи консульської установи України [237, с. 203]. Особливостями такого «законного» затримання є строки. Так, граничний строк затримання керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України складає сорок вісім годин. При цьому, такий спеціальний суб'єкт затримання повинен забезпечити дотримання права затриманої особи на правову допомогу.

Капітан судна України має право здійснити затримання правопорушника на строк, необхідний для доставлення на територію України [82]. Відповідно до ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України капітан судна має право затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення, до передачі її уповноваженим службовим особам у першому порту України. Капітан судна може направити затриману особу і зібрані матеріали в Україну на іншому судні, зареєстрованому в Україні у разі виникнення такої необхідності [66].

Зазначене повноваження пов'язане з необхідністю організації досудового розслідування в разі вчинення на відповідному судні кримінального правопорушення, проведення процесуальних дій під час кримінального провадження, що певною мірою обмежують конституційні права та свободи учасників кримінального провадження або пов'язані із застосуванням до них визначених новим КПК України примусових заходів [240, с. 113].

Отже, з огляду на особливості окремих «територій» законодавством передбачені й спеціальні суб'єкти щодо здійснення затримання особи. Така правова урегульованість виглядає позитивно, оскільки кримінальне

процесуальне законодавство повинно враховувати усі життєві обставини, які впливають на застосування заходів кримінального процесуального примусу.

3. Спеціальна згода на затримання окремої категорії осіб.

Національним законодавством передбачено особливий порядок затримання та взяття під варту народних депутатів, Президента України, суддів та представників інших посад. Відповідно до ст. 105 Конституції України Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. С.М. Смоков оцінюючи особливі порядки затримання зазначає, що лише щодо суддів дане регулювання набуло вигляду, що відповідає принципу рівності всіх громадян перед законом та судом, щодо інших суб'єктів – правовий механізм потребує подальшого удосконалення [214, с. 118].

У справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року № 3-в/2001⁵ Конституційний Суд України дійшов висновку, що недоторканність певної категорії посадових осіб – це не їх привілей; вона пов'язана з виконанням ними важливих державних функцій, а тому відповідно до Конституції України і міжнародно-правових зобов'язань України не може розглядатися як гарантія їх безкарності. Недоторканність народних депутатів України, Президента України, суддів передбачає лише спеціальні умови притягнення їх до кримінальної відповідальності [226, с. 5].

Наявність у законодавстві спеціальної згоди на затримання суддів обумовлюється існуванням суддівської недоторканності, яка має на меті зниження ризиків незаконного впливу на суддю та втручання у його діяльність. Наявність особливого порядку погодження клопотання про дозвіл на затримання народного депутата України впливає з «особливого» статусу цієї посади.

За загальним правилом, відповідно до ст. 482 КПК України суддю не може бути затримано без згоди Вищої ради правосуддя [82]. Незалежність та

недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Дотримання гарантій недоторканності суддів у разі притягнення їх до кримінальної відповідальності убезпечить від необґрунтованого обмеження свободи та права вільного пересування судді у разі необхідності застосування до нього затримання, тримання під вартою, домашнього або адміністративного арешту, а також від можливого впливу на суддю та втручання у здійснення ним правосуддя [227]. У випадку затримання судді за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, він має бути негайно звільнений після з'ясування його особи.

У справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004⁶ Конституційний Суд України дійшов висновку, що недоторканність суддів – один із елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом [226, с. 4].

Винятком з загального правила щодо затримання судді є надання Вищою радою правосуддя згоди на затримання (що фізично неможливо при затриманні на початковому етапі розслідування) [236, с. 290]. Також винятком є затримання судді безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину виключно у разі необхідності попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину чи забезпечення збереження доказів. Однак, у разі досягнення таких цілей, суддя має бути негайно звільнений [82]. Вказівка закону про те, що суддя має бути негайно звільнений у разі досягнення мети затримання є імперативною,

тобто покладає на уповноважену службову особу обов'язок звільнення судді з-під затримання [217]. В додаток до вищевказаного, варто відмітити, що ст. 126 Конституції України дозволяє затримати суддю у вище окреслених випадках, однак не передбачає положення щодо звільнення у випадку досягнення мети затримання [75; 236, с. 291].

Виходить так, що затримання судді без згоди Вищої Ради правосуддя в окремих випадках допускається, а обрання у подальшому запобіжного заходу без такого дозволу не передбачено законодавством. В.І. Фаринник звертає увагу на те, що подібна практика містить у собі процедурні недоліки. Як відомо, граничний строк затримання, за загальним правилом, складає сімдесят дві години, водночас відповідно до ст. 59 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» розгляд подання про надання згоди на утримання судді під вартою розглядається не пізніше п'яти днів з дня його отримання [236, с. 292]. Розгляд подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом здійснюється Вищою радою правосуддя без виклику судді. У разі необхідності Вища рада правосуддя може викликати суддю для надання пояснень. Повідомлення про дату, час і місце розгляду відповідного клопотання направляється Генеральному прокурору або його заступнику невідкладно. Розгляд подання про надання згоди на затримання судді Вищого антикорупційного суду, утримання його під вартою чи арештом здійснюється Вищою радою правосуддя з обов'язковою участю судді або його представника. Повідомлення про дату, час і місце розгляду відповідного клопотання направляється невідкладно Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора) та судді Вищого антикорупційного суду [155].

У період з 2016-2021 рр. до тринадцяти суддів було застосовано затримання в порядку ст. 208 КПК України без згоди Вищої ради правосуддя (зокрема, з мотивів припинення злочину, попередження можливості сховатися від слідства й суду, забезпечення виконання вироку суду,

постанови суду, ухвали слідчого судді, суду, про що складено протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину) [226, с. 20].

Особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата України, повідомлення про підозру, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій визначаються КПК України [173]. Відмінностями процедури затримання народного депутата від загального порядку є те, що клопотання про дозвіл на затримання народного депутата України в рамках кримінального провадження має бути погоджено Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Затримання народного депутата України за ст. 208 КПК України дозволяється виключно на першочерговому етапі розслідування з дотриманням вимог «безпосередності / щойності» за підозрою у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини [82]. У випадку затримання народного депутата, орган або службові особи повинні протягом двадцяти чотирьох годин повідомити про це Голову Верховної Ради України.

Забезпечення реалізації імунітету народного депутата в кримінальному провадженні має за мету дотримання прав посадових осіб, які мають привілейований правовий статус у суспільстві. Цей тезис має суттєвий вплив не лише на особливість процедури здійснення кримінальних проваджень відповідної категорії, а й наповнений змістом, що виходить за межі регулювання кримінальних процесуальних правовідносин. Враховуючи значущість наслідків подібної категорії кримінальних проваджень, які мають суттєвий вплив на суспільно-політичне життя нашої держави, кримінально процесуальна процедура їх здійснення має бути чітко законодавчо регламентована [132, с. 131].

У спеціальному законодавчому акті, а саме у ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» передбачено додаткові гарантії недоторканності Уповноваженого Верховної Ради України

з прав людини. Так, уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством [175; 214 с.118]. Відповідно до ч. 1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини здійснюється Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [82]. Таким чином, для здійснення затримання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини необхідно отримати згоду Верховної Ради України.

Окремі аспекти процедури затримання вищевказаної категорії осіб виглядають недосконалими та потребують окремого ґрунтовного дослідження для формування пропозицій до законодавства з метою забезпечення ефективного функціонування органів кримінальної юстиції.

4. Необхідний ступінь тяжкості злочину для затримання неповнолітніх. Неповнолітнім підозрюваним є особа, яка у формальному та сутнісному аспекті досягла мінімального віку для кримінальної відповідальності та щодо якої висунуто підозру у формальному або матеріальному прояві [15, с. 181]. Затримання та арешт неповнолітніх осіб застосовується як винятковий захід і тільки у випадках та порядку, встановлених законом [170]. Встановлюючи особливий порядок провадження справ про злочини неповнолітніх, законодавець врахував вікові, соціально-психологічні та інші особливості цієї категорії осіб, які потребують

додаткових гарантій для реалізації своїх прав. Особливий порядок провадження зазначених категорій справ сприяє більш повному і глибокому дослідженню всіх обставин вчиненого злочину, виявленню причин і умов його вчинення [86, с. 190].

Існування такого спеціального правила обумовлено положеннями міжнародного законодавства, а саме: ст. 37 Конвенції про права дитини, п. 13 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх та ін. Дані положення переслідують мету зниження негативного впливу на неповнолітніх під час застосування заходів примусу з огляду на їх вразливий стан психіки.

Відповідно до ст. 492 КПК України, підставою для застосування затримання та тримання під вартою щодо неповнолітнього є підозра / обвинувачення у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину [82]. Затримання та тримання під вартою дещо схожі за своєю суттю, однак мають різну природу (незважаючи на те, що затримання виступає тимчасовим запобіжним заходом) і переслідують різну мету. Стаття 209 КПК України чітко визначає момент затримання. Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [82].

Постає питання: Яким чином правоохоронним органам реагувати на вчинення нетяжких злочинів особами, віком до 18 років, якщо їх застали «на гарячому»? Вбачається, що під час практичної діяльності, на першочерговому етапі розслідування нетяжких злочинів, буде захоплений будь-який підозрюваний в незалежності від віку. А вже після з'ясування його «вразливого статусу» протокол про затримання ніхто скласти не буде з огляду на вік підозрюваного, однак фактично особа буде затримана. Звісно, що такий алгоритм дій не можна вважати досконалим.

Вважаємо за доцільне ввести до кримінального процесуального законодавства положення, відповідно до якого затримання неповнолітньої

особи за підозрою у вчиненні нетяжкого злочину допускається виключно для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів злочину. Строк такого затримання має бути значно меншим ніж в загальному порядку.

5. Зменшення часових меж для затримання неповнолітніх.

Відповідно до п. 15 Рекомендації N Rec (2003) 20 «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх» неповнолітні особи не можуть триматися під вартою у поліції довше сорока восьми годин. За можливістю, такий строк повинен бути зменшений для самих молодих злочинців [177]. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення використовуються як крайній захід і протягом якомога більш короткого терміну [71].

Відповідно до національного законодавства, процесуальний порядок затримання неповнолітніх суттєво не відрізняється від загального порядку. Відповідно до ч. 4 ст. 28 КПК України, кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово [82]. Закріплюючи такі положення в одному з принципів кримінального провадження, нормотворець підкреслює особливість та важливість дотримання розумного строку кримінального провадження щодо неповнолітньої особи, отже й розумність строку проведення кожної процесуальної дії в рамках такого кримінального провадження.

В своєму дисертаційному дослідженні О.Г. Бабенко зазначає, що при затриманні законодавець не розмежовує дорослих і неповнолітніх підозрюваних. Тому під час правозастосування можуть траплятися випадки грубого порушення прав дітей в процесі затримання [14, с. 164]. Строк затримання неповнолітнього підозрюваного має бути меншим ніж строк затримання повнолітніх осіб. Адже дитина має бути забезпечена додатковими гарантіями захисту прав від самого початку кримінального переслідування, оскільки діти мають несформовану психіку та позбавлені життєвого досвіду [14, с. 168].

Чинна регламентація у законодавстві процедури затримання неповнолітніх осіб не сприяє повноцінному забезпеченню їх прав і свобод. Т.О. Лоскутов підкреслює, що недосконалість таких положень підкріплюється тим, що у законодавстві відсутні положення щодо негайного доставлення неповнолітнього затриманого до суду. У зв'язку з цим, строк досудового затримання неповнолітніх осіб має бути зменшений. Вчений вважає, що граничний строк досудового затримання неповнолітньої особи в двадцять чотири години є більш-менш оптимальним. Однак і такий строк повинен використовуватись у виключний випадках. За відсутності перепон, такий строк має бути меншим [94, с. 204]. Введення таких положень до національного законодавства наблизить кримінальний процесуальний закон до міжнародних стандартів та викликів сьогодення.

О.Г. Бабенко пропонує закріпити у законодавстві положення, відповідно до якого затримана у поза ордерному порядку неповнолітня особа не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання має бути звільнена або доставлений до суду за для обрання запобіжного заходу [14, с. 261]. Дійсно, граничний строк затримання неповнолітньої особи має бути суттєво меншим ніж строк затримання в загальному порядку. Тому підтримуємо пропозиції науковців у встановленні граничного строку затримання неповнолітніх осіб у двадцять чотири години. Такі зміни будуть відповідати життєвим потребам та положенням міжнародного законодавства.

6. Збільшення часових меж для превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану. Відповідно до ст. 15¹ ЗУ «Про боротьбу з тероризмом», для відвернення терористичних загроз з урахуванням певних особливостей може здійснюватись превентивне затримання на строк понад сімдесят дві години. Граничний строк такого затримання становить тридцять діб [153]. Особливістю превентивного затримання є його застосування у районі проведення антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) в бойових умовах. З огляду на такі обставини, законодавством передбачена спеціальна процедура здійснення

кримінального процесуального затримання. Тому цілком справедливо, що в юридичній літературі превентивне затримання розглядається як виключний випадок з огляду на те, що таке затримання відрізняється від інших видів затримання специфічною підставою застосування, місцем застосування, особливим порядком застосування та строком [27, с. 316].

Підставою для застосування превентивного затримання є обґрунтована підозра у здійсненні терористичної діяльності, у тому числі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.ст. 109 - 114¹, 258 - 258⁵, 260 - 263¹, 294, 348, 349, 377 - 379, 437 - 444 Кримінального кодексу України [163].

Вважаємо, що затримання, яке передує превентивному й має граничний строк у сімдесят дві години є класичним видом затримання. А саме превентивне затримання слід розглядати як специфічний повноцінний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, з огляду на довготривалий строк застосування. Загалом, таке спеціальне правило є вимушеним кроком законодавця з огляду на криміногенну ситуацію в країні.

Аналіз приписів кримінального процесуального законодавства та наукових уявлень свідчить, що правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану є недосконалим. Недоліки правової регламентації строків досудового розслідування в період воєнного стану обумовлюють ризик зниження ефективності досудового розслідування [101, с. 16]. Особливістю кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану є те, що строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури особа під час дії воєнного стану не пізніше двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду чи керівника органу прокуратури для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [82].

Також у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо обрання запобіжного заходу (та інших повноважень, перелік яких зазначено у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України) допускається затримання та подальше тримання під вартою особи, підозрюваної у вчиненні злочину (перелік зазначено у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України) строком до тридцяти діб – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором [82].

Це не можна визнати прийнятним у період правового режиму воєнного стану, коли процесуальна енергія органів розслідування має спрямовуватися насамперед у змістовний бік процесуальної діяльності, безпосередньо на встановлення обставин учинення кримінального правопорушення [101, с. 14].

Як пише Т.О. Лоскутов, унормування лише розумного (гнучкого) строку для проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану сприятиме ефективності розслідування обставин учинення кримінального правопорушення. Якщо під час здійснення активних бойових дій неможливо провести процесуальні дії, то процесуальний строк збільшується на такий термін, що є розумним (об'єктивно необхідним) для проведення ефективного розслідування. І, навпаки, у разі існування можливості здійснення процесуальної діяльності під час воєнного стану розумний строк досудового розслідування є максимально стислим, але достатнім для ефективного розслідування [101, с. 15].

Позитивно відзначаючи збільшення часових меж для превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану необхідно зазначити, що при активних бойових діях дотримання чітко визначених процесуальних строків може бути проблемним для сторони обвинувачення. Підтримуючи пропозиції Т.О. Лоскутова доцільно вказати, що строк досудового розслідування, в тому числі і строки здійснення окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, повинен залежати від реальної можливості здійснити ці дії вчасно та досягнути мети відповідного етапу

розслідування. Граничний строк здійснення процесуальних дій в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану повинен бути гнучким з урахуванням обстановки та критерію розумності (об'єктивної необхідності). Це дозволить стороні обвинувачення підвищити ефективність здійснення досудового розслідування навіть в умовах воєнного стану.

7. Заміна судового контролю на прокурорський контроль щодо превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану. Територіальна віддаленість, законодавча невизначеність судового органу для осіб, які мають інтерес у кримінальному провадженні, або беруть участь в інтересах інших осіб може стати тією правовою або практичною перешкодою у зверненні до суду, що порушує доступ до правосуддя та правову визначеність [46, с. 168].

Так, превентивне затримання здійснюється за вмотивованим рішенням начальника Головного управління Служби безпеки України або начальника Головного Управління МВС в АРК, у відповідній області, містах Києві та Севастополі [27, с. 314]. При ухваленні такого рішення, матеріали для надання згоди на затримання негайно надсилаються відповідному прокурору на паперових носіях. Одночасно вживаються заходи щодо доставляння затриманого до прокурора [163].

Відповідно до положень міжнародного законодавства, затримана особа має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу [70; 120]. Судова перевірка законності втручання з боку виконавчої влади в право людини на свободу є невід'ємною складовою гарантії, втіленої в п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка покликана звести до мінімуму небезпеку прийняття свавільного рішення. Судовий контроль за затриманням вважається одним з основоположних принципів демократичного суспільства [183].

Головною особливістю превентивного затримання є його здійснення впродовж тривалого строку без санкції суду. Однак, тут виникають

неузгодженості з Основним законом. Так, відповідно до ст. 29 Конституції України, обґрунтованість затримання протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Жодних виключень дана норма не містить так само як і ч. 3 ст. 5 ЄКПЛ.

Превентивне затримання не може продовжуватися після розгляду слідчим суддею, судом клопотання про обрання належного запобіжного заходу [27, с. 314]. Копія рішення про превентивне затримання направляється до слідчого судді, суду разом з клопотанням про обрання стосовно цієї особи належного запобіжного заходу. У разі розгляду судовим органом такого клопотання й прийняття рішення, превентивне затримання вважається припиненим [163].

На наш погляд, чинна правова регламентація превентивного затримання є недосконалою. При такому правовому регулюванні затримання втрачається суть короткострокового обмеження свободи для досягнення мети затримання щодо запобігання та припинення злочину. Невідкладність ситуації стосовно вчинення кримінального правопорушення уможливорює затримання особи на короткий час за наявності простої (мінімальної) підозри особи щодо її причетності. Тобто, природа кримінального процесуального затримання полягає у тому, що у виняткових випадках, при існуванні мінімальної підозри, з метою запобігти та припинити злочин дозволяється на короткий строк обмеження свободи особи. Тоді як при превентивному затриманні для протидії терористичним загрозам свобода особи може обмежуватися на більш тривалий час та лише за наявності обґрунтованої підозри [100, с. 421].

З однієї сторони, такі міри можна вважати вимушеним кроком законодавця з огляду на загрозу терористичної діяльності. Однак з іншої сторони такі правові положення суперечать Конституції України та міжнародному законодавству. В одному зі своїх рішень, ЄСПЛ вказав, що термін «суд», зазначений у ст. 5 ЄКПЛ не обов'язково повинен бути класичним судовим органом, що інтегрований в судовий механізм країни.

Однак головною фундаментальною рисою судового органу є його незалежність від виконавчої влади та сторін у справі [10]. У випадку неможливості в бойових умовах вчасно доставити затриману особи до слідчого судді, заміна судового контролю на прокурорський контроль може бути прийнятною. Однак така міра повинна бути вимушеною об'єктивною неможливістю вчасного доставлення затриманої особи до слідчого судді та має прагнути до мінімальної тривалості.

Відповідно до ст. 615 КПК України в чітко окреслених випадках окремі повноваження слідчого судді виконує відповідний прокурор. Унормування можливості прийняття рішення керівником відповідного органу прокуратури про здійснення окремих слідчих (розшукових) дій та застосування певних заходів забезпечення кримінального провадження є вимушеним та спрямоване на оперативне досягнення бажаного результату кримінального процесу, а саме притягнення винної особи до кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану. Активна фаза проведення воєнних дій унеможливорює забезпечення реалізації прав і свобод людини у кримінальному процесі в повній мірі. Це, зокрема, стосується здійснення судового контролю за обмеженням прав і свобод учасників кримінального провадження. Під час бойових дій слідчі судді можуть бути позбавлені фізичної можливості та безпечних умов для проведення судового контролю за деякими слідчими (розшуковими) діями, негласними слідчими (розшуковими) діями, заходами забезпечення кримінального провадження (запобіжними заходами). За таких обставин доцільним є спеціальне правове регулювання через правову регламентацію заміни судового контролю на прокурорський нагляд у досудовому розслідуванні [95, с. 42].

В умовах воєнного стану при невідкладному виконанні прокурором повноважень слідчого судді щодо перевірки законності затримання, подальший судовий контроль за цим заходом процесуального примусу має реалізовуватися автоматично при з'явленні першої можливості. Іншими словами, якщо в обстановці проведення бойових дій затримана особа як

виняток була доставлена до прокурора, то судовий контроль за законністю такого затримання слідчий суддя повинен здійснити негайно при першій можливості [100, с. 419].

В.М. Юрчишин, характеризуючи передавання прокуророві суддівських повноважень, зазначає, що це не лише суперечить Основному закону нашої держави (статті 29-31), а й позбавлене «процесуальної логіки». Бо у кримінальному процесі, де елементи змагальності мають перевагу над інквізиційними елементами, сторона обвинувачення не повинна мати навіть «тимчасового» права позбавляти конституційних прав сторону захисту. Разом з тим, науковець вважає, що протидія терористичній діяльності вимагає від правоохоронних органів не тільки мобільності та узгодження дій, а в першу чергу оперативності, а тому тимчасове розширення функцій прокурора щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування є доцільним [252, с. 245].

Заміна судового контролю на прокурорський контроль в умовах воєнного стану є кращим ніж відсутність будь-якого контролю діяльності органів досудового розслідування. Можна говорити про те, що прокурор є представником сторони обвинувачення та можуть бути сумніви у його неупередженості при прийнятті рішень про подальше тримання особи під вартою після фактичного затримання. Однак з огляду на умови воєнного стану такі дії є прийнятними. Вбачається, що в будь-якому випадку необхідно прагнути до того, щоб затримана особа якнайшвидше предстала перед слідчим суддею, судом для перевірки законності затримання та обрання стосовно неї запобіжного заходу. Тобто застосування прокурорського контролю за здійсненням затримання особи в умовах воєнного стану повинно бути вимушеним та виключно у разі неможливості вчасно звернутись до слідчого судді, суду.

Спеціальними правилами затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: затримання поза вимогою «безпосередність»; спеціальний суб'єкт затримання, який обумовлений

територією його застосування; спеціальна згода на затримання окремої категорії осіб; необхідний ступінь тяжкості злочину для затримання неповнолітніх; зменшення часових меж для затримання неповнолітніх; збільшення часових меж для превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану; заміна судового контролю на прокурорський контроль щодо превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану. Цей перелік спеціальних правил затримання вважаємо найбільш актуальним, але не вичерпним.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз положень кримінального процесуального законодавства дозволяє виокремити загальні та спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Загальні правила реалізуються при «класичному» затриманні, тобто відповідають загальній концепції інституту затримання та використовуються у більшості видів кримінальних процесуальних затримань. Спеціальні правила застосовуються щодо окремих виняткових видів затримань особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

2. Загальними правилами затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: уповноважені та неуповноважені суб'єкти застосування; роз'яснення та забезпечення процесуальних прав; протокольна форма фіксації; затримання з дотриманням вимоги «безпосередність»; короткостроковість; прокурорський нагляд; судовий контроль.

3. Застосування конкретного стандарту переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення залежить від обставини часу та раптовості. Якщо правопорушення скоєно щойно (на очах; у присутності уповноваженої службової особи), то при затриманні найнижчий стандарт «обґрунтована підозра» може використовуватися як не уповноваженими (цивільними) особами, так і уповноваженими службовими

особами. У випадку, коли втрачено параметр «щойності», то стандарт «обґрунтована підозра» є достатнім для не уповноважених осіб («об'єктивних спостерігачів»). Тоді як співробітники правоохоронних органів додатково ще будуть користуватися фаховими знаннями та професійним досвідом, що охоплюється стандартом «достатня підстава».

4. Судовий контроль за перевіркою законності кримінального процесуального затримання має включати як вимогу «автоматичності» («обов'язковості»), так і «негайності». Тобто такий контроль повинен здійснюватися швидко і оперативно незалежно від волі затриманої особи або інших осіб.

Запровадження автоматичного та негайного судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення забезпечить дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Тому недопустимим є відтягування судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення на час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

5. До спеціальних правил затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення віднесено такі: затримання поза вимогою «безпосередність»; спеціальний суб'єкт затримання, який обумовлений територією його застосування; спеціальна згода на затримання окремої категорії осіб; необхідний ступінь тяжкості злочину для затримання неповнолітніх; зменшення часових меж для затримання неповнолітніх; збільшення часових меж для превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану; заміна судового контролю на прокурорський контроль щодо превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану.

Основні результати розділу опубліковані у працях [142; 146; 147; 148].

РОЗДІЛ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

3.1. Поняття ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

Кримінальне процесуальне затримання є важливим інструментом кримінальної процесуальної діяльності сторони обвинувачення. Саме ефективність затримання характеризує останнє з точки зору дієвості, якості та корисності для кримінального провадження.

Дієвістю називається якісна ознака кримінальної процесуальної діяльності, яка відображає наявність сприятливих обставин у кримінальному провадженні, що надають можливість при найменшому втручанні в конституційні права і свободи громадян вирішити завдання кримінального судочинства [81, с. 134].

Визначенню поняття ефективності кримінального процесуального затримання у науковій літературі приділено не достатньо уваги. З'ясування цього поняття є відправним етапом у дослідженні шляхів підвищення ефективності такого заходу примусу. Актуальність дослідження поняття ефективності кримінального процесуального затримання посилюється і тим, що досягнення однозначного розуміння ефективності затримання може слугувати надійним підґрунтям для розробки та вдосконалення шляхів підвищення ефективності здійснення кримінального процесуального затримання.

Поняття «ефективність» доцільно розглядати як систему різних елементів, які визначають не тільки фактичну ефективність, а й характеризують останню щодо вимог обґрунтованості, доцільності, корисності, економності [96, с. 111]. Фактичну ефективність розуміємо як

досягнення мети затримання особи. Однак не всі кримінальні процесуальні затримання, унаслідок яких вдалося досягнути мети відповідного етапу розслідування, можна вважати однаково ефективними. Важливим аспектом є набір засобів і способів досягнення такої мети та затрачений проміжок часу.

Для з'ясування рівня ефективності сучасного кримінального процесуального затримання та розробки рекомендацій щодо його підвищення насамперед необхідно розтлумачити поняття ефективності кримінального процесуального затримання, тобто визначити критерії оцінки ефективності такої процесуальної дії.

На підставі аналізу наукової літератури та чинного законодавства виокремлюємо такі ознаки ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення:

1. Оперативність досягнення мети. Урахування такого критерію як досягнення мети та визначення його як основного обумовлено тим, що співвідношення результатів діяльності та її мети є визначальним у розумінні поняття ефективності будь-якого виду людської діяльності [65, с. 186]. Інтереси правосуддя також досягаються у тому разі, коли мета запобіжного заходу (*в даному контексті затримання* – курсив М.П.) виконана без витрачання державних коштів та людських і матеріально-технічних ресурсів [214, с. 126]. Т.О. Лоскутов ефективною називає діяльність, під час якої були досягнуті попередньо заплановані результати (мета) [96, с. 109]. Якщо бажаного результату не досягнуто, то про ефективність діяльності не може бути й мови. У цьому разі вже неважливо, наскільки обґрунтовані та досконалі засоби були використані для його досягнення.

Затримання є невідкладною процесуальною дією, яка проводиться переважно під час вчинення кримінального правопорушення або одразу після цього [81, с. 158]. Даний захід примусу створює необхідні умови для з'ясування причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення. Своєчасно застосоване затримання не дозволяє підозрюваному ухилитися від досудового розслідування, перешкоджає продовженню злочинної діяльності.

Тому не випадково даний захід досить часто застосовується в практичній діяльності правоохоронних органів [121, с. 162]. Метою затримання є з'ясування причетності певної особи до злочину і вирішення питання про застосування до затриманого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту [130, с. 121].

Функціональне призначення кримінального процесуального затримання було досліджено у першому розділі даного дисертаційного дослідження. Так, універсальними функціями затримання можна вважати: припинення кримінальних правопорушень; інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності; забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу, превентивна функція [149, с. 200]. Універсальною метою кримінального процесуального затримання, на нашу думку, є забезпечення належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження.

Затримання особи повністю втрачає свою ефективність у разі фактичного незатримання особи під час здійсненні такої процесуальної дії. Тому належну поведінку «підозрюваного» гарантувати неможливо, а також ця ситуація не має ніякої корисної інформації для органів кримінального переслідування. Є.І. Макаренко вказував на те, що в разі втечі й переховування злочинця від органу досудового розслідування відкрите стосовно нього кримінальне провадження, по суті, втратить свою судову перспективу [111, с. 177].

Якщо йдеться про затримання особи відразу після вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо / щойно після вчинення, критерій «оперативність досягнення мети» затримання відіграє вирішальну роль. Ефективним затримання можна назвати те, яке було здійснено оперативно, тобто з мінімальними втратами часу та засобів. Так, у

підозрюваного залишається менше часу для того, щоб спотворити сліди правопорушення, позбутися речей, добутих протиправним шляхом, зв'язатися зі співучасниками тощо. Під час здійснення оперативного затримання зв'язок між правопорушенням (місцем його вчинення) та злочинцем буде стійким і нерозривним. Адже час та місце затримання, обстановка затримання можуть вказувати на додаткову доказову інформацію.

Якщо правопорушника затримано не оперативно, протягом значного проміжку часу з моменту вчинення кримінального правопорушення, викривальні докази, найімовірніше, вже будуть втрачені (особистий обшук навряд чи дасть результати). Під час оперативного досягнення мети затримання важливе місце займає і психологічний момент. Як писав Є.І. Макаренко, грамотно сплановане затримання хабарника «на гарячому» є одним із дієвих способів його викриття, оскільки дає можливість зафіксувати факт передачі та вилучення предмета хабаря. Факт затримання «на гарячому» чинить на стільки разючий психологічний вплив на хабарника, що не залишає останньому іншого вибору, як зізнатися у скоєному [113, с. 130]. Такі затримання можна назвати найбільш ефективними. Отже, результативним (ефективним) можна вважати тільки те затримання, яке було здійснено оперативно.

Затримання можна назвати неефективним, коли мету, що стояла перед уповноваженою службовою особою, не було досягнуто в повному обсязі. Наприклад, у разі затримання хабарника «на гарячому» відбулася втрата коштів, які слугували головним джерелом доказової інформації. Так, неефективність затримання, імовірно, знайде прояв у недостатності доказів для здійснення повідомлення про підозру. Переважно під час затримання осіб з підстав, зазначених у п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, першочерговою метою є забезпечення належної поведінки підозрюваного, що виражається у конкретних діях, а саме у оперативному припиненні правопорушення. Фізичне захоплення правопорушника є дієвим засобом припинення правопорушень, оскільки затриманий позбавляється фізичної можливості

продовжувати правопорушення або вчинити нове. Якщо метою затримання є інформаційне забезпечення початкового етапу розслідування, то ефективність такого затримання залежить від багатьох факторів. Такими факторами можуть бути: місце та час затримання, результати особистого обшуку, бажання затриманого співпрацювати з державними органами, вчасність проведення експертиз тощо.

Закони деяких країн допускають можливість отримання доказів у процесі затримання підозрюваного і передбачають засіб їх закріплення та засвідчення – протокол затримання. Сам протокол затримання підозрюваного, будучи процесуальним носієм фактичних даних, що мають значення у справі (тих, що належать до предмета доказування) та відповідають вимогам допустимості та достовірності, безперечно, є доказом у кримінальній справі [220, с. 421]. На практиці може трапитись ситуація, за якої особу правопорушника було затримано, тобто мету начебто досягнуто, але досягнуто не оперативно, і тому не ефективно. Наприклад, під час учинення крадіжки злочинця було затримано через декілька годин, однак у процесі особистого обшуку предмет посягання виявлено не було та інформації щодо його знаходження не здобуто. У наслідок неоперативного затримання відбулася втрата доказової інформації.

Затримання можна вважати ефективним за умови, коли в законний спосіб, протягом двадцяти чотирьох годин встановлена мінімальна причетність особи до вчинюваного правопорушення, що є достатнім для повідомлення про підозру. У свою чергу, логічним є припущення, що кримінальне процесуальне затримання є не менш ефективним і в разі, коли причетність затриманого до вчинюваного правопорушення не підтвердилася. Такий результат також можна назвати «позитивним» для сторони обвинувачення, оскільки, отримавши дані щодо непричетності умовного «підозрюваного», досудове розслідуванні все одно мало певний успіх. Дану тезу доцільно підкріпити думкою В.С. Зеленецького та Л.М. Лобойка. Науковці підкреслюють, що не притягнення невинної особи до

відповідальності є таким же цінним для суспільства, як і притягнення винних до відповідальності [65, с. 192]

Отже, ефективність кримінального процесуального затримання залежить від оперативності досягнення мети, яка, в свою чергу, залежить від конкретних обставин справи, етапу кримінального провадження та завдань, які ставить перед собою уповноважена службова особа.

2. Легальність на підставі якісного закону. Н.В. Глинська пише, що якість кримінального процесуального рішення є оцінною категорією, яка означає порівняльний ступінь здатності правозастосовного акту виконати своє функціональне призначення в загальній динаміці кримінального провадження, задовольнити соціально-правові очікування від його реалізації відповідно до тих цілей та завдань, які ставились на момент його прийняття. Якість процесуального рішення як складний багатовимірний об'єкт може бути представлена трьома різними типами – одиничною, комплексною та інтегральною, що відрізняються один від одного повнотою врахування окремих властивостей кримінального процесуального рішення. Сфера їх застосування визначається специфікою предметної спрямованості відповідної оціночної діяльності. Одинична якість процесуального рішення визначається через його відповідність одному із стандартів (наприклад, законності, розумності, логічності та ін.). Комплексна якість кримінального процесуального рішення є ступенем його відповідності ряду взаємопов'язаних між собою стандартів-критеріїв (зокрема, правомірності, юридико-технічної досконалості та ін.). Інтегральна якість кримінального процесуального рішення характеризує ступінь відповідності даного рішення всім стандартам, які мають різну природу (правову, логічну, естетичну та ін.) та є обов'язковими для їх дотримання при складанні кримінального процесуального рішення [42, с. 388].

Так, усі принципи кримінального процесу впливають на ефективність досудового розслідування незалежно від того, чи прямо вони направлені на регулювання кримінальної процесуальної діяльності на стадії досудового

розслідування [223, с. 109]. Законність є однією з ключових засад кримінального провадження. Слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, установлені законом» за своєю суттю належать до національного законодавства та визначають зобов'язання забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства [190].

Відповідно до п. с ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ однією з складових прийняття остаточного рішення про застосування щодо тієї чи іншої особи затримання є: виконання суб'єктом певних підготовчих дій до вчинення правопорушення та розумна можливість особи, яка застосовує затримання, запобігти його вчиненню [206, с. 161].

Нагальна необхідність запобігти злочинів чи його припинити обумовлює переважно правомірність здійснення затримання особи, що діє злочинно, тобто обумовлює «зняття» з неї за цих обставин особистої недоторканності [214, с. 115]. Коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Умови обмеження права на свободу повинні бути чітко сформульовані та їх застосування повинно бути передбачуваним [184]. У рішеннях ЄСПЛ неодноразово розглядається поняття «якість закону». Словосполучення «згідно із законом» розуміють як умови, що склалися поза межами наявної правової підстави в національному законодавстві та вимагають доступності і передбачуваності правових положень. Норма закону є передбачуваною, якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожному вивіряти свою поведінку. Словосполучення «згідно із законом» нерозривно пов'язане з вимогою якості закону, тобто вимогою дотримання принципу верховенства права [2].

Словосполучення «відповідно до закону» містить два компоненти. По-перше, право повинно бути в адекватній мірі доступним. Тобто громадяни повинні мати можливість орієнтуватися в тому, які правові норми мають застосовуватись в конкретному випадку. По-друге, норма права повинна бути

сформульована з достатнім ступенем точності, що дасть змогу погоджувати з нею свою поведінку та передбачати наслідки [9]. Для того, щоб національне законодавство відповідало вимогам якості, воно має забезпечувати відповідний рівень правового захисту від свавільного втручання держави у права, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Закон повинен з достатньою ясністю регламентувати таке втручання та спосіб його здійснення [8].

М.С. Городецька визначила такі загальні правила (критерії) законності: 1) урегульованість національним законодавством; 2) «якість» закону; 3) наявність законного рішення офіційних органів. Вказані правила (критерії) є певними маркерами, за якими з огляду на практику Європейського Суду можна тестувати законність обмеження права, як-то: законність затримання, законність втручання у приватне, сімейне життя, а також законність суду. Основні критерії щодо аналізу законності у розумінні «якості» закону: 1) доступність, чітка відповідність норм щодо оцінки певної поведінки; 2) передбачуваність норми, достатня чіткість формулювання; 3) обмежена дискреція компетентних органів з урахуванням законної мети та забезпечення захисту від свавільного втручання. Основними критеріями законного рішення є: 1) наявність самого рішення органу, 2) контроль та підзвітність за прийнятим рішенням [107, с. 180].

Є.С. Осетрова та М.А. Грига, на підставі аналізу рішень ЄСПЛ виокремили умови, за яких затримання вважається законним: 1) якщо затримання здійснюється в межах кримінального провадження та за наявності підозри у вчиненні злочину; 2) якщо затримання особи здійснюється в порядку, встановленому законодавством; 3) за наявності мети, яка полягає в допровадженні підозрюваного до суду [127, с. 88]. Поділяємо думку авторів стосовно меж кримінального провадження, однак хотілося б наголосити на певних особливостях. Затримання особи, яке було здійснено «на гарячому», як правило, відбувається до внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Відповідно до КПК України: кримінальне провадження

– це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [82]. У цьому разі все одно варто вважати, що таке затримання було проведено в рамках кримінального провадження, оскільки фактично з моменту затримання досудове розслідування (кримінальне провадження) вже почалося.

О.В. Шульга, крім указаних вище вимог законності затримання, виокремив: розпочате досудове розслідування; уповноваженість (компетентність) службової особи, яка здійснює затримання [249, с. 361]. Не можемо знову ж таки не звернути увагу на той факт, що у національному законодавстві не надано перелік службових осіб, уповноважених здійснювати кримінальне процесуальне затримання. Така правова невизначеність призводить до непередбачуваності закону, що, звісно, не свідчить про його якість. Здійснювати кримінальне процесуальне затримання мають уповноважені службові особи, право на затримання яким надано спеціальним законом (наприклад, Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про Службу безпеки України», Закон України «Про Національну гвардію України» тощо). Вбачається, що наявність у національному законодавстві конкретизованого переліку уповноважених службових осіб дало б змогу більш ефективно застосовувати кримінальне процесуальне затримання у кримінальному провадженні.

Серед опитаних слідчих і дізнавачів Національної поліції України 81,4 % респондентів вважають за необхідне регламентувати у КПК України перелік службових осіб, уповноважених на здійснення затримання (Додаток А). 72,4 % опитаних працівників патрульної поліції висловили свою згоду з цього питання (Додаток Б). 56,9 % опитаних представників сторони захисту (адвокатів у кримінальних провадженнях) також висловили свою згоду з необхідністю регламентування переліку службових осіб, уповноважених на здійснення затримання особи за підозрою у вчиненні

кримінального правопорушення (Додаток В). Такий результат говорить про нагальну необхідність у внесенні таких пропозицій до КПК України.

Незаконне або неправомірне здійснення кримінального процесуального затримання може спричинити порушення права на свободу, та, як наслідок, – порушення інших прав і свобод людини у ході кримінального судочинства [98, с. 244]. Поширеною є практика незареєстрованих (неофіційних) затримань, коли затримана особа перебуває під повним контролем правоохоронців, які збирають можливі докази її причетності до правопорушення без жодної реєстрації своїх дій та забезпечення процесуальних прав та гарантій «підозрюваної» особи. У разі незареєстрованого затримання момент затримання переноситься на більш пізній етап (якщо затримання взагалі буде зареєстровано). За цих обставин порушується право особи на захист, право на повідомлення інших осіб про затримання тощо [76, с. 2]. Відправною точкою у сучасній організації досудового розслідування досі є отримання від підозрюваної особи зізнання та інших відомостей обвинувального ухилу [254].

ЄСПЛ у справі «Курт проти Туреччини» зауважує, що незареєстроване затримання грубо порушує вимоги ст. 5 ЄКПЛ. Суд зазначає, що відсутність даних про час та місце затримання, ім'я затриманої особи, підстав для затримання та даних про уповноважену службову особу, яка здійснила затримання потрібно вважати несумісними з метою ст. 5 ЄКПЛ [179].

У подальшому, після незареєстрованого затримання часто із використанням фізичного та психічного насильства, від затриманих осіб отримуються відомості щодо їх причетності до правопорушення, які згодом «легалізуються» у докази [76, с. 2]. У разі незареєстрованого затримання підвищується ризик свавілля, ризик порушення права на заборону катування, що, у свою чергу, порушує норму закону, а отже затримання перестає бути ефективним. Докази, здобуті під час такого затримання, будуть визнані судом недопустимими внаслідок здійснення неефективного затримання.

І.В. Тарасова зауважує, що «норма ст. 208 КПК України виписана так, що на практиці застосування її є обмеженим» [216, с. 111]. Авторка має на увазі ті обставини, що затримання на підставах, зазначених у п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України застосовується з урахуванням вимог, які відповідають термінам «безпосередньо» та «щойно», крім певних виключень (п.п. 3, 4 ч. 1, ч. 3 ст. 208 КПК України). Уповноважені службові особи позбавлені можливості здійснити затримання у поза ордерному порядку, якщо з моменту вчинення правопорушення минув значний проміжок часу (на практиці такий проміжок часу визначають досить по-різному). Отже, у разі затримання особи протягом значного проміжку часу з моменту вчинення правопорушення, затримання буде вважатись незаконним, та, як наслідок, неефективним. У такому разі всі докази, здобуті під час затримання та які є похідними від затримання викликають сумніви. Така недосконалість національного законодавства суттєво обмежує можливості сторони обвинувачення та загалом негативно впливає на ефективність досудового кримінального провадження.

Не покращує ефективність затримання і той факт, що правоохоронці мають право затримати особу за підозрою в учиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі або в окремих випадках за підозрою в учиненні кримінального проступку. Відповідно до Кримінального кодексу України, кримінальним проступком є діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі НМДГ) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [77]. Постає питання: як затримати особу за вчинення злочину, за який передбачено покарання понад три тисячі НМДГ і не передбачено в санкції позбавлення волі. У цій ситуації спостерігаємо непередбачуваність закону. Адже логічною є думка, що кримінальне процесуальне затримання «на гарячому» можна застосовувати службовими особами за вчинення будь-якого злочину, оскільки останнє

можна використовувати за вчинення будь-якого кримінального проступку, рівень якого, у свою чергу, за суспільною небезпекою є нижчими за злочин.

Як стверджує Т.О. Лоскутов, поза предметом регулювання КПК України залишається можливість затримання особи за підозрою у скоєнні злочину, покарання за який не пов'язано з санкцією позбавлення волі. Не можна вважати цей підхід законодавця досконалим, оскільки під час розслідування таких злочинів також необхідно забезпечувати належну поведінку підозрюваних осіб та оперативне встановлення обставин злочинного діяння [98, с. 245]. У зв'язку з невідповідністю вимозі «якість закону» окремих аспектів кримінального процесуального закону, іноді під час правозастосування краще не ризикувати й не затримувати потенційних порушників. З огляду на недосконалість закону в окремих випадках це буде більш ефективним.

Важливе значення для легальності затримання має дотримання процесуальної форми. Це є визначальним під час оцінки законності, обґрунтованості затримання та під час оцінки доказів. Однак навіть дотримання законної процедури не завжди буде свідчити про ефективність затримання. Відкритим проблемним питанням є затримання та подальший процесуальний супровід осіб, анкетні дані яких не відомі. Законом не передбачено процедури поводження з такими особами (порядок виклику, застосування запобіжних заходів та взагалі прийняття остаточного рішення у справі).

В рамках даного дослідження вважаємо за необхідне звернути увагу на недоліки правового регулювання та правозастосовної практики щодо здійснення особистого обшуку в рамках кримінального процесуального затримання.

У практичній діяльності правоохоронці задля подолання проблемної ситуації, пов'язаної з відсутністю чіткої законодавчої позиції щодо можливості проведення особистого обшуку до внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР, після фізичного затримання

підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення на місці фізичного затримання проводять тільки огляд місця події. У цей час відповідні відомості до ЄРДР вносить інший слідчий (той, що перебуває на добовому чергуванні в складі слідчо-оперативної групи), а вже після цього складають протокол затримання та обшуковують затриманого. Загалом, якщо такі дії вчиняють досить оперативно, проблем здебільшого не виникає [31, с. 12]. Слід зазначити, що особистий обшук є процесуальною дією. Віднесення особистого обшуку до слідчих (розшукових) дій є помилковим. Особистий обшук не є самостійною процесуальною дією. Особистий обшук може проводитися наприклад, в рамках кримінального процесуального затримання, обшуку житла чи іншого володіння особи.

За підсумками затримання визначена законом категорія суб'єктів: уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи. Ухвалення рішення у формі ухвали слідчого судді не потрібне. Необхідно запросити не менше двох незаінтересованих осіб – понятих, якими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. В перспективі зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної процесуальної дії. Обшук повинен здійснюватися в обсязі, необхідному для досягнення його мети – виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення. Тому обшук особи проводиться, коли є достатні підстави вважати, що особа переховує при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі [13, с. 93].

Фактичною підставою тимчасового вилучення майна є сукупність фактичних даних, що вказують на те, що у володінні особи, затриманої у

порядку, передбаченому ст.ст. 207, 208 КПК України знаходиться майно, що підшукане, виготовлене, пристосоване чи використане як засіб чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегло на собі його сліди; призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та / або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з його незаконним обігом; одержане внаслідок вчинення кримінального правопорушення та / або є доходами від нього, а також майно, в яке його було повністю або частково перетворено. Тимчасове вилучення майна можливе у ході законного затримання особи в порядку, передбаченому ст.ст. 207, 208 КПК України [225, с. 55].

У своєму рішенні від 15.06.2021 р. Верховний Суд зазначив, що особистий обшук під час затримання є складовою частиною затримання особи в порядку ст. 208 КПК України. Особистий обшук затриманої особи є необхідним не тільки для фіксації доказів вчинення кримінального правопорушення, а також для забезпечення безпеки осіб, що затримують, так і оточуючих осіб включаючи саму затриману особу [137].

У ході дослідження особистого обшуку, як частини процедури кримінального процесуального затримання, необхідно звернути увагу на такий превентивний поліцейський захід як поверхнева перевірка. Відповідно до ст. 34 ЗУ Про «Національну поліцію» поверхнева перевірка є превентивним поліцейським заходом, який полягає у здійсненні візуального огляду особи, проведенні по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом чи засобом, візуальному огляду речі чи транспортного засобу. Під час даної процесуальної дії особа повинна самотійно показати поліцейському вміст особистих речей чи транспортного засобу. У випадку виявлення будь-яких слідів правопорушення поліцейський має забезпечити їх схоронність та огляд відповідно до вимог ст. 237 КПК України [168].

Варто з'ясувати: Чи може особистий обшук застосовуватись окремо від кримінального процесуального затримання? Ст. 209 КПК України чітко визначає момент затримання. В одному зі своїх рішень Верховний Суд зазначає, що дії працівників поліції, в результаті яких були вилучені наркотичні засоби, являють собою особистий обшук після фактичного затримання. Таке правило діє навіть за умови, коли затримана особа самотійно видає такі речі [137].

У постанові Верховного суду зазначено, що у розглянутій справі поверхнева перевірка була способом виявлення заборонених речей. А вже після виявлення таких заборонених речей було проведено огляд місця події, яким зафіксовано їх вилучення. З огляду на те, що особа видала кастет добровільно, Верховний Суд зазначає, що фактично обшук особи не було проведено [138]. Поверхнева перевірка дійсно є дієвим інструментом пошуку заборонених речей і речовин. Вбачається, що у випадку наявності обґрунтованої підозри, що заборонена річ може знаходитись у особи, єдиним вірним варіантом правомірних дій є здійснення її затримання та проведення особистого обшуку. Добровільна видача забороненого у обігу предмета не виключає необхідності проведення особистого обшуку. Відповідно до рішення Верховного Суду виходить так, що у разі добровільної видачі забороненої речі, її вилучення можна оформити протоколом огляду місця події. Однак протягом цих процесуальних дій, «підозрюваний» вимушено знаходився поруч зі службовими особами. Видачу забороненої речі за таких обставин навряд чи можна назвати добровільною. Беручи за основу такі положення ми вимушені допускати наявність певної кількості «добровільних» незареєстрованих затримань, чого, на наш погляд, слід уникати.

Стаття 209 КПК України чітко визначає момент затримання, а саме особа вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу вимушена залишатись поряд з уповноваженою службовою особою або у приміщенні за її вказівкою [82]. Може здатись, що навіть

зупинка особи на вулиці задля здійснення поверхневої перевірки є моментом затримання. Однак тут доцільно взяти до уваги наслідок такої зупинки. У випадку, якщо після поверхневої перевірки підозра уповноваженої службової особи була спростована, то відповідно і затримання фактично не відбулося. Однак, якщо внаслідок поверхневої перевірки підозра щодо вчинення кримінального правопорушення підтвердиться, скоріше за все вже з цього моменту особу слід вважати затриманою у кримінальному процесуальному сенсі.

Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі, що й затримана особа, присутність понятих також однієї статі з затриманою особою [23, с. 95]. Обшук повинен здійснюватись в обсязі, необхідному для досягнення його мети, - виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення. Тому обшук особи проводиться, коли є достатні підстави вважати, що вона переховує при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від того, чи стосуються кримінального провадження, за фактом якого затримано особу [13, с. 93].

Недостатньо урегульованим залишається питання, яке саме майно слід вважати тимчасово вилученим безпосередньо (тобто до моменту проведення обшуку) у ході законного затримання особи в порядку, передбаченому ст.ст. 207, 208 КПК України. Зважаючи на те, що у ході затримання фактично не можливо належним чином визначити ознаки, які свідчать, що майно, наявне у затриманій особі, повністю відповідає вимогам, що встановлені ч. 2 ст. 167 КПК України, вбачається, що тимчасово вилученими слід вважати усі речі, документи, гроші тощо, які вилучаються у особи у ході її затримання [225, с. 80].

Вбачається, що особистий обшук може бути здійснений виключно в рамках кримінального процесуального затримання. Вилучення речей у особи,

навіть у разі добровільної видачі, потрібно здійснювати за процедурою особистого обшуку тобто в рамках кримінального процесуального затримання.

Особистий обшук є складовою процесу затримання і, таким чином, законне затримання саме собою дає підстави для проведення особистого обшуку. Більше того, слід взяти до уваги, що особистий обшук затриманої особи є необхідним, крім фіксації доказів правопорушення, також для забезпечення безпеки як осіб, що затримують, так і інших осіб, включаючи саму затриману особу. Тому особистий обшук, як правило, проводиться невідкладно після затримання. Таким чином, законність проведення обшуку до внесення відомостей в ЄРДР залежить від того, чи законно проводити затримання за таких обставин. У той же час наявність чи відсутність в ЄРДР на час затримання та особистого обшуку особи відомостей про правопорушення, у зв'язку з яким відбулося затримання, не може вважатися умовою його законності [39].

Порушенням процесуального порядку затримання, що потенційно потягне за собою недопустимість відповідних доказів є вчинення процесуальних дій із збирання доказів, суб'єктами, які не мають на це встановлених законом повноважень. Так, відповідно до ч. 1 ст. 168 КПК України, тимчасове вилучення майна може здійснити будь-яка особа, яка затримала особу (тобто під час законного затримання, передбаченого ст. 207 КПК України), в той час як провести обшук затриманого можуть лише уповноважена службова особа, слідчий та прокурор під час затримання в порядку ст. 208 КПК України [58, с. 349].

Дискусійним у науці є питання щодо можливості застосувати кримінальне процесуальне затримання до осіб, до яких у подальшому неможливо застосувати запобіжний захід у виді позбавлення волі. На думку В.І. Фаринника, затримувати осіб у порядку ст. 208 КПК України, до яких у подальшому не можна буде обрати запобіжний захід у вигляді взяття під варту є не доцільним. В такому разі кримінальне процесуальне затримання не

сприятиме виконанню завдань кримінального провадження та може бути розцінене як тиск на підозрюваного. Науковець пропонує передбачити у ст. 208 КПК України положення щодо можливості застосування кримінального процесуального затримання лише щодо особи, яка підозрюється вчиненні правопорушення, за яке можливо застосувати до підозрюваного запобіжний захід у виді тримання під вартою [236, с. 281]. З огляду на запровадження у вітчизняний кримінальний процес затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку, дане питання дещо втратило свою актуальність. Мається на увазі, що кримінальне процесуальне затримання вже можливе і за підозрою у вчиненні кримінального проступку.

Наша позиція з даного питання однозначна: ми не пов'язуємо кримінальне процесуальне затримання з можливим обранням у майбутньому одного з запобіжних заходів. В решті решт запобіжний захід може бути взагалі не обраним, а затриманому не буде повідомлено про підозру. Та це не означає, що затримання було проведено з порушенням закону. Вбачається, що застосування затримання виключно у випадку, якщо до підозрюваної особи можливо застосувати тримання під вартою – створить невиправдані додаткові складнощі правоохоронцям при затриманні підозрюваних осіб «на гарячому».

Як пише Н.В. Глинська, різність практики щодо застосування певних норм може бути індикатором необхідності додаткової алгоритмізації кримінальної процесуальної діяльності у спосіб більш детальної регламентації того правового аспекту, що неоднозначно розуміється правозастосовниками. На відміну від усунення прогалин, колізій та інших системно-структурних дефектів кримінального процесуального закону, деталізація нормативних приписів є не індикатором його негативної характеристики, а лише своєчасним засобом корегування закону, завчасним викликом на потреби практики [41, с. 99].

Тому, більш детальна регламентація у законодавстві згаданих вище проблемних аспектів повинна підвищити якість закону та, як наслідок,

ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

3. Короткостроковість обмеження права на свободу. Стаття 5 ЄКПЛ гарантує основоположне право на свободу та особисту недоторканність. Це право є найважливішим у «демократичному суспільстві» у розумінні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [184]. Будь-яка особа, позбавлена волі, утримується в офіційно визнаних місцях для затримання й у відповідності до національного законодавства постає перед судовим органом незабаром після затримання [53]. У затриманій особі повинна бути можливість бути заслуханою у судовому органі негайно після затримання [63].

Стосовно кримінального процесуального затримання гарантії мають демонструвати найвищий рівень ефективності, оскільки такий захід примусу за своїм характером є невідкладним та доволі поширеним засобом обмеження свободи у вітчизняній практиці [214, с. 115; 68, с. 64].

Кожен, хто піддався кримінальному процесуальному затриманню, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість такого затримання та подальшого тримання. Протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання особі повинно бути вручено вмотивоване судове рішення про тримання під вартою [82; 75]. Особа, яка затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу [82]. Встановлення законом обмеження права на свободу особи в годинах, свідчить про значущість такого права та необхідність суворого дотримання процедури затримання.

Сімдесяти двох годинний термін є гарантією не тільки затриманого, але і правосуддя загалом. Цей конституційний строк примушує сторону обвинувачення працювати максимально швидко і ефективно у процесі пошуку доказів, що є корисним для правосуддя [214, с. 120]. Особа, яка

затримана у поза ордерному порядку, не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Відповідно до КПК України, кожна процесуальна дія повинна бути виконана в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій [82]. Убачається, що строк у шістдесят годин є достатнім для з'ясування обставин кримінального провадження на початковому етапі розслідування.

Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином від 09.12.1988 р. вимагає проведення судового розгляду стосовно затриманої особи у розумні строки після її затримання або звільнення цієї особи до розгляду провадження у суді. Правосуддя має бути швидким. Тривала невинуватна затримка процесу практично рівнозначна відмові у правосудді [136]. Саме критерій «короткостроковості» є визначальним у підвищенні ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. О.В. Шульга зауважує, що крім обмеження права на свободу й особисту недоторканність, застосування кримінального процесуального затримання обмежує також інші права особи, ставить під сумнів її честь і репутацію, спричиняє моральні страждання у випадках його незаконного та необґрунтованого застосування [249, с. 358]. Отже, чим коротші строки затримання, тим меншими є обмеження прав людини та ризик свавілля.

Підтримуючи принцип «негайно постати перед суддею» С.М. Смоков зазначив, що суворим дотриманням цієї вимоги, крім іншого, процедурно підтверджується той факт, що підстави для затримання особи мали місце на момент затримання, а не були здобуті після затримання [214, с. 117]. Тобто чим довше тривав період кримінального процесуального затримання, тим більшими є сумніви щодо достовірності доказів та інформації, наданих стороною обвинувачення.

Під час обмеження права на свободу та особисту недоторканність необхідно враховувати принцип доцільності та обґрунтованості. Тобто цілі, завдання та засоби їх досягнення повинні бути сумірними [223, с. 109]. Варто звернути увагу на принцип розумності строків. Строк у сімдесят дві години треба розцінювати як граничний, тобто максимально допустимий. Чим коротший термін обмеження права на свободу затриманого, тим прозорішими є дії правоохоронних органів, і, як наслідок, підвищується ефективність затримання, оскільки не ставиться під сумнів допустимість доказів. Цю тезу підтверджує і той факт, що чим пізніше після початку розслідування сторона обвинувачення звертається до суду із клопотанням про взяття під варту, тим суворішими стають вимоги до стандарту «розумна підозра», який використовується судом під час вирішення питання про ув'язнення [93, с. 147].

Зважаючи на те, що відповідно до національного законодавства кримінальне процесуальне затримання може відбуватись взагалі без судового контролю (особу має бути звільнено, якщо протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання не було вручено повідомлення про підозру), строк такого затримання повинен бути взагалі мінімальним. Оскільки в такому разі існує значний ризик свавілля.

Ефективність кримінального процесуального затримання враховує узгодженість інтересів держави та конкретної особи, баланс законних можливостей правоохоронних органів та ефективних механізмів захисту від свавілля.

Три основні ознаки характеризують ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: оперативне досягнення мети, легальність на підставі якісного закону, короткостроковість обмеження права на свободу.

На основі узагальнення розглянутих ознак можна сформулювати поняття ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як здатність затримання у легальний спосіб,

що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на свободу, оперативно досягнути мети щодо гарантування належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження.

3.2. Напрями підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення

У попередньому підрозділі нами було досліджено поняття ефективності кримінального процесуального затримання. Після з'ясування змісту поняття ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення вважаємо за доцільне розглянути напрями підвищення ефективності цього заходу примусу.

Вивчення кримінального процесуального законодавства та практики його реалізації дає можливість визначити наступні напрями підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, як: регламентація затримання незалежно від початку досудового розслідування; нормативне визначення поняття «уповноважена службова особа»; удосконалення підстав затримання у частині відсутності вимоги «безпосередність»; оптимізація реєстрації (фіксації) затримання; здійснення невідкладного автоматичного судового контролю; скасування вимоги щодо суворості санкції злочину для застосування затримання; відмежування затримання від примусового забезпечення участі осіб під час здійснення слідчих (розшукових) дій; врегулювання процедури звільнення особи у випадку досягнення мети затримання; визначення моменту законного затримання та удосконалення його часових меж; унормування механізму реалізації затримання у випадку зміни форми досудового розслідування; розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання; удосконалення регламентації застосування примусу під час затримання; приведення процедурної форми

адміністративного затримання у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання; покращення регулювання затримання в умовах воєнного стану.

Далі розкриємо зміст кожного напрямку підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

1. Регламентація затримання незалежно від початку досудового розслідування. Процесуальна діяльність, здійснювана до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, має на меті не встановлення підстав до початку розслідування, а «випередження подій» з установлення обставин кримінального правопорушення засобами досудового розслідування ще до його реєстрації. Таке «випередження» обумовлене екстремними обставинами [92, с. 135].

Затримання особи «на гарячому» (затримання підозрюваного на місці події, коли цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення), здійснене поза межами зареєстрованого в Єдиному реєстрі досудових розслідувань провадження, стає проблемним інститутом процесуального права, який потребує суттєвих змін і доповнень. Інколи «більш досвідчені» правоохоронці не ризикують здійснювати кримінально-процесуальне затримання особи на місці злочину, а доправляють її до підрозділу поліції, навіть пишуть рапорти про «безпосереднє виявлення злочину» і реєструють їх в ЄРДР, а потім розпочинають офіційне розслідування і здійснюють допит такої особи [221, с. 315].

Досудове розслідування є стадією кримінального провадження яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [82].

Виокремлюючи періоди в досудовому розслідуванні слід мати на увазі ту обставину, що кримінально-процесуальна діяльність відповідних органів починається не від моменту початку досудового розслідування - унесення відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК, за винятком випадку, передбаченим ч. 3 ст. 214 КПК), а з моменту отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення (із заяви, повідомлення, безпосереднього виявлення правоохоронними органами ознак кримінального правопорушення тощо). Це пов'язано з тим, що між заявником, потерпілим та співробітниками правоохоронних органів, на підставі законодавчих актів виникають відповідні кримінально-процесуальні правовідносини. Так, при затриманні особи, яку підозрюють у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, у вказаних у ч. 1 ст. 208 КПК випадках строк затримання без ухвали слідчого судді (суду) не може перевищувати сімдесяти двох годин із моменту затримання підозрюваної особи. Моментом затримання та сплину вказаного строку є не внесення відомостей до ЄРДР, а момент, коли така особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК) [126, с. 220]. Таким чином, ще до початку досудового розслідування з'являється такий суб'єкт кримінального провадження як підозрюваний, який має права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК України. Процесуальна діяльність у кримінальному провадженні починається не з початку досудового розслідування, а від моменту початку процесуальних дій у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Зазначене не суперечить визначенню терміна «кримінальне провадження», що подано в п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК, відкриття якого детально регламентовано в Положенні про Єдиний реєстр досудових розслідувань [125, с. 261]. Кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну

відповідальність [82]. Затримання особи «на гарячому» зазвичай здійснюється до офіційного початку досудового розслідування, тобто до внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, однак в рамках кримінального провадження.

В підтримку тези щодо правомірності здійснення затримання до офіційного початку розслідування вказав В.М. Тертишник, зазначивши, що затримання на місці злочину може бути дозволено до провадження перед порушенням кримінальної справи (*зараз до внесення відомостей до ЄРДР*). Це впливає з логіки доказування та зі змісту кримінального процесуального закону. Не випадково кримінальне процесуальне законодавство називає як підставу затримання факт, «коли особу застали при вчиненні злочину», що може бути реальним до порушення кримінальної справи [220, с. 426]. В.І. Фаринник підкреслює, що у разі проведення фактичного затримання особи відомості про вчинення кримінального правопорушення негайно після його завершення повинні бути внесені до ЄРДР й лише тоді повинен складатися протокол про затримання [235, с. 87]. І.В. Тарасова більш точно визначила строк внесення даних до ЄРДР після фактичного затримання й пропонує його встановити в три години [216, с. 112]. Не можемо повністю підтримати позицію, що протокол затримання повинен бути написаний виключно після внесення відомостей до ЄРДР. На наш погляд, найкращий варіант, з погляду дотримання прав підозрюваного, є складання протоколу відразу, на місці події.

Як пише Л.М. Лобойко, заборона провадити процесуальні дії до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР може бути виключена з ч. 3 ст. 214 КПК без жодних негативних наслідків для ефективності кримінальної процесуальної діяльності та забезпечення прав учасників кримінального провадження. Якщо до реєстрації відомостей у ЄРДР можна провадити процесуальні дії, якими обмежуються права учасників провадження (затримання особи, обшук затриманої особи, тимчасове обмеження особи у користуванні спеціальним правом), то, тим

паче, можна провести допит та інші процесуальні дії. Таке вирішення питання, навпаки, підвищить ефективність реагування на заяви, повідомлення та іншу інформацію про кримінальні правопорушення [92, с. 140].

Існує теза, що затримання підозрюваного є допустимим лише після порушення кримінальної справи, оскільки конкретна підстава підозрювати особу у вчиненні злочину завжди виникає пізніше, ніж підстава для порушення кримінальної справи, тобто коли достатні фактичні дані, які вказують на ознаки злочину [130, с. 122].

Щодо складання протоколу про кримінальне процесуальне затримання. У практичному розумінні досить важливо, щоб вся інформація стосовно місця затримання та періоду часу, протягом якого продовжується позбавлення волі заносилася до протоколу [60, с. 38]. Вважаємо, що протокол про затримання може бути складений як до, так і після внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Пропонуємо внести зміни до ч. 3 ст. 214 КПК України наступного змісту: «...У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) та затримання уповноваженою службовою особою (відомості вносяться невідкладно після завершення затримання)». Таке нововведення підвищить рівень правової визначеності у процедурі застосування кримінального процесуального затримання.

Не буде новиною наступна теза, що в супереч положенню ст. 214 КПК України, дані про події, що мають ознаки кримінальних правопорушень в окремих випадках можуть не вноситись до ЄРДР. Цьому явищу можуть бути різні причини: небажання «псувати» статистику, замовчування протиправних діянь з інших причин тощо. З огляду хоча б на це, ми не можемо «прив'язувати» затримання до моменту внесення відповідних відомостей до ЄРДР. В наших реаліях, після обґрунтованого затримання особи, відомості до

ЄРДР можуть і не вноситись, але це зовсім не означає, що затримання було незаконним. Можна припустити ситуацію, за якої підстави для затримання та обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення були присутні. Але вже після затримання інформація щодо кримінального правопорушення не підтвердилась. І з формальної точки зору здійснення кримінального процесуального затримання до внесення відомостей до ЄРДР є законним, оскільки здійснюється в рамках кримінального провадження. Останнє охоплює не виключно стадії досудового розслідування та судового провадження, а й процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

2. Нормативне визначення поняття «уповноважена службова особа». Серед органів правопорядку відсутнє єдине бачення поняття «уповноваженої службової особи», яка має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу в порядку ст. 208 КПК України [254]. Відповідно до ч. 3 ст. 207 КПК України, уповноважена службова особа – це особа, якій законом надано право здійснювати затримання [41, с. 82].

Уповноважена службова особа може виступати суб'єктом затримання як за ухвалою слідчого судді, так і без неї. Законодавець не закріпив повного і вичерпного переліку категорій службових осіб, уповноважених здійснювати затримання, і відсилаючи в цьому питанні до інших законодавчих актів, які регламентують порядок функціонування правоохоронних органів в Україні [61, с. 23-24].

Якщо звернути увагу на працівників поліції, то до уповноважених службових осіб, яким надано право здійснювати затримання, входять усі атестовані працівники поліції, а не лише слідчі. На підтвердження цього слід зазначити, що відповідно до листа Офісу Генерального прокурора «Щодо дотримання вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Кримінального процесуального кодексу України під час затримання особи» № 13/4-565 вих-328 окв-20 від 17 серпня 2020 року «уповноважена службова особа» визначена родовим поняттям, що охоплює

як слідчого, так й інших працівників правоохоронних органів, яким відповідними законами надано право на здійснення затримання. До таких працівників, зокрема, входять усі інші працівники поліції: патрульна поліція, оперативні підрозділи, дільничні офіцери поліції, а також працівники інших правоохоронних органів, наділених правом на затримання осіб, що визначене спеціальним законодавством, яким вони користуються у своїй діяльності (Закони України «Про Державну прикордонну службу України», «Про Національну гвардію України», «Про Службу безпеки України», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань» тощо) [31, с. 9].

Питання щодо обмеженого тлумачення терміна «уповноважена службова особа» можна вирішити шляхом нормативного роз'яснення його змісту [105, с. 100]. А.Ю. Сердечна вбачає за доцільне систематизувати види затримання, передбачені чинним законодавством України, та з урахуванням законодавчих норм визначити коло осіб, уповноважених на їх застосування. Тобто суб'єкти затримання повинні розрізнятись в залежності від виду затримання [205, с. 126]. Така думка заслуговує уваги, подальшої ретельної розробки та виваженого підходу. Ю.В. Лук'яненко, О.О. Юхно вважають за необхідне законодавче закріплення поняття та переліку уповноважених службових осіб [110, с. 112]. У концепції змін до інституту затримання пропонується включити до ст. 3 КПК України визначення «уповноважена службова особа». Автори зазначають, що уповноважена службова особа – це поліцейський, слідчий, детектив, працівник оперативного підрозділу та інші працівники органів державної влади, яким законом надано право здійснювати затримання [76, с. 24] Пропонуємо підтримати таку пропозицію, закріпивши у КПК України відкритий деталізований перелік службових осіб, уповноважених на здійснення затримання. Такі зміни мають підвищити якість закону та можливо стануть своєрідним поштовхом до позитивних змін у законодавстві та правозастосовній практиці у цьому напрямі.

Переважна більшість опитаних респондентів (Додатки А, Б, В) виступили за регламентацію у КПК України переліку службових осіб, уповноважених на здійснення затримання. Цей результат анкетування говорить про значимість і практичну необхідність у таких змінах.

3. Удосконалення підстав затримання у частині відсутності вимоги «безпосередності». Кримінальний процесуальний закон передбачає виключний перелік підстав для здійснення кримінального процесуального затримання. Однак, на наше переконання, такий перелік не відповідає реаліям та потребам сучасного кримінального судочинства. Відповідно до ст. 208 КПК України, кримінальне процесуальне затримання у поза ордерному порядку, за загальним правилом, здійснюється з дотриманням вимоги «безпосередності» («щойності»). Також дана норма передбачає виключення з цього правила (пп. 3, 4 ч. 1 ст. 208, ч. 2 ст. 208 КПК України).

На думку Д.В. Лазаревої доповнення ч. 1 ст. 208 КПК України пунктом третім було недоречним, оскільки така підстава значно розширює можливості по застосуванню затримання у поза ордерному порядку. Затримання без судового рішення, з такої підстави вступає у протиріччя із засадами здійснення кримінального провадження та загальними правилами застосування заходів його забезпечення. Ввівши таку підставу для затримання, законодавець створює небезпечний прецедент, наслідком якого у майбутньому може стати безсистемне доповнення кримінального процесуального законодавства особливими процедурами, підставами і т.д. які перетворюватимуть загальноприйняті процесуальні правила на сукупність виключень з них. Не можна пристосовувати кримінальні процесуальні норми під певні ситуації, оскільки тоді закон втрачає свою універсальність і нормативність [88, с. 72-74]. Така точка зору заслуговує на увагу, оскільки одне з «передбачень» Д.В. Лазаревої збулося, і у 2020 році, ч. 1 ст. 208 КПК України доповнено новим виключенням з загально правила, а саме пунктом четвертим такого змісту : «якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи,

підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст.ст. 255, 255⁻¹, 255⁻² Кримінального кодексу України». Введення таких виключень у перелік підстав для здійснення кримінального процесуального затримання переслідує мету «обходу» вимог правил «безпосередності» та «щойності» у кримінальних провадженнях щодо тяжких і особливо тяжких корупційних злочинів і у кримінальних провадженнях, які відкриті за ст.ст. 255, 255⁻¹, 255⁻² КК України.

Отже, потребує невідкладного вирішення питання про затримання особи через деякий час після вчинення будь-якого злочину без судового дозволу [235, с. 87]. У разі, якщо з моменту вчинення правопорушення пройшов значний час (скажімо шість годин), то затримати особу працівники правоохоронного органу мають право лише з санкції суду. Але попередньо, така особа повинна бути як мінімум повідомлена про підозру. Працівники органів правопорядку наголошують на необхідності внесення змін до нормативного регулювання здійснення затримання уповноваженою службовою особою для підвищення ефективності здійснення кримінального провадження (Додаток А).

Задля вдосконалення правового регулювання здійснення затримання І.В. Тарасова пропонує здійснити певні запозичення зі старого законодавства до чинного. Авторка пропонує впровадити процедуру затримання без обмеження терміном «безпосередньо після» та «щойно», що на її думку має підвищити ефективність затримання [216, с. 111]. Цю думку розділяє також і В.І. Фаринник [235, с. 88]. Такі зміни до законодавства звісно нададуть перевагу стороні обвинувачення, але ж і суттєво підвищать ризики свавілля.

Т.О. Лоскутов пропонує компенсувати виконання правила «безпосередності» та «щойності» затримання особи вимогою щодо невідкладного судового контролю за затриманням. На думку автора, негайне доставлення затриманої особи до судового органу є більш ефективним, ніж попереднє одержання рішення слідчого судді на затримання [105, с. 99].

Пропонуємо виключити п. 3, 4 ч. 1 ст. 208 КПК України у чинній редакції. Вважаємо за доцільне додати до частини першої даної статті п. 3 нової редакції такого змісту: «якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину. У такому випадку, протягом п'яти годин з моменту затримання, уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до слідчого судді для перевірки наявності / відсутності підстав обмеження свободи». Таке затримання виходить за рамки параметру «безпосередність» («щойність») як загального правила. В такому разі, затримана особа має предстати перед слідчим суддею протягом п'яти годин з моменту затримання для перевірки його законності. Тобто вимоги безпосередності та щойності ми пропонуємо компенсувати невідкладним судовим контролем, який має відбутись протягом п'яти годин з моменту затримання.

Отже, якщо законодавець візьме до уваги наші пропозиції, у такому разі, «класичний порядок» затримання, тобто затримання з дотриманням вимог «безпосередність» та «щойність» залишиться без змін. В обхід цього «класичного» порядку затримання буде можливим застосувати п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України нашої редакції. При цьому нормотворцю не буде необхідності у майбутньому доповнювати ч. 1 ст. 208 КПК України новими виключеннями. Тобто, у уповноважених службових осіб, при втраті значного часу з моменту вчинення кримінального правопорушення, буде законна можливість затримати особу відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України нашої редакції. Але такі «переваги» повинні компенсуватись невідкладним судовим контролем за законністю затримання особи що ми й пропонуємо здійснювати протягом п'яти годин з моменту затримання.

4. Оптимізація реєстрації (фіксації) затримання. Кримінальне процесуальне затримання підозрюваної особи як дію, що породжує низку правових наслідків, повинно бути належним чином задокументовано,

оскільки без цього затримання не буде вважатись процесуальною дією, не буде породжений юридичний факт [117, с. 12].

Затримання розглядається правоохоронцями як процедура, що надає неконтрольовані можливості для схилення затриманої особи до співпраці та першочергового отримання доказів без суворого дотримання законодавчих норм. Поширеною є практика неофіційних затримань, коли затримана особа перебуває під повним контролем правоохоронців, без жодної реєстрації своїх дій [76, с. 2]. Незареєстроване затримання особи свідчить про повне ігнорування гарантій, закріплених у ст. 5 ЄКПЛ та суттєве порушення її умов. Відсутність даних стосовно дати, часу та місця затримання, ім'я затриманого, підстав затримання та даних службової особи яка здійснила затримання розглядаються як несумісні з вимогою закону та з положеннями ст. 5 ЄКПЛ [180].

В органах Національної поліції зроблено перші кроки у подоланні окресленої ситуації. Так, у грудні 2017 року в ізоляторах тимчасового тримання (далі ІТТ) Національної поліції України було розпочато пілотний проєкт із впровадження нової системи обліку всіх дій щодо затриманих осіб – системи «Custody Records». Станом на червень 2021 року цю систему запроваджено в 6 ІТТ – у містах Дніпро, Кропивницький, Сарни, Сєвєродонецьк, Харків і Херсон [12, с. 212]. Отже, проєкт «Custody Records» набирає обертів і вже поширюється на підрозділи поліції. Даний проєкт покликаний забезпечити захист та дотримання прав і свобод затриманих осіб, впровадити відео фіксацію всіх дій, які відбуваються із затриманими в поліції [54].

У момент затримання працівник поліції сам фіксуватиме факт затримання в спеціальній програмі на планшеті. Інформація відразу надходитиме до відділу поліції, а далі - до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги [208]. Такі зміни є позитивними, однак фактично момент затримання відбувається поза стінами відділку поліції, а

реєстрація у планшеті залежить від волі службової особи. Особа може бути затримана протягом значного періоду часу до потрапляння у відділ поліції.

Працівники патрульної поліції під час виконання своїх обов'язків забезпечуються боді-камерами задля обов'язкової фіксації своїх контактів з громадянами. Було б добре, якби такі боді-камери стали частиною проєкту «Custody Records». Кожна службова особа, уповноважена на здійснення затримання, під час виконання службових обов'язків повинна мати таку боді-камеру. Така міра дозволить чітко відстежувати момент затримання та допоможе слідчому судді під час здійснення судового контролю за затриманням. Таку пропозицію підтримують 78,4 % опитаних працівників патрульної поліції (Додаток Б) та 56,9 % опитаних адвокатів у кримінальних провадженнях (Додаток В). Більшість опитаних представників органів досудового розслідування (54,7 %) зайняли протилежну позицію (Додаток А). Такий результат опитування слідчих і дізнавачів з розглянутого питання можна пояснити тим, що в будь-якому випадку безперервна відеофіксація порядку здійснення затримання на місці події буде ще однією додатковою умовою, яку необхідно обов'язково виконувати, що може створити певні перешкоди для сторони обвинувачення. Вбачається, що відеофіксація порядку затримання на місці події буде однаково корисна як стороні захисту, так і стороні обвинувачення. З однієї сторони це буде додаткова гарантія забезпечення прав і свобод затриманої особи, а з іншої гарантія правомірності дій уповноважених службових осіб.

Проблемним аспектом фіксації кримінального процесуального затримання та подальшого процесуального супроводу є наявність правопорушників, анкетні відомості яких не відомі. Окремі науковці вказують, що така ситуація може мати місце, коли затримуються особи, які не мають постійного місця проживання, які використовують конституційне право щодо неповідомлення про себе відомостей, коли затримана особа називає не свої дані [40, с. 112]. Варто зазначити, що КПК України вже містить у собі окремі аспекти позаанкетної фіксації у ч. 5 ст. 208 а саме: у

випадку, якщо на момент здійснення кримінального процесуального затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі затримання уповноважена службова особа зазначає докладний опис такої особи та додається її фотознімок [82].

Вважаємо, що небажання затриманої особи надавати свої особисті дані слід розцінювати як перешкодження кримінальному провадженню. Було б корисним, якби в такому разі у законодавстві існувала можливість застосовувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою за підозрою у вчиненні будь-якого злочину. Позитивним виглядає запровадження механізму присвоювання затриманій особі фіктивного імені, на кшталт американського «Джон До / Джейн До». Фіктивне ім'я може заноситись до відповідної бази даних з описом такої особи, її фотокарткою, дактилокартою, переліком особливих прикмет, тощо. 53,4 % опитаних слідчих і дізнавачів Національної поліції України (Додаток А) та 60,4 % опитаних працівників патрульної поліції (Додаток Б) підтримують думку щодо необхідності присвоєння затриманим особам фіктивного імені у випадку неможливості встановлення анкетних даних.

Однак, у ході опитування адвокатів у кримінальних провадженнях з'ясувалося, що таку позицію підтримали лише 47,7 % учасників анкетування (Додаток В). Такий результат можна пояснити процесуальними інтересами сторони захисту та небажанням надавати додаткові переваги органам кримінального переслідування.

Отже, потребує подальшого удосконалення правова регламентація позаанкетної фіксації затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Недосконалість норм КПК України у цій частині правового регулювання негативно впливає на ефективність кримінального процесуального затримання.

В рамках даного підрозділу варто звернути увагу на фіксацію кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. Адже важливе місце серед приписів, що регламентують порядок кримінального

провадження в умовах воєнного стану займають законодавчі положення, що унормовують специфіку фіксування кримінальної процесуальної діяльності. Оскільки проведення бойових дій ускладнює використання «звичайних» форм фіксування кримінального провадження. Тому актуальним є наукове опрацювання питання щодо правового регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану [102, с. 341].

Особистий обшук є частиною процедури кримінального процесуального затримання. За загальним правилом, особистий обшук здійснюється з обов'язковою присутністю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування. Спеціальне правило здійснення особистого обшуку при затриманні особи передбачено при особливому режимі кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Так, при проведенні особистого обшуку особи за об'єктивної неможливості залучення понятих або якщо це пов'язано з потенційною небезпекою для їх життя чи здоров'я дозволяється проведення даної процесуальної дії без залучення понятих. У такому разі обшук особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [82].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, в умовах воєнного стану процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення процесуальних дій [82]. Отже при здійсненні затримання особи в умовах воєнного стану за відсутності можливості скласти протокол про затримання вчасно, фіксацію затримання можна здійснити доступними технічними засобами. Однак в такому разі, все одно складання

протоколу про затримання особи є обов'язковим протягом сімдесяти двох годин з моменту завершення затримання. Зважаючи на бойові умови воєнного стану та за умови фіксації кримінального процесуального затримання за допомогою відео-фіксації, складання протоколу про затримання буде певним чином обтяжувати сторону обвинувачення зайвим документуванням.

Перманентне збільшення цифрової інформації та її систематичне використання у різних сферах життєдіяльності зумовлює необхідність вироблення оптимальних підходів щодо її використання у доказуванні в кримінальних провадженнях [242, с. 259]. Цифровий об'єкт має наступні ознаки: нематеріальність, специфічна процедура та середовища створення, здатність до копіювання, переміщення без втрати характеристик тощо [242, с. 257]. Головною ознакою цифрового об'єкта, яка має значення для кримінального провадження, є його універсальність та здатність до копіювання та переміщення без втрати характеристик. Д.М.Цехан під поняттям «цифрові докази» розуміє фактичні дані, представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія, що стають доступними для сприйняття людиною після обробки електронною обчислювальною машиною та на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [242, с. 259].

Т.О. Лоскутов пише, що норми КПК України повинні містити положення щодо спрощеної, альтернативної фіксації особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану. Спрощення та варіативність фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану має визначатися балансом між паперовою та технічною формами фіксації. Якщо застосовується фіксація за допомогою технічних засобів, то немає необхідності використовувати паперову форму фіксації у повному обсязі шляхом оформлення складних протоколів [102,

с. 343]. Підтримуючи таку позицію варто зазначити, що законодавець, регламентуючи фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану повинен прагнути до максимального спрощення процедури фіксування (мається на увазі скорочення часу та зайвого документування).

На сьогодні, діючи в умовах воєнного стану, уповноважена службова особа за відсутності можливості вчасно скласти протокол про затримання особи має здійснити фіксацію доступними технічними засобами. Однак в подальшому складання протоколу все одно є обов'язковим. Фактично процес фіксування кримінального процесуального затримання ускладнюється, оскільки уповноважена службова особа має виконати «подвійну» роботу. Вбачається, що у разі застосування технічних засобів для фіксації порядку здійснення кримінального процесуального затримання, у подальшому складанні протоколу про затримання вже немає необхідності. Думка Т.О. Лоскутова щодо унормування у кримінальному процесуальному законі змішаної (паперово-технічної) форми фіксації зі значним спрощенням процедури складання письмових документів є вдалою. Вбачається, що оптимальним підходом щодо використання цифрової інформації під час здійснення затримання в умовах воєнного стану є надання самостійності таким «цифровим доказам» в незалежності від фіксування процесуальної дії у відповідному протоколі.

Електронна форма фіксування затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (в більшості мова йде про відео-фіксацію) може сприйматись як універсальний засіб фіксації будь-якого виду затримання. Відео-фіксація, яка застосовується в момент затримання є «неупередженим очевидцем» цих подій. В умовах воєнного стану, якщо основні етапи затримання особи фіксують за допомогою технічних засобів (відео-фіксації), вбачається, що складання протоколу при такому затриманні виглядає додатковою обтяжуючою роботою. Застосування сучасних інструментів фіксації кримінального процесуального затримання дозволить гарантувати належне забезпечення прав і свобод затримуваних осіб. Однак, в

цьому разі, така цифрова інформація повинна мати самостійне доказове значення без додаткового закріплення результатів процесуальної дії у відповідному документі.

5. Встановлення невідкладного автоматичного судового контролю.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод метою затримання називає допровадження до компетентного судового органу [70]. Тобто, допровадження до судового органу має бути невід'ємним етапом будь-якого кримінального процесуального затримання. ЄСПЛ зазначає, що негайний судовий контроль є вагомим аспектом гарантії, закріпленої в п. 3 ст. 5 ЄКПЛ, яка покликана зводити до мінімуму ризик свавілля і забезпечувати верховенство права. Параметр «негайність» залежить від особливостей конкретної справи, однак, його не можна розглядати надто гнучко, оскільки це може призвести до послаблення процесуальних гарантій на шкоду особі [182]. Невідкладний судовий контроль є дієвим механізмом забезпечення прав і свобод осіб, які піддаються затриманню. Безсторонній та незалежний суд є найкращим органом для перевірки законності затримання осіб, які підозрюються у скоєнні злочину [105, с. 100]. На наше переконання, автоматичний судовий контроль не повинен передбачати активних дій зі сторони захисту. Такий судовий контроль повинен здійснюватись незалежно від волі самого затриманого та інших осіб [148, с. 120].

ЄСПЛ наголошує, що п. 4 ст. 5 ЄКПЛ забезпечує затриманим особам право на перегляд матеріально-правових і процесуальних умов. Компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного закону, а й обґрунтованість підозри, яка стала підставою для затримання, а також мети, з якою застосовувалися затримання [57, с. 302].

Думка нормотворця повинна прагнути до того, щоб автоматичний та невідкладний судовий контроль супроводжував будь-яке кримінальне процесуальне затримання. Таке судове засідання повинно відбуватись в найкоротший строк з моменту затримання, й розглядати виключно підстави й законність здійснення затримання. А судове засідання за для обрання

запобіжного заходу має відбуватись вже на більш пізньому етапі, який, можливо, взагалі і не настане.

М.І. Бортун пише, що три години – це час, визнаний міжнародними стандартами, що дає можливість правоохоронцям здійснити обмеження права на свободу особи з метою з'ясування обставин певної події і має бути закріплений на законодавчому рівні в кримінальному процесуальному законі [22, с. 104]. Серед опитаних адвокатів у кримінальних провадженнях, 55, 4 % респондентів підтримують думку щодо регламентації у КПК України обов'язкової судової перевірки законності затримання, що триває більше трьох годин (Додаток В). В свою чергу слідчі і дізнавачі (43, 5 %) в переважній більшості не підтримали таку пропозицію (Додаток А). Такий результат анкетування є прогнозованим з огляду на те, що дана пропозиція не надає переваги для сторони обвинувачення.

6. Скасування вимоги щодо суворості санкції злочину для застосування затримання. КПК України допускає можливість затримання у поза ордерному порядку тільки за наявності підстав, що чітко зазначені у ст. 208 КПК України. Нормативне врегулювання вимоги, відповідно до якої дозволяється застосовувати затримання особи за підозрою у скоєнні лише злочину, санкцією якого визначається покарання у вигляді позбавлення волі негативно впливає на діяльність сторони обвинувачення [105, с. 98].

Правоохоронні органи мають право у поза ордерному порядку затримати особу, в рамках кримінального провадження за вчинення злочину, санкцією якого передбачено позбавлення волі, або в окремих випадках за вчинення кримінального проступку. Виходить так, що КПК України не дозволяє здійснення затримання у поза ордерному порядку за підозрою у вчиненні злочину, санкція якого не передбачає позбавлення волі. Т.О. Лоскутов наголошує на недосконалості такого підходу, оскільки при здійсненні кримінального провадження щодо злочинів, санкція яких не передбачає позбавлення волі також може виникати необхідність

забезпечення належної поведінки на первісному етапі розслідування [98, с. 245].

Вимога щодо суворості санкції є недоцільною, оскільки співробітник правоохоронного органу іноді об'єктивно не може безпомилково визначити кримінальну кваліфікацію через обмеженість фактичної інформації та часових ресурсів [105, с. 98]. Правоохоронці повинні мати законну можливість реагувати на усі злочинні прояви в незалежності від суворості санкції злочину за підозрою у вчиненні якого затримується особа. При раптовому захваті підозрюваного, уповноважена службова особа, в першу чергу, повинна думати про те, як це зробити безпечніше для себе, оточуючих та самого затриманого. У «бойовій обстановці» часу та первісної інформації замало задля здійснення аналізу дій та надання їм відповідної кваліфікації. Пропонуємо виключити умову затримання за ст. 208 КПК України у вигляді санкції позбавлення волі. Взявши за основу положення Концепції змін в інституті затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [76] пропонуємо перший абзац ч. 1 ст. 208 КПК України викласти із такими змінами: «Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину лише у випадках:». Таким чином усувається зайва умова застосування кримінального процесуального затримання уповноваженими особами. При внесенні таких змін до законодавства, фактично буде існувати можливість затримати особу на гарячому за підозрою у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення (в незалежності від суворості санкції) без додаткових обтяжливих умов.

7. Відмежування затримання від примусового забезпечення участі осіб під час здійснення слідчих (розшукових) дій. Проблемним аспектом кримінального процесуального затримання є відмежування моменту затримання від забезпечення присутності особи під час здійснення слідчих (розшукових) дій. Т.О. Лоскутов зазначає, що неузгодженими можуть виглядати положення ст. 209 КПК України та ч. 3 ст. 236, ч. 6 ст. 237 КПК

України [98, с. 246]. Статті 236, 237 КПК України передбачають право слідчого, прокурора заборонити будь-якій особі залишити місце огляду / обшуку до їх завершення. Формально, така заборона відповідає моменту кримінального процесуального затримання відповідно до ст. 209 КПК України. Такі правові положення потребують узгодження задля належного правозастосування.

У разі неможливості ототожнення процесуального затримання та вищевказаних заборон щодо залишення місця огляду / обшуку, останні мають розцінюватися як законний спосіб забезпечення присутності особи під час проведення процесуальних дій [98, с. 247]. Ззовні це може бути схоже на затримання, однак, підстави для затримання в даних випадках відсутні й правові наслідки від цих процесуальних дій відповідно будуть різні. Ще одним прикладом з окресленого питання може слугувати здійснення примусового освідування. Однак і в даному випадку підстави здійснення такої слідчої (розшукової) дії, правові наслідки та період утримання суттєво відрізняються від сутності затримання. В одному зі своїх рішень, ЄСПЛ зазначав, що задля з'ясування того, чи певну особу «позбавлено свободи» у розумінні ст. 5 ЄКПЛ, відправним етапом має бути конкретне становище цієї особи, задля чого повинна братись до уваги ціла низка критеріїв, а саме тип, тривалість, наслідки та спосіб виконання даного заходу [186]. Отже, з огляду на тривалість, спосіб утримання та наслідки, забезпечення перебування особи у певному місці під час здійснення огляду, обшуку чи освідування за загальним правилом не може розцінюватись як затримання. Нашу позицію з розглянутого питання підтримали 56, 9 % опитаних адвокатів у кримінальних провадженнях (Додаток В).

Підсумовуючи усе вищезазначене, пропонуємо доповнити ст. 209 КПК України абзацом такого змісту: «Не вважаються моментом затримання, у розумінні даної статті, дії уповноважених службових осіб, які направлені на примусове забезпечення участі осіб у слідчих (розшукових) діях». Внесення таких змін до законодавства підвищить якість та передбачуваність

кримінального процесуального закону. Адже відповідно до принципу правової визначеності, норми, які дозволяють обмежувати конституційні права особи повинні бути деталізовані та недвозначно прописані.

8. Врегулювання процедури звільнення особи у випадку досягнення мети затримання. Затриманій особі гарантується звільнення, якщо зникла чи не здобула підтвердження підозра у вчиненні нею злочину. Також затриманій особі гарантується звільнення у разі: визнання судом затримання незаконним або необґрунтованим; відсутності за збігом сімдесяти двох годин з моменту затримання рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту; обрання іншого запобіжного заходу, не пов'язаного із взяттям під варту [214, с. 121].

Отже, невирішеним питанням у кримінальному процесуальному законі є документальне фіксування звільнення затриманої особи, наприклад у разі, коли протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання не зібрано достатньо доказів для повідомлення особи про підозру. У затриманої особи залишається лише копія протоколу про затримання.

Процедура звільнення затриманої особи не врегульована кримінальним процесуальним законодавством належним чином. В першу чергу варто з'ясувати хто може приймати рішення про таке звільнення та алгоритм дій цієї службової особи. Необхідно звернути уваги, що у випадку належного функціонування процедури невідкладного автоматичного судового контролю за затриманням (скажімо судовий контроль, який відбувається протягом п'яти годин з моменту фактичного затримання), рішення про звільнення затриманої особи може прийняти слідчий суддя у разі необґрунтованості затримання або у разі досягнення мети затримання.

В.І. Фаринник пише, що у національному законодавстві не визначено у якому акті фіксується рішення про звільнення затриманої особи та хто має право його приймати. Таке питання може вирішуватись по різному (вноситься постанова про звільнення як від імені слідчого та прокурора, так і начальника ізолятора тимчасового тримання) [235, с. 90]. На думку автора,

відповідне рішення має прийматися службовою особою, відповідальною за перебування затриманих, і оформлюватися у формі постанови. У зв'язку з цим серед обов'язків вказаної службової особи (ч. 3 ст. 212 КПК України) необхідно передбачити винесення постанови про звільнення затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання та вручення копії такої постанови затриманому [236, с. 283].

Окреслений автором проблемний аспект є актуальним та потребує вирішення. Пропонуємо оформлювати звільнення затриманої особи відповідною постановою, де має бути зазначено час звільнення, перелік повернутих речей, підстави звільненні тощо. Вбачається, що таку постанову має виносити слідчий / дізнавач, а у разі виникнення підстав для звільнення на першочергових етапах – уповноважена службова особа, яка здійснила затримання.

Отже, у теперішній період, а його ми розцінюємо як перехідний у становленні процедури затримання відповідно до європейських стандартів, рішення про звільнення особи може прийняти уповноважена службова особа яка безпосередньо здійснила затримання у разі встановлення непричетності особи протягом короткого періоду часу. У випадку звільнення особи, яка вже перебуває у підрозділі органу досудового розслідування, рішення про звільнення може прийняти особа, відповідальна за перебування затриманих. Якщо затриманий перебуває в ізоляторі тимчасового тримання, рішення про звільнення має приймати начальник установи. Будь-яке звільнення затриманого має супроводжуватись відповідним документом, копія якого вручається особі.

Підсумовуючи вищевказане, пропонуємо доповнити абзацом ч. 5 ст. 208 КПК України наступного змісту: «Про звільнення затриманої особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженою службовою особою, слідчим, прокурором обов'язково складається постанова, в якій зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилина) звільнення, підстава звільнення, перелік отриманих повернутих речей, документів (у разі

їх вилучення)». Більшість опитаних адвокатів у кримінальних провадженнях (53, 8 %) підтвердили необхідність винесення постанови у разі звільнення затриманої особи до доставлення до суду (Додаток В). Нажаль, таку думку не розділяють більшість опитаних слідчих / дізнавачів Національної поліції України та працівники патрульної поліції (Додаток А, Б). Враховуючи те, що попередньо в даному дослідженні було запропоновано обов'язкову відеофіксацію на боді-камеру моменту затримання (з прив'язкою до дати, часу), логічною є пропозиція щодо подібної фіксації і моменту звільнення.

9. Визначення моменту законного затримання та удосконалення його часових меж. Відповідно до ст. 207 КПК України кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу (окрім певних виключень) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. У такому разі у особи, яка здійснила затримання є обов'язок негайного доставлення підозрюваної особи до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [82].

Доставлення злочинця може здійснюватися потерпілим або іншими особами, що не є процесуальним затриманням [130, с. 125]. Громадяни, які здійснили затримання не мають владних процесуальних повноважень та як наслідок не наділяються повноваженнями щодо процесуального оформлення його результатів. В даному випадку затримання не виступає процесуальною дією, а скоріше за все, це вид соціально-корисної діяльності [205, с. 127].

Момент затримання особи за ст. 207 КПК України є недостатньо врегульований. З даного питання у науці кримінального процесу панує майже одностайна позиція. Так, В.М. Тertiшник пише, що при громадському затриманні строк затримання підозрюваного починає спливати не з фактичного затримання особи, а з моменту доставлення її до

правоохоронного органу [221, с. 312]. На переконання Ю.В. Лук'яненко, О.О. Юхно при громадському затриманні мова йде про доставлення затриманої особи, а не про безпосередній момент затримання. Автори вважають за доцільне момент затримання поділяти на фактичний та процесуальний [110, с. 89]. Подібну думку розділяє і В.І. Фаринник зазначивши, що моментом громадського затримання у процесуальному сенсі є момент доставлення такої особи до найближчого правоохоронного органу, службові особи якого, уповноважені процесуально оформити таке затримання [235, с. 89]. Розділяємо думку науковців, оскільки при такому затриманні поділ моменту на фактичний та процесуальний є доречним. На практиці не кожне затримання особи в порядку ст. 207 КПК України має автоматично продовжуватися в порядку ст. 208 КПК України, оскільки після доставлення затриманого уповноважені особи повинні перевірити підстави для здійснення затримання відповідно до ст. 208 КПК України [110, с. 108]. Однак вбачається, якщо громадське затримання буде мати наслідком затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України, відлік процесуальних строків має починатись з моменту фактичного обмеження свободи підозрюваного громадянами, а не з моменту прийняття уповноваженою службовою особою рішення про затримання.

Також вважаємо за доцільне ч. 3 ст. 207 КПК України викласти у такій редакції: «Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов'язаний негайно (впродовж п'яти годин) доставити її до уповноваженої службової особи або негайно (впродовж п'яти годин) повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Внесення таких змін до законодавства дозволить уникнути зловживання правами під час громадського арешту та в цілому підвищить рівень правової визначеності.

10. Унормування механізму реалізації затримання у випадку зміни форми досудового розслідування. Під час правозастосування може мати місце ситуація, за якої особу затримано за підозрою у вчиненні кримінального проступку в порядку, визначеному ст. 298² КПК України, однак після з'ясування обставин справи й обробки первинної інформації з'ясовується, що особа підозрюється у вчиненні злочину і навпаки, особу може бути затримано за підозрою у вчиненні злочину, після чого з'ясовується підозра у вчиненні проступку. Слід враховувати такі обставини й передбачити у кримінальному процесуальному законі чітко регламентовану процедуру поведінки з такими затриманими особами.

Л.М. Лобойко пише, що необхідно вирішити на теоретичному рівні питання про те, юридичний процес якого різновиду має бути розпочатий у разі, якщо існують сумніви у правовій кваліфікації діяння (наприклад, адміністративне чи кримінальне правопорушення), про яке повідомлено. Вирішуючи дане питання, слід зважати на таку обставину. Чим тяжчим є правопорушення, тим більше повинно бути гарантій у юридичному процесі, у межах якого встановлюють обставини його вчинення. Отже, якщо існують сумніви у тому, чи є діяння кримінальним правопорушенням або порушенням інших галузей права, має бути розпочатий кримінальний процес як такий, у якому є більше за інші різновидів юридичних процесів гарантій (право на захист, судовий контроль та ін.) [92, с. 139]. У контексті даного підрозділу мова йде не про обрання виду юридичного процесу в конкретній ситуації, а про обрання належного порядку кримінального процесуального затримання: відповідно до ст. 208 чи 298² КПК України. З огляду на вищевказане, при наявності на момент прийняття рішення про затримання особи «на гарячому» сумнівів у тому, чи вчинене діяння є злочином або кримінальним проступком, має застосовувати порядок затримання який містить більше процесуальних гарантій для підозрюваного. Який процесуальний порядок затримання містить більше гарантій стверджувати важко. Затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку, за

загальним правилом, здійснюється не більш як на три години, що є додатковою процесуальною гарантією. Також чинна редакція ст. 298² КПК України містить додаткові «обтяжливі» умови застосування затримання, що в свою чергу також виступає додатковими процесуальними гарантіями. Отже, при наявності сумнівів у кваліфікації кримінального правопорушення при затриманні особи «на гарячому» (злочин чи кримінальний проступок) вбачається, що кращим для дотримання прав і свобод підозрюваної особи є застосування процедури затримання відповідно до ст. 298² з огляду на її короткостроковість та додаткові умови застосування.

Строк затримання за підозрою у вчиненні кримінального проступку за загальним правилом складає три години, а за підозрою у вчиненні злочину є значно довшим. Також виникає питання щодо строку доставлення затриманої особи до судового органу задля здійснення автоматичного судового контролю. Окрім того, не менш важливим є питання документального супроводу. Як бачимо, процедура поводження з такими особами на етапі затримання не врегульована кримінальним процесуальним законом.

Окреслене питання потребує нормативного врегулювання, задля повноцінного забезпечення комплексу прав затриманого. Варто законодавчо врахувати можливість такого розвитку подій й передбачити у кримінальному процесуальному законі чітко регламентований алгоритм дій. Дане питання вважаємо актуальним у зв'язку з чим воно потребує подальшого дослідження та розробки задля формування пропозицій щодо змін в законодавство.

11. Розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання. Відповідно до п. с ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ затримання особи здійснюється з метою допровадження її до судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення чи для запобігання вчиненню правопорушення [70]. Подібні положення містяться у ст. 29 Конституції України. У чч. 1, 2 ст. 208 КПК України закріплені підстави й умови здійснення затримання уповноваженими службовими особами. Загальною умовою затримання особи «на гарячому» є наявність

обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто кримінальний процесуальний закон дозволяє затримати на першочерговому етапі виключно потенційних правопорушників.

У науковій літературі не приділено достатньо уваги питанню розширення складу суб'єктів, щодо яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання [245, с. 208]. Під час правозастосування може виникнути раптова необхідність у застосуванні примусу у частині обмеження свободи до осіб, які не є «підозрюваними» у провадженні.

Зокрема, можна ставити питання про можливість / неможливість затримання очевидців («потенційних» свідків) на місці події в рамках кримінального провадження. Потрібно зазначити, що КПК України передбачає процедуру примусового приводу свідка для участі у процесуальних діях у випадку неявки на виклик без поважних причин. Але привід свідка, що застосовується за ухвалою слідчого судді, суду з урахуванням усіх процесуальних формальностей не можна визнати ефективним процесуальним інструментом забезпечення належної поведінки особи та інформаційного забезпечення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень.

Під час правозастосування може мати місце ситуація, за якої покази очевидців (свідків) є єдиним джерелом доказової бази сторони обвинувачення. Ці особи з тих чи інших причин можуть уникати своєї участі у розслідуванні (небажання співпраці з правоохоронними органами, страх відповідальності, знайомство з підозрюваним тощо). Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства уповноважена службова особа, знаходячись на місці події, не має законних підстав для затримання таких свідків, навіть за наявності інформації щодо їх подальшого ухилення від встановленого законом обов'язку.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський має право перевірити документи у особи у разі її перебування в місці вчинення правопорушення [168]. На наш погляд, маючи

у розпорядженні дані «потенційного» свідка у його негайному затриманні вже немає необхідності. Однак, що робити у випадку, коли така особа втікає з місця події або не пред'являє документи, що посвідчують її особу. Використання адміністративного затримання для цілей кримінального провадження виглядає сумнівною практикою. Відповідно до п. б ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ затримання особи допускається задля забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом [70]. Небажання «потенційного свідка» надати свої особисті дані чи втеча з місця події можна спробувати розцінити як небажання виконувати встановлений законом обов'язок.

У одному зі своїх рішень проти України ЄСПЛ зазначив, що застосування п. б ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ буде прийнятним виключно у разі, якщо такий обов'язок встановлений національним законом. Тобто на момент затримання свідка має бути невиконаний ним обов'язок. Відповідно до національного законодавства свідок зобов'язаний давати покази. Однак така слідча дія проводиться після порушення кримінальної справи (*зараз внесення відомостей до ЄРДР* – курсив М.П.). На підставі цього ЄСПЛ доходить висновку про відсутність обов'язку давати показання при затриманні до порушення кримінальної справи. Суд також наголошує, що обов'язок дачі показів у свідка виникає з моменту належного виклику. А примусовий привід застосовується у разі попередньої неявки на виклик [197]. Отже, позиція ЄСПЛ з розглянутого питання наступна: при затриманні «на гарячому», очевидець, відповідно до приписів національного кримінального процесуального законодавства, не має законного обов'язку давати покази, а тому й його затримання не є сумісним з положеннями п. б ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ.

У зв'язку з цим, варто внести відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства задля «перенесення» обов'язку щодо дачі показань свідком на етап розслідування, до внесення відомостей до ЄРДР. Це буде узгоджуватися із завданнями кримінального провадження й уможливить реалізацію п. б ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ щодо кримінального процесуального затримання свідків.

У кримінальному процесуальному праві США закріплений інститут затримання важливих свідків, тобто затримання для спеціальних потреб [245, с. 209]. А.М. Шаркова зазначає, що таке затримання можна вважати законним, коли суспільні інтереси та потреби кримінального судочинства переважають над інтересами конкретної особи. Уповноважені службові особи у США мають право на затримання свідка з метою забезпечення його свідчень. На підтвердження правомірності затримання, установивши усі обставини справи й встановивши, що затримана особа володіє важливою інформацією і не уявляється можливим забезпечити присутність цієї особи менш радикальними заходами забезпечення, окружний суд надає ордер на затримання. Поділяємо думку А.М. Шаркової відносно того, що інститут затримання свідків має розглядатись як виключний захід примусу та застосовуватись у разі, коли інші засоби виконання завдань провадження є вичерпані, а суспільні відносини, на які було здійснено посягання є вкрай важливими [245, с. 214]

Убачається, що у «бойовій обстановці» при втечі особи з місця вчинення кримінального правопорушення, навіть за наявності даних про її ймовірну непричетність, така особа фактично все одно буде затримана задля повноцінного з'ясування обставин справи. У національному кримінальному процесуальному законі як виняток має бути передбачена можливість затримання осіб, яким може бути відома інформація, що має цінність на першочерговому етапі кримінального провадження [151, с. 150].

Таким чином, необхідно врегулювати механізм виняткового затримання очевидців («потенційних» свідків) кримінального правопорушення, що може реалізовуватися за наявності протидії з'ясуванню обставин на місці події.

12. Удосконалення регламентації застосування примусу під час затримання. Незважаючи на короткочасний характер, затримання особи є одним з найбільш суворих заходів примусу. Затримана особа позбавляється свободи, можливості спілкування з іншими людьми, порушується звичний

спосіб життя, страждає психічна та фізична недоторканність [60, с. 34]. Жодного затриманого не можна піддавати тортурам або іншому жорстокому, нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню, або жорстокості чи погрозам у будь-якій формі [123, с. 156].

У структурі механізму забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина органи досудового розслідування, прокуратура та суд відіграють надзвичайно важливу роль. Порухення законів з боку цих органів не може бути виправдано жодними винятковими обставинами. Тимчасово, в межах чинного законодавства, вказані органи мають право обмежувати особисті права і свободи особи, якщо без цього неможливо виконати покладені на них обов'язки, при цьому вони не повинні переходити дозволених меж, повинні діяти згідно з чинним законодавством [214, с. 126]. Примус, який застосовують уповноважені службові особи під час затримання повинен відповідати характеру правопорушення та обставині здійснення затримання. Неможливо передбачити у національному законодавстві правові положення на усі випадки здійснення затримання, оскільки кожна ситуація є так чи інакше унікальною. Однак, міжнародним законодавством встановлені стандарти застосування законного примусу під час здійснення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Кримінальне процесуальне затримання за своєю природою є заходом процесуального примусу. Однак ні фізична сила, ні спеціальні засоби ні тим паче зброя не повинні застосовуватися без потреби. В ідеальній ситуації, кримінальне процесуальне затримання повинно застосовуватись без жодного фізичного впливу та загрози життю чи здоров'ю. В окремих випадках, застосування сили під час затримання є необхідним. Як зазначає Н.М. Плисюк ненасильницьке затримання можливе у випадках, якщо затримувана особа не чинить опір. В інших випадках особа, яка здійснює затримання, вимушена заподіяти шкоду особі, яка вчинила злочин, з метою її затримання [134, с. 362].

У практичній площині, залежно від конкретної обстановки, затримання може реалізовуватись як вербальними засобами (словесне розпорядження залишатися на місці, припинити певні дії тощо), так і шляхом застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї [89, с. 283]. Поняття затримання можна визначити як активну правомірну діяльність громадян та представників органів влади, поєднаною із заподіянням тієї чи іншої шкоди злочинцю при дотриманні певних умов, вказаних у законі [134, с. 362].

До умов правомірності затримання особи С.А. Шалгунова відносить наступні: застосування насильства виключно для затримання; завдання шкоди злочинцю є засобом, що позбавляє злочинця можливості уникнути відповідальності. До форм заподіюваної шкоди авторка відносить: обмеження волі пересування, нанесення тілесних ушкоджень, заподіяння смерті, вимушеність завдання шкоди злочинцю та інші [244, с. 129].

Шкода, заподіяна особі, що вчинила злочин, повинна відповідати не тільки небезпечності посягання, а й обстановці затримання. Коли йдеться про обстановку, то при цьому враховується співвідношення сил, вік, фізичний стан як одного, так і другого, інтенсивність, агресивність опору, засоби, які при затриманні застосовуються [11, с. 184].

За змістом ст. 38 КК України до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення затриманого відповідним органам влади. Правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення [174].

Не визнаються кримінально протиправними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і доставлення її

відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи. Частина друга вищезгаданої статті розкриває поняття перевищення заходів, необхідних для затримання особи як умисне заподіяння «потенційному» правопорушнику тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання. Перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має наслідком відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у ст. 118 та 124 КК України [77]. Щодо завдання тілесних ушкоджень, то відповідно до національного законодавства, кримінальна відповідальність встановлена лише за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене у разі перевищення заходів, які є необхідними у конкретній обстановці задля затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), окремі спеціальні засоби та вогнепальну зброю для затримання особи [168]. Слід мати на увазі, що працівники правоохоронних органів не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання [174].

Відповідно до ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод категорично забороняється будь-яке катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження, незважаючи на обставини поведінки потерпілого [187]. Саме держава повинна надати правдоподібне пояснення тілесних ушкоджень, отриманих особою, яка знаходиться під її контролем [191].

Стаття 3 ЄКПЛ є втіленням однієї з основоположних цінностей демократичного суспільства. Навіть за найважчих обставин, таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю, відступ від положень

ст. 3 ЄКПЛ є недопустимим [191]. Окрім жорстокості поводження, ознакою катування є також наявність мети такого поводження, як це встановлено у Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Так, ст. 1 згаданої Конвенції визначає катування як умисне заподіяння сильного болю або страждання, щоб отримати відомості, покарати або залякати особу [72; 181]. Норма щодо заборони катування є абсолютною і послаблення її гарантій не допускається в будь-якому випадку.

У рішенні у справі «Салман проти Туреччини» від 27.06.2000 р. ЄСПЛ наголошує, що якщо події справи повністю або значною мірою відомі виключно владі, як у випадку з особами, які перебувають під контролем влади під час знаходження під вартою (*під час затримання* – курсив М.П.), виникають серйозні презумпції факту щодо травм і смерті, які сталися під час такого затримання. У такому разі, тягар доказування може бути покладений на державні органи щодо надання задовільних та переконливих пояснень [7]. Отже, фактично після моменту затримання, тягар доказування щодо належного забезпечення прав і свобод затриманої особи лежить на державі. З цього моменту затримана особа потрапляє у вразливе становище та знаходиться «під куполом держави».

В рішенні ЄСПЛ у справі «Зякун проти України» від 25.05.2016 р. зазначено, що у заявника були виявлені тілесні ушкодження під час поміщення до ізолятору тимчасового тримання (тобто вже на більш пізньому етапі, якщо відліковувати з моменту затримання). Під час судового засідання було допитано слідчого, який стверджував, що дані ушкодження могли бути отримані заявником під час його затримання. У цій справі, факт жорстокого поводження під час тримання під вартою в міліції підтверджувався документально, а саме довідкою огляду хірургом і нейрохірургом перед поміщенням до ІТТ. Відповідно до цієї довідки, заявник на час прибуття до ІТТ мав досить значні ушкодження. У матеріалах справи відсутні дані щодо наявності тілесних ушкоджень у заявника до затримання. Також відразу

після затримання, заявник не піддавався жодному медичному огляду (хоча, як стверджують представники правоохоронних органів, при затриманні застосовувалась фізична сила) [191]. Можна припустити, що в цій справі, заявник отримав виявлені тілесні ушкодження дійсно під час затримання. Але з огляду на те, що правоохоронні органи не зафіксували дані тілесні ушкодження відразу після затримання (якщо вони були у наявності), причинний зв'язок між застосуванням сили під час затримання та наявними тілесними ушкодженнями, з огляду на великий проміжок часу, встановити не вдалося. Враховуючи те, що з моменту затримання, затримана особа знаходиться під контролем влади, відповідальність за дані тілесні ушкодження повинна брати на себе держава.

Протилежна ситуація описана у рішенні ЄСПЛ у справі «Капустяк проти України» від 03.06.2016 р. В даній справі до заявника застосовувалась фізична сила та кайданки під час затримання оскільки останній намагався втекти (фактично при затриманні заявника було збито з ніг). Протягом доби було залучено судово-медичного експерта задля фіксації ушкоджень заявника. Експерт стверджувала, що деякі ушкодження на тілі затриманого були порівняно старими та передували його затриманню. Того ж дня, заявнику, який знаходився в ІТТ, було викликано бригаду швидкої медичної допомоги. У даній справі не було доведено жорстокого поводження з огляду на легкі тілесні ушкодження та вчасної реалізації права на медичну допомогу. На момент огляду медичними працівниками заявник не скаржився на жорстоке поводження. Під час огляду експерт вказала, що ушкодження могли бути спричинені заявнику шість днів по тому. В зазначеному рішенні вказується, що застосування фізичної сили було абсолютно необхідним внаслідок власних дій затриманого. Таким чином уряд зміг надати правдоподібне пояснення виникненню тілесних ушкоджень [192]. У даному рішенні представники влади не лише вчасно забезпечили право заявника на отримання медичної допомоги а й таким чином забезпечили «прозорість» своїх дій.

У теорії кримінального процесу також є окремі позиції з даного питання. Так, у одному зі своїх досліджень 2010 року В.В. Назаров пропонує задля недопущення фактів насильства при застосуванні сили, в протоколі затримання вказувати обставини та мотиви такого застосування. Науковець пропонує у випадку застосування сили при затриманні, негайно здійснювати огляд або освідчування затриманої особи [122, с. 665]. Такі позиції автора виглядають слушними та вдалимими.

На підставі аналізу двох вищевказаних рішень ЄСПЛ, можемо підсумувати, що фактично, залучення медичного працівника правоохоронними органами відразу після затримання у випадку наявності у затримуваної особи видимих тілесних ушкоджень має бути обов'язком. Введення такого зобов'язання до кримінального процесуального законодавства повинно позитивно вплинути на зміцнення законності роботи правоохоронних органів, вчасне забезпечення права затриманої особи на отримання медичної допомоги, зменшення випадків маніпулювання отриманими тілесними ушкодженнями під час затримання стороною захисту, зменшення випадків звернень зі скаргами на порушення ст. 3 ЄКПЛ до ЄСПЛ. Катування та жорстоке поводження щодо затриманих осіб неможна нічим виправдати. Однак окремі прояви примусу, під час здійснення затримання можуть бути визнані законними.

В підтримку до вищевказаного, у своїх рішеннях ЄСПЛ вказує наступне: коли органами правопорядку затримано особу здоровою, а при звільненні з-під варти виявляється, що в неї є тілесні ушкодження, саме на державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення причин виникнення цих ушкоджень, відсутність якого свідчитиме про порушення питання за ст. 3 ЄКПЛ [187; 182]. В такому разі, чим швидше буде проведений медичний огляд затриманого, тим прозоріше буде виглядати діяльність правоохоронних органів.

Навіть під час безпосереднього затримання може порушуватись ст. 3 ЄКПЛ. Сили може бути більше ніж це необхідно за конкретних обставин,

якщо обстановка затримання цього не передбачала, а рівень застосування сили був високим.

Н.М. Плисюк зазначає, що однією з умов правомірного затримання є заподіяння шкоди, яка є необхідною для затримання та відповідає небезпечності посягання та обстановці затримання, а також застосування насильства до особи є вимушеним [134, с. 368]. Виходить так, що завдання тілесних ушкоджень під час затримання може бути визнано законним. Однак завдання ушкоджень вже після фактичного затримання варто сприймати як порушення ст. 3 ЄКПЛ.

Право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Дане право охороняється законом. Нікого не може бути свавільно позбавлено життя [120]. Відповідно до п. в ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ, позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення ст. 2 ЄКПЛ, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили для здійснення законного арешту чи для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою [70]. Винятки, зазначені у ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ, засвідчують, що положення цієї статті говорять про випадки, коли смерть було заподіяно умисно, але це не єдина її мета. Ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ не визначає перш за все випадки, у яких дозволено умисно заподіювати смерть, а перелічує ситуації, у яких можливо застосувати силу, що може призвести до неумисного заподіяння смерті. Застосування сили має бути здійснене як виключно необхідне [55, с. 22; 4]. Необхідно мати на увазі, що ст. 2 ЄКПЛ не лише захищає право на життя, але й перелічує обставини, коли позбавлення життя може бути законним [4].

У держави є загальний обов'язок, відповідно до ст. 1 ЄКПЛ, гарантувати кожному, хто перебуває під юрисдикцією держави, права і свободи визначені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [191]. Стаття 2 ЄКПЛ зобов'язує державу не лише утримуватись від умисного та незаконного позбавлення життя, а й вживати належних заходів для того, щоб захистити життя тих, хто знаходиться під її юрисдикцією [185].

Застосування сили має бути «абсолютно необхідним» для досягнення однієї з цілей, визначених у підпунктах «а», «b» та «с» п. 2 ст. 2 ЄКПЛ [188].

У контексті досліджуваного питання заслуговує уваги рішення ЄСПЛ у справі «Джуліані та Гаджіо проти Італії» від 24.03.2011 р. в якому зазначено, що застосування сили представниками держави для досягнення цілей, визначених у п. 2 ст. 2 ЄКПЛ, може бути виправдано у відповідності до цієї норми навіть в тих випадках, коли сила застосовується на підставі добросовісного переконання, яке з вагомих підстав може вважатись правильним в момент її застосування, але в подальшому виявиться помилковим [188].

Прикладом заподіяння «законної» смерті є ситуація, що описується у рішенні Великої палати ЄСПЛ у справі «Рамсахаї та інші заявники проти Нідерландів» від 15.05.2007 р. В даному рішенні, застосування сили (стрільба), яка мала наслідком смерть особи, не виходило за рамки «абсолютної необхідності» для застосування затримання особи та захисту життя поліцейських. Думка Великої палати ЄСПЛ така, що поліцейський Бронс застрелив Моравію Рамсахаї без порушень вимог ст. 2 ЄКПЛ, з огляду на реальність небезпеки для себе та свого напарника-поліцейського [198].

Особливістю кримінального процесуального затримання є те, що у процесі його проведення позбавлення життя затримуваної особи може бути визнано законним. Така крайня міра має бути абсолютно необхідною у відповідній обстановці і уповноважена службова особа має добросовісно усвідомлювати такий рівень небезпеки для себе та оточуючих, який виправдовує цей примус. Позбавлення життя під час затримання не може розглядатись як мета. Саме метою затримання може бути захист себе або оточуючих, припинення правопорушень тощо. Смерть затриманої особи під час здійснення затримання варто розцінювати як небажаний наслідок законних дій.

Таким чином, можна підсумувати, що межі примусу під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення можуть

охоплювати законне (правомірне) завдання особі тілесних ушкоджень та позбавлення її життя.

У випадках, коли настає смерть особи, яка знаходиться під юрисдикцією держави (після моменту затримання), існують високі ризики того, що держава буде нести відповідальність за ці наслідки. До моменту і в момент здійснення кримінального процесуального затримання особа ще не знаходиться під юрисдикцією держави і заподіяння їй тілесних ушкоджень або навіть смерті в окремих випадках може бути виправданим та законним. Однак, коли особа вже потрапила під юрисдикцію держави (після моменту затримання), з цього часу держава несе відповідальність за належне дотримання прав і свобод цієї особи. Відтак, момент здійснення затримання є розмежуванням відповідальності держави та особи за свої вчинки.

Жорстоке поводження та застосування тортур до затриманих найчастіше мають місце на першому етапі після доставляння підозрюваної особи до правоохоронного органу з метою якнайшвидшого отримання зізнання або інших свідчень, що матимуть доказове значення [133, с. 428]. Отже, у випадку застосування сили при затриманні або у випадку наявності на затриманому видимих тілесних ушкоджень медичний працівник повинен здійснити огляд якнайшвидше. Бажано, щоб це відбулося до доставлення до органу досудового розслідування.

Унікальність кримінального процесуального затримання, як заходу примусу у тому, що за необхідності, при затриманні, особі можуть бути законно завдані тілесні ушкодження, а в умовах абсолютної необхідності, особу може бути законно позбавлено життя.

Якщо у особи є тілесні ушкодження, при цьому відомо, що попередньо остання знаходилась під контролем держави (була затриманою), логічним виглядає те, що ці ушкодження особа отримала саме знаходячись під юрисдикцією держави. Отже, з метою забезпечення прозорості роботи правоохоронних органів, уникнення наклепів на незаконні дії працівників правоохоронних органів пропонуємо запровадження обов'язкової процедури

медичного огляду затриманої особи, при наявності у останньої, на момент затримання, видимих тілесних ушкоджень. При цьому не має значення, коли дані тілесні ушкодження були отримані (до моменту затримання чи під час здійснення останнього). Такий медичний огляд повинен бути здійснений у найкоротший строк.

Таким чином, при наявності на тілі затриманої особи видимих тілесних ушкоджень така особа підлягає обов'язковому медичному огляду. У такому випадку затримана особа має негайно доставлятися до найближчого медичного закладу для проведення огляду.

Пропонуємо доповнити КПК України статтею 209¹ «Доставлення до медичного закладу» наступного змісту: «Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого медичного закладу для здійснення медичного огляду лікарем у випадку наявності у затриманої особи видимих тілесних ушкоджень. Огляд лікарем фіксується відповідним медичним висновком, в якому зазначаються дата, точний час (година і хвилина) доставлення особи, опис тілесних ушкоджень, дії лікаря з надання медичної допомоги, скарги особи та інші відомості, передбачені законодавством». У ході опитування практичних співробітників 90,7 % слідчих і дізнавачів (Додаток А) та 83,6 % працівників патрульної поліції (Додаток Б) вважають за доцільне впровадження обов'язкового медичного огляду у випадку наявності у затриманої особи видимих тілесних ушкоджень. Також дану пропозицію підтримали 56,9 % опитаних адвокатів у кримінальних провадженнях (Додаток В). Результати анкетування з вищерозглянутого питання свідчать про практичну значимість та необхідність таких змін до кримінального процесуального законодавства.

У розрізі ідеї запровадження обов'язкового медичного огляду, вдалим виглядає втілення у законодавство уніфікованої процедури здійснення затримання, як за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень, так і за підозрою у вчиненні адміністративних правопорушень.

13. Приведення процедурної форми адміністративного затримання у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання. Д.О. Пилипенко пише, що засада свободи та особистої недоторканності знайшла широке відображення в міжнародно-правових актах, зокрема в ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. тощо. Відповідно цей принцип також відображено в змісті Конституції нашої держави, а саме в ст. 29. Автори цих документів здебільшого фокусували увагу саме на дотриманні та реалізації цієї засади в межах кримінального процесуального права. Це безумовно сфера кримінально-правових й процесуальних правовідносин. Однак, на переконання автора, сфера застосування цієї засади має розповсюджуватись та врегульовуватись й в межах інших сфер правовідносин. Так, як вбачається, зі змісту цієї засади вона також є вельми актуальною для сфери адміністративного права де є наявна правова конструкція затримання за вчинення адміністративних деліктів (ст. 261 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [131, с. 394].

Відповідно до ст. 260 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) затримання особи у адміністративному порядку допускається з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим тощо [67]. Підстави для здійснення адміністративного затримання виглядають неоднозначними. Останнє, у свою чергу, надає простір для зловживання даним заходом примусу для досягнення окремих цілей, у тому числі у кримінальному провадженні. Загальний строк затримання особи у адміністративному порядку складає не більше трьох годин. Однак, початковий момент адміністративного

затримання законодавством чітко не визначений, що також говорить про зниження гарантій дотримання процесуальних прав затримуваних осіб.

Існує теза, що доставлення до органів правопорядку правопорушника, яке здійснюється працівниками міліції (*сьогодні Національної поліції* – курсив М.П.) при несенні служби повинно мати адміністративно-правовий характер незалежно від того, що вчинив доставлений: злочин чи адміністративне правопорушення [130, с. 125]. Протилежна позиція з даного питання виглядає таким чином: якщо мова йде про кримінальне процесуальне затримання слід мати на увазі, що «захват» (*фактичне затримання* – курсив М.П.) має місце у зв'язку із учиненням ним злочину, а не адміністративного правопорушення. Такі дії повинні здійснюватися відповідно до правил кримінального судочинства. В основу розмежування кримінальних процесуальних та адміністративних дій взагалі, та дій щодо затримання осіб, які підозрюються в учиненні злочинів чи інших правопорушень, зокрема логічно було б покласти норми матеріального права, за порушення яких затримується правопорушник [220, с. 422]. Аналізуючи останню тезу варто відмітити, що виглядає недопустимими використання адміністративного затримання для досягнень цілей кримінального провадження, йдеться про різні підстави для затримання та різний рівень гарантій дотримання прав і свобод осіб, які затримуються.

В.М. Тертишник зазначає, що питання про можливість надання адміністративним діям, які відбувалися в минулому характеру дій кримінально-процесуальних дуже проблематичне. Немає такої дивної сили ані у кримінально-процесуального закону, ані в юридичної теорії, щоб «пост фактом» змінювати юридичну природу затримання залежно від наступних за цим юридичних рішень: порушено справу і доведено вину підозрюваного – отже, було кримінально-процесуальне затримання; підстав для порушення справи або для притягнення підозрюваного до відповідальності в кримінально-процесуальному порядку не знайдено – отже, було адміністративне затримання. Природа юридичних актів не змінюється

залежно від рішень, які впливають з них. Науковець вважає такий підхід – єдино вірним [220, с. 423]. С такою позицією автора важко не погодитись, оскільки якщо думати інакше, виникають можливості для зловживань з боку органів кримінального переслідування при використанні адміністративного порядку затримання для цілей кримінального провадження, бо процедура адміністративного затримання містить менше гарантій забезпечення прав і свобод особи та стороннього контролю (судовий контроль, прокурорський нагляд та інше).

Однак ми у свою чергу не прагнемо «пост фактом» змінювати юридичну природу затримання. Пропонуємо змінити сам підхід до розуміння затримання особи у адміністративному та кримінальному процесуальному сенсі. Критерій, якій беремо для початку відліку затримання – початок обмеження особистої свободи в незалежності від виду норм матеріального права, які порушила затримана особа.

У даному дослідженні нами була сформульована пропозиція щодо обов'язкового залучення медичного працівника уповноваженими службовими особами відразу після затримання у випадку наявності у затримуваної особи видимих тілесних ушкоджень. Вбачається, що така процедура буде не зайвою й при здійсненні затримання за підозрою у вчиненні адміністративних правопорушень.

Як зазначає М.І. Бортун, три години – це час, визнаний міжнародними стандартами, що дає можливість працівнику правоохоронного органу обмежити право особистої свободи громадян з метою з'ясування обставин певної події і має бути закріплений на законодавчому рівні в КПК України [22, с. 104]. На сьогодні, такий строк закріплено у ст. 298² КПК України. Фактично, якщо брати до уваги короточасні затримання (до трьох годин), рівень обмеження права на свободу та інших особистих прав при затриманні за будь-якою підозрою є рівним. Під час здійснення затримання особи у адміністративному порядку, також може мати місце ситуація, коли особа вже має видимі тілесні ушкодження, або отримала їх під час

затримання. Вважаємо, що за такої ситуації залучення медичного працівника також є необхідністю, хоча б задля уникнення обвинувачень у катуванні чи не людському поводженні.

Ще один аспект, пов'язаний із забезпеченням допустимості доказів, зібраних під час затримання уповноваженою службовою особою, виникає у ситуаціях, коли приводом для первісного затримання є підстави не кримінально-правового характеру. Наприклад, уявімо ситуацію, за якої особа затримана через вживання алкогольних напоїв у громадських місцях (ст. 178 КУпАП), на вимогу службових осіб органу Національної поліції надала документ, що посвідчує особу. Під час ознайомлення із ним, було помічено, що документ має явні ознаки підробки, особу затримують і надалі розпочинається досудове розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України. Наведений приклад яскраво ілюструє, що підстава початкового затримання особи не охоплюється колом підстав, визначеними ст. 208 КПК України. В цьому контексті положення ст. 208 КПК України не достатньо корелюються із положеннями інших законів України і дещо не розраховані на затримання за підозрою у вчиненні триваючих злочинів. При вирішенні питання про допустимість доказів, що отримані таким шляхом, на нашу думку, слід звертати увагу на те, чи відповідало первісне затримання положенням КУпАП та ст. 30-35 Закону України «Про Національну поліцію». Крім того, враховуючи практику ЄСПЛ, зокрема рішення у справі «Прадї проти Німеччини», «Яллох проти Німеччини», слід встановлювати, чи не були докази, здобуті під час або одразу після затримання, одержані шляхом застосування катування, жорсткого або такого, що принижує людську гідність поводження [58, с. 349-350].

З огляду на вищевказане, цікавою виглядає думка щодо впровадження уніфікованої (єдиної) процедури при короткочасному затриманні (до трьох годин) за підозрою у вчиненні злочинів, кримінальних проступків та адміністративних правопорушень. Адже характер обмеження права на

свободу при будь-якому затриманні є подібним як і необхідність залучення медичних працівників в окремих випадках. Вбачається, що задля уникнення плутанини під час правозастосування при такому короткочасному затриманні може застосовуватись єдина протокольна форма фіксації. Таким чином протягом перших трьох годин затримання процедура поводження з затриманою особою має бути однаковою в незалежності від виду підозри, однак з тенденцією до ускладнення (наявність прокурорського нагляду, судового контролю тощо) щодо затримань за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень. Цим самим можна буде знизити ризики зловживань при застосуванні примусу при будь-якому виді затримання, знизити рівень обмеження права затриманих осіб на захист, фальсифікації доказів тощо.

У ході опитування слідчих і дізнавачів Національної поліції України 52,2 % респондентів висловились проти того, щоб процедуру адміністративного затримання привести у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання (за винятком граничного строку) (Додаток А). Цьому результату анкетування можна знайти просте пояснення. Не занурюючись з головою у розглянуте питання, може здатись, що ми пропонуємо лише ускладнити процедуру адміністративного затримання привівши її у відповідність до процедури затримання особи у кримінальному процесі. Однак, в першу чергу, в нашій пропозиції йдеться про належне гарантування прав і свобод осіб, до яких застосовується затримання та оптимізацію роботи правоохоронних органів по застосуванню затримання особи. Також на даний результат анкетування вплинув процесуальний інтерес цих учасників анкетування та загальна спрямованість діяльності сторони обвинувачення. В свою чергу, 55,4 % опитаних адвокатів у кримінальних провадженнях підтримали нашу пропозицію (Додаток В).

Оскільки процедура кримінального процесуального затримання передбачає більше гарантій, вважаємо за доцільне їх поширення і на процедуру адміністративного затримання. Впровадження єдиної процедури

затримання особи дозволить вирішити плутанину з переліком службових осіб, уповноважених на здійснення кримінального процесуального затримання. Такою уніфікованою формою затримання будуть користуватись усі правоохоронні органи, будуть відсутні випадки використання адміністративного затримання для цілей кримінального провадження, оскільки на першочерговому етапі гарантії прав і свобод будуть однаковими як при адміністративному так і при кримінальному процесуальному затриманні тощо.

14. Покращення регулювання затримання в умовах воєнного стану. Правовий режим воєнного стану унеможлиблює ефективне застосування «звичайної» кримінальної процесуальної форми для реалізації кримінальної відповідальності. Умови воєнного стану потребують реалізації диференційованої кримінальної процесуальної форми, «особливих» кримінальних процесуальних норм, зміст яких відповідає саме цьому правовому режиму. У межах такого особливого порядку кримінального провадження правове регулювання процесуальних дій і процесуальних рішень має відбуватися ефективно та якісно з урахуванням специфіки правового режиму воєнного стану [95, с. 41].

Відповідно до КПК України, у разі введення воєнного стану та якщо наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені ст. 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину - уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду або постанови керівника органу прокуратури затримати таку особу [82]. Потрібно позитивно відмітити можливість затримання за підозрою у вчиненні злочину в незалежності від суворості санкції та можливість здійснити затримання у позаордерному порядку поза вимогами «безпосередності» та «щойності». Тобто уповноважені службові особи зможуть затримати особу, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочину

в незалежності від пройденого часу після скоєння цього злочину. Однак такі «переваги» для сторони обвинувачення мають компенсуватись додатковими гарантіями забезпечення прав і свобод для сторони захисту.

З цього приводу Т.О. Лоскутов констатує, що обов'язковий подальший, максимально «наближений» судовий контроль за обставинами затримання підозрюваної особи є конче необхідним для ефективного забезпечення прав і свобод людини у кримінальному процесі в умовах воєнного стану [100, с. 417].

За загальним правилом, повідомлення про підозру особі, яка затримана у кримінальному процесуальному порядку, має бути здійснено протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання. У разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру у встановлений законодавством строк, якщо такі процесуальні дії здійснюються в умовах воєнного стану, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути продовжено до сімдесяти двох годин. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж сімдесяти двох годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню [82]. Тобто, при здійсненні кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану, у сторони обвинувачення буде більше часу для пошуку викривальних доказів задля затриманій особі повідомлення про підозру.

В умовах воєнного стану дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремих процесуальних дій. У разі неможливості явки захисника – застосовуються технічні засоби для забезпечення дистанційної участі захисника. Дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів підозрюваного, потерпілого за першої можливості. За наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад

пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий [82].

Т.О. Лоскутов зазначає, що позитивно оцінюючи розширення процесуальних дій та заходів забезпечення, рішення про здійснення яких може винести керівник органу прокуратури під час режиму воєнного стану, слід зауважити, що система цих процесуальних засобів не охоплює всіх можливих ситуацій, котрі вимагають забезпечення дієвості кримінального провадження, гарантування належної поведінки учасників кримінального процесу [95, с. 43]. Зміст ст. 615 КПК України є недосконалим та потребує законодавчого доопрацювання. Науковець пропонує змінити правове регулювання ст. 615 КПК України в частині регламентації делегування повноважень слідчого судді керівнику відповідного органу прокуратури під час дії воєнного стану. Зі змісту ст. 615 КПК України слід виключити перелік окремих статей КПК України та передбачити глави КПК України стосовно всіх заходів забезпечення кримінального провадження, слідчих (розшукових) дій, щодо яких судовий контроль може замінюватися на прокурорський нагляд [95, с. 46].

Процедура звільнення затриманої особи в умовах воєнного стану має бути унормована у зв'язку із наступним: закінченням максимальних строків обмеження свободи; недоставлянням затриманої особи у визначений термін до суб'єкта, який вирішуватиме питання про застосування запобіжного заходу [100, с. 418].

Підвищення ефективності процесу притягнення винної особи до кримінальної відповідальності в обстановці воєнного стану обумовлює удосконалення правового регулювання кримінальних процесуальних дій. Одним з способів оптимізації правової регламентації кримінальних процесуальних дій є їх «злиття» шляхом об'єднання відповідних процесуальних інструментів. Злиття інструментальних можливостей кримінальних процесуальних дій підвищує їх ефективність під час доказової діяльності у обстановці проведення воєнних дій. Чим більший комплекс

процесуальних засобів охоплює слідча (розшукова) дія, тим більше доказової інформації можна здобути в ситуації, коли відсутній безпечний доступ до місця вчинення кримінальних правопорушень, наявний дефіцит у фізичних, технічних та часових ресурсах, існує загроза проведення активних бойових дій тощо. Під час правового режиму воєнного стану доцільно максимально спростити форму кримінальних процесуальних дій, але не на шкоду правам і свободам людини. При існуванні мінімального рівня припущення про те, що у ході реалізації гібриду кримінальних процесуальних дій може зачіпатися право або свобода особи, останній мають бути забезпечені ефективні процесуальні гарантії. Такими можуть бути: участь захисника, безперервний відеозапис, можливість судового оскарження тощо. Без надання цих гарантії не можна вести мову про використання гібридизації процесуальних дій стосовно особи, яка фактично підозрюється або може переслідуватися у майбутньому [99, с. 277-280].

З огляду на чинне кримінальне процесуальне законодавство, затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення можна визначити кримінальним процесуальним гібридом застосування примусу та отримання необхідної інформації на первісному етапі розслідування. Фактично процедура кримінального процесуального затримання, окрім примусових дій охоплює гібридні елементи обшуку, освідування та відібрання пояснень.

Застосовуючи затримання особи сторона обвинувачення забезпечує належну поведінку особи на першочерговому етапі розслідування тим самим позбавляючи її можливостей перешкодити розслідуванню справи.

Відповідно до ч. 6 ст. 298², ч. 3 ст. 208 КПК України уповноважені службові особи мають право здійснити особистий обшук затриманої особи. Під час особистого обшуку можуть бути вилучені речі, які мають значення для кримінального провадження. Завдяки цьому здійснюється інформаційне забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження. Обстановка затримання, час і місце затримання також можуть забезпечувати

інформацією сторону обвинувачення, а в окремих випадках можуть мати доказове значення.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право здійснити затримання у випадку якщо сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин [82]. Тобто, результати огляду тіла особи можуть бути підставою для здійснення затримання. Вбачається, що результати такого огляду мають бути відображені у протоколі затримання. Фактично, в даному випадку, результати огляду тіла особи охоплюються процедурою здійснення затримання особи. Доцільно вказати, що для виявлення на тілі особи слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет КПК України передбачає спеціальну слідчу (розшукову) дію – освідчування особи.

Після фактичного затримання від особи можуть бути отримані пояснення щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, що може бути цінним для сторони обвинувачення на першочерговому етапі розслідування.

Підсумовуючи усе вищевказане слід зазначити, що кримінальне процесуальне затримання можна розглядати як гібрид процесуальної дії, яка може охоплювати застосування примусу, інформаційне забезпечення першочергового етапу розслідування.

Напрями покращення регулювання затримання в умовах воєнного стану є такі: правова регламентація підстав та порядку звільнення затриманої особи, забезпечення максимально наближеного судового контролю за кожним випадком затримання, використання можливості кримінального процесуального затримання як процесуального гібриду застосування примусу та отримання необхідної інформації на первісному етапі розслідування.

Отже, у ході дослідження було визначено та надано характеристику напрямам підвищення ефективності кримінального процесуального затримання, а саме: регламентація затримання незалежно від початку

досудового розслідування; нормативне визначення поняття «уповноважена службова особа»; удосконалення підстав затримання у частині відсутності вимоги «безпосередність»; оптимізація реєстрації (фіксації) затримання; встановлення невідкладного автоматичного судового контролю; скасування вимоги щодо суворості санкції злочину для застосування затримання; відмежування затримання від примусового забезпечення участі осіб під час здійснення слідчих (розшукових) дій; врегулювання процедури звільнення особи у випадку досягнення мети затримання; визначення моменту законного затримання та удосконалення його часових меж; унормування механізму реалізації затримання у випадку зміни форми досудового розслідування; розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання; удосконалення регламентації застосування примусу під час затримання; приведення процедурної форми адміністративного затримання у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання; покращення регулювання затримання в умовах воєнного стану.

Висновки до розділу 3

1. Ознаками ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: оперативність досягнення мети; легальність на підставі якісного закону; короткостроковість обмеження права на свободу.

Під поняттям «ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» необхідно розуміти здатність затримання у легальний спосіб, що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на свободу, оперативно досягнути мети щодо гарантування належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження.

2. Напрямами підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: регламентація затримання незалежно від початку досудового розслідування; нормативне визначення поняття «уповноважена службова особа»; удосконалення підстав затримання у частині відсутності вимоги «безпосередність»; оптимізація реєстрації (фіксації) затримання; здійснення невідкладного автоматичного судового контролю; скасування вимоги щодо суворості санкції злочину для застосування затримання; відмежування затримання від примусового забезпечення участі осіб під час здійснення слідчих (розшукових) дій; врегулювання процедури звільнення особи у випадку досягнення мети затримання; визначення моменту законного затримання та удосконалення його часових меж; унормування механізму реалізації затримання у випадку зміни форми досудового розслідування; розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання; удосконалення регламентації застосування примусу під час затримання; приведення процедурної форми адміністративного затримання у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання; покращення регулювання затримання в умовах воєнного стану.

3. Потребує подальшого удосконалення правова регламентація позаанкетної фіксації затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Недосконалість норм КПК України у цій частині правового регулювання негативно впливає на ефективність кримінального процесуального затримання.

4. Необхідно врегулювати механізм виняткового затримання очевидців («потенційних» свідків) кримінального правопорушення, що може реалізовуватися за наявності протидії з'ясуванню обставин на місці події.

5. Межі примусу під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення можуть охоплювати законне (правомірне) завдання особі тілесних ушкоджень та позбавлення її життя.

6. При наявності на тілі затриманої особи видимих тілесних ушкоджень така особа підлягає обов'язковому медичному огляду. У такому випадку затримана особи має негайно доставлятися до найближчого медичного закладу для проведення огляду.

7. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є кримінальним процесуальним гібридом застосування примусу та отримання необхідної інформації на первісному етапі розслідування. Фактично процедура кримінального процесуального затримання, окрім примусових дій охоплює гібридні елементи обшуку, освідкування та відібрання пояснень.

Основні результати розділу опубліковані у працях [141; 144; 145; 151].

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дисертаційного дослідження вирішено наукове завдання, яке полягає в комплексному теоретичному опрацюванні затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У результаті здійсненого дослідження сформульовано наступні висновки.

1. На підставі аналізу наукової літератури та нормативних джерел виділено такі етапи становлення кримінального процесуального затримання: давній (до 1864 р.), дореволюційний (1864-1917 рр.), радянський (1917-1991 рр.), перехідний (1991-2012 рр.), сучасний (2012-2021 рр.), майбутній (2021 р.-...).

2. Ознаками затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: законність примусу, спрямованість на забезпечення належної поведінки, обмеження права на свободу, уповноважені та не уповноважені суб'єкти застосування, обмеженість тривалості, незалежність від суворості санкції, анкетна та позаанкетна фіксація, прокурорський нагляд, судовий контроль.

Поняття «затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» визначено як короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь якого кримінального правопорушення (незалежно від суворості санкції), підлягає обов'язковій анкетній чи позаанкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем.

3. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення має власне функціональне призначення, що розкривається через виконання таких функцій: припинення кримінальних правопорушень; інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної

діяльності; забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу; превентивна функція. Наведений перелік функцій кримінального процесуального затримання не є вичерпним.

4. Аналіз положень кримінального процесуального законодавства дозволяє виокремити загальні та спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Загальні правила реалізуються при «класичному» затриманні, тобто відповідають загальній концепції інституту затримання та використовуються у більшості видів кримінальних процесуальних затримань. Спеціальні правила застосовуються щодо окремих виняткових видів затримань особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

5. Загальними правилами затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: уповноважені та неуповноважені суб'єкти застосування; роз'яснення та забезпечення процесуальних прав; протокольна форма фіксації; затримання з дотриманням вимоги «безпосередність»; короткостроковість; прокурорський нагляд; судовий контроль.

6. Застосування конкретного стандарту переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення залежить від обставини часу та раптовості. Якщо правопорушення скоєно щойно (на очах; у присутності уповноваженої службової особи), то при затриманні найнижчий стандарт «обґрунтована підозра» може використовуватися як не уповноваженими (цивільними) особами, так і уповноваженими службовими особами. У випадку, коли втрачено параметр «щойності», то стандарт «обґрунтована підозра» є достатнім для не уповноважених осіб («об'єктивних спостерігачів»). Тоді як співробітники правоохоронних органів додатково ще будуть користуватися фаховими знаннями та професійним досвідом, що охоплюється стандартом «достатня підстава».

7. Судовий контроль за перевіркою законності кримінального процесуального затримання має включати як вимогу «автоматичності» («обов'язковості»), так і «негайності». Тобто такий контроль повинен здійснюватися швидко і оперативно незалежно від волі затриманої особи або інших осіб.

Запровадження автоматичного та негайного судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення забезпечить дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Тому недопустимим є відтягування судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення на час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

8. До спеціальних правил затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення віднесено такі: затримання поза вимогою «безпосередність»; спеціальний суб'єкт затримання, який обумовлений територією його застосування; спеціальна згода на затримання окремої категорії осіб; необхідний ступінь тяжкості злочину для затримання неповнолітніх; зменшення часових меж для затримання неповнолітніх; збільшення часових меж для превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану; заміна судового контролю на прокурорський контроль щодо превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану.

9. Ознаками ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: оперативність досягнення мети; легальність на підставі якісного закону; короткостроковість обмеження права на свободу.

Під поняттям «ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» необхідно розуміти здатність затримання у легальний спосіб, що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на

свободу, оперативно досягнути мети щодо гарантування належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження.

10. Напрямами підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: регламентація затримання незалежно від початку досудового розслідування; нормативне визначення поняття «уповноважена службова особа»; удосконалення підстав затримання у частині відсутності вимоги «безпосередність»; оптимізація реєстрації (фіксації) затримання; здійснення невідкладного автоматичного судового контролю; скасування вимоги щодо суворості санкції злочину для застосування затримання; відмежування затримання від примусового забезпечення участі осіб під час здійснення слідчих (розшукових) дій; врегулювання процедури звільнення особи у випадку досягнення мети затримання; визначення моменту законного затримання та удосконалення його часових меж; унормування механізму реалізації затримання у випадку зміни форми досудового розслідування; розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання; удосконалення регламентації застосування примусу під час затримання; приведення процедурної форми адміністративного затримання у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання; покращення регулювання затримання в умовах воєнного стану.

11. Потребує подальшого удосконалення правова регламентація позаанкетної фіксації затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Недосконалість норм КПК України у цій частині правового регулювання негативно впливає на ефективність кримінального процесуального затримання.

12. Необхідно врегулювати механізм виняткового затримання очевидців («потенційних» свідків) кримінального правопорушення, що може реалізовуватися за наявності протидії з'ясуванню обставин на місці події.

13. Межі примусу під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення можуть охоплювати законне (правомірне) завдання особі тілесних ушкоджень та позбавлення її життя.

14. При наявності на тілі затриманої особи видимих тілесних ушкоджень така особа підлягає обов'язковому медичному огляду. У такому випадку затримана особи має негайно доставлятися до найближчого медичного закладу для проведення огляду.

15. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є кримінальним процесуальним гібридом застосування примусу та отримання необхідної інформації на первісному етапі розслідування. Фактично процедура кримінального процесуального затримання, окрім примусових дій охоплює гібридні елементи обшуку, освідування та відібрання пояснень.

16. В результаті проведеного дисертаційного дослідження до КПК України запропоновано внести наступні зміни і доповнення:

– у статті 208:

у частині 1 в першому абзаці слова «за який передбачене покарання у виді позбавлення волі» виключити;

у частині 1 пункти 3-4 виключити;

частину 1 доповнити пунктом 3 такого змісту:

«3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину. У такому випадку, протягом п'яти годин з моменту затримання, уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до слідчого судді для перевірки наявності / відсутності підстав обмеження свободи»;

частину 5 доповнити абзацом другим такого змісту:

«Про звільнення затриманої особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженою службовою особою, слідчим, прокурором обов'язково складається постанова, в якій зазначаються: місце, дата і точний час (година і

хвилина) звільнення, перелік повернутих речей, документів (у разі їх вилучення)»;

– у статті 209:

частину 1 доповнити абзацом другим такого змісту:

«Не вважаються моментом затримання, у розумінні даної статті, дії уповноважених службових осіб, які направлені на примусове забезпечення участі осіб у слідчих (розшукових) діях»;

– у статті 298²:

у частині 1 пункти 1-4 виключити;

абзац перший частини 1 викласти наступним чином:

«Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 208 цього Кодексу»;

– доповнити КПК України статтею 209¹ такого змісту:

«Стаття 209¹. Доставлення до медичного закладу

1. Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого медичного закладу для здійснення медичного огляду лікарем у випадку наявності у затриманої особи видимих тілесних ушкоджень.

2. Огляд лікарем фіксується медичним висновком, в якому зазначаються дата, точний час (година і хвилина) доставлення особи, опис тілесних ушкоджень, дії лікаря з надання медичної допомоги, скарги особи та інші відомості, передбачені законодавством».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barry Holman, Jason Ziedenberg. The Dangers of Detention: The impact of incarcerating youth in detention and other secure facilities. A Justice Policy Institute Report. 2006. 24 p. URL: http://www.justicepolicy.org/uploads/justicepolicy/documents/dangers_of_detention.pdf (дата звернення 18.11.2019).
2. Case of Amann v. Switzerland. The European Court of Human Rights. 16.02.2000. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=308> (дата звернення: 16.08.2021).
3. Case of Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom. The European Court of Human Rights. 30.08.1990. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57721%22%5D%7D> (дата звернення 04.12.2019).
4. Case of McCann and others v. The United Kingdom. The European Court of Human Rights. 27.09.1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57943%22%5D%7D> (дата звернення 07.12.2019).
5. Case of Petkov and Profirov v. Bulgaria. The European Court of Human Rights. 24.06.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-145006%22%5D%7D> (дата звернення 07.12.2019).
6. Case of Piotr Baranowski v. Poland. The European Court of Human Rights. 02.10.2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-82496%22%5D%7D> (дата звернення 07.12.2019).
7. Case of Salman v. Turkey. The European Court of Human Rights. 27.06.2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-58735%22%5D%7D> (дата звернення: 10.12.2021).

8. Case of Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands. The European Court of Human Rights. 14.09.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100448%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100448%22]}) (дата звернення: 18.08.2021).
9. Case of Sunday Times v. United Kingdom. The European Court of Human Rights. 26.04.1979. URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchenogo-korolivstva-2/> (дата звернення: 16.08.2021).
10. Case of Weeks v United Kingdom. The European Court of Human Rights. 02.03.1987. URL: https://www.ucpi.org.uk/wp-content/uploads/2019/03/Weeks_v_UK-App_no_9787_82_1987.pdf (дата звернення: 12.10.2021).
11. D. Moszenec. Співвідношення необхідної оборони та заходів необхідних для затримання особи, що вчинила злочин. *KELM (Knowledge, Education, Law, and Management)*. С. 178-190. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=622481> (дата звернення: 10.12.2021).
12. Viktoria Rohalska, Tetiana Fomina. Detention by the authorized officer: legislative «labyrinths» and realities of law enforcement practice. Р. 196-224. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/199/5648/11814-1?inline=1> (дата звернення: 15.05.2022).
13. Авраменко О.В., Благута Р.І., Хитра А.Я. Заходи забезпечення кримінального провадження : навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
14. Бабенко О.Г. Досудове розслідування щодо неповнолітнього підозрюваного: дис. ... докт. філософії: 12.00.09. Маріуполь, 2020. 261 с.
15. Бабенко О.Г. Поняття неповнолітнього підозрюваного. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3. С. 177-182.
16. Березина Е.С. Задержание подозреваемого как институт уголовного судопроизводства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2009. 31 с.

17. Белоусов Ю. Як маскують незаконні затримання, прикриваючись законодавством. *Експертний центр з прав людини*. 22.01.2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2019/01/22/7204501/> (дата звернення: 25.01.2021).
18. Білозьоров Є.В., Єфіменко І.М. Процесуальні особливості затримання особи до початку досудового розслідування. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70) № 3. 2020. С. 201-207.
19. Білоусов О.І., Смоков С.М. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : ОЮІ НУВС, 2009. 112 с.
20. Бірюков В.П. Юридична природа затримання: постановка проблеми. *Форум права*. 2010. № 4. С. 81-89.
21. Борман В.І. Затримання як тимчасовий запобіжний захід. *Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників: матеріали Х студентської наукової конференції* (м. Харків, 15 травня 2014 р.). Харків, 2014. 264 с.
22. Бортун М. Особливості затримання особи без ухвали слідчого судді. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5. С. 102-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2014_5_17 (дата звернення: 26.12.2018).
23. Бубир Ю.В., Глобенко Г.І., Юхно О.О. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні : навч. посіб. Харків: НікаНова, 2015. 192 с.
24. Бузницька С.В. Затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину: проблеми та пропозиції. *Кримінальне право України*. 2006. № 8. С. 28-33.
25. Булатов Б.Б., Баранов А.М. Уголовный процесс : учебник. Москва: Юрайт, 2017. 555 с.

26. Валігура Д.М. Оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування та прокурора: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 18 с.
27. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків: Право. 2016. Т.19.: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В.Т. Нор (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
28. Веретенников И.А. Задержание подозреваемого как комплексный правовой институт: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2003. 204 с.
29. Винокуров О.В. Оскарження незаконного затримання: проблеми теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 19-23.
30. Винокуров О.В., Кучинська О.П. Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: теорія і практика: монографія. Київ: Алерта, 2020. 258 с.
31. Вознюк А.А., Дуда А.В., Арешонков В.В. Затримання уповноваженою службовою особою в житлі чи іншому володінні особи: актуальні проблеми теорії і практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 4 (121). 2021. С. 7-16.
32. Волков К.Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 245 с.
33. Волобуєв А. Ф. Етапи розслідування в криміналістичній методиці. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 5. С. 28-37.
34. Волобуєв А. Ф. Проблеми взаємодії суб'єктів досудового розслідування злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 270-276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2015_3_32 (дата звернення 05.04.2022).

35. Волобуєв А.Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

36. Волобуєв А.Ф., Волобуєва О.О. Кримінальне провадження: проблемні питання понятійно-категорійного апарату. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1. С. 36-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uptzp_2021_1_7 (дата звернення 04.05.2022).

37. Волобуєв А.Ф., Матюшкова Т.П. Про затримання і допити осіб, які підозрюються у вчиненні вбивства на замовлення. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 41-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_1_9 (дата звернення 07.05.2022).

38. Волобуєв А.Ф., Проценко М.В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів, учинених організованими групами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 40. С. 103-111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2008_40_17 (дата звернення 03.05.2021).

39. ВС пояснив, як помиляються поліцейські, провівши обшук раніше затримання. Постанова Верховного Суду №754/2818/20 від 13 грудня 2021 року. URL: <https://zib.com.ua/ua/150564.html> (дата звернення 13.05.2022).

40. Гавриленко А.А., Горбачёва Е.В. Значение установления отдельных данных о личности обвиняемого в уголовном судопроизводстве. *Сибирский юридический вестник*. 2011. № 4 (55). С. 111-118.

41. Глинська Н.В. Доброякісність кримінального процесуального закону як основа забезпечення єдності його застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. Вип. 38. С. 89-105.

42. Глинська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 469 с.

43. Глинська Н.В. Стандарт неупередженості сторони обвинувачення в розумінні ч. 2 ст. 9 КПК України: значення та критерії. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 25-32.

44. Гловюк І.В. Законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою : питання теорії та практики. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т.14. С. 299-311.

45. Гольцов А.Т. Арест в уголовном производстве США. *Журнал российского права*. № 6. 2007. С. 97-116.

46. Городецька М.С. Визначення предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3-4. С. 164-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2017_3-4_31 (дата звернення: 07.02.2022).

47. Городецька М.С. Забезпечення ефективності кримінального провадження як один із аспектів функціонального призначення предмету відання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 1. С. 63-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2020_1_8 (дата звернення: 04.04.2022).

48. Городецька М.С. Застосування стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2. С. 67-74.

49. Городецька М.С. Окремі питання розмежування компетенції прокурора та органів досудового розслідування на рівні функціонального предмету відання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 16. С. 184-189.

50. Городецька М.С. Окремі питання розширення судового контролю на досудовому слідстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 43. С. 128-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2008_43_22.

51. Городецька М.С. Щодо можливості провадження досудового розслідування прокурором. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4. С. 207-213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_4_36 (дата звернення: 07.04.2021).

52. Гузела М.В. Міжнародні стандарти забезпечення прав підозрюваного в кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2016. С. 481-485.

53. Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення: ухвалена резолюцією 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225#Text (дата звернення: 18.08.2021).

54. Денис Монастирський презентував пріоритетні напрями діяльності МВС. Портал МВС. Пресцентр. 06.09.2021. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/denis-monastirskii-prezentuvav-prioritetni-napryami-diyalnosti-mvs> (дата звернення: 23.09.2021).

55. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини – право на життя. Оновлено 31 серпня 2018 р. Європейський суд з прав людини. 50 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_UKR.pdf (дата звернення: 14.12.2021).

56. Дояр Є.В. Затримання особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 238 с.

57. Заболотний І.І. Судовий контроль у механізмі забезпечення прав людини під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серія «Юридические науки». 2013. Том 26 (65). №2-2. С. 300-304.

58. Завтур В.А. Допустимість доказів, отриманих під час затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах*

європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 року) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 347-350.

59. Законы вавилонского царя Хаммурапи. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/hammurap.htm> (дата звернення: 17.11.2021).

60. Затримання та взяття під варту в процесі дізнання та досудового слідства в Україні / Борисов В.І., Глинська Н.В., Зеленецький В.С., Шило О.Г. Харків : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. 160 с.

61. Затримання у кримінальному провадженні: навч. посіб. / кол. Авторів: А.В. Захарко, В.В. Рогальська, О.А. Солдатенко, Д.В. Лазарева та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 224 с.

62. Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок/ [М. Цуцкірідзе, С. Вітвіцький, О. Ковтун, М. Потоцький та ін.]. – Київ: 7БЦ, 2021. 54 с.

63. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином: прийнято і проголошено резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206#Text (дата звернення: 10.02.2021).

64. Звіт за результатами дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу». 2017. 268 с. URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/prokuror_210_270 (дата звернення: 01.03.2021).

65. Зеленецький В.С., Лобойко Л.М. Критерії оцінки ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 185-196. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/varny_2009_2_20 (дата звернення: 18.08.2021).

66. Кодекс торговельного мореплавства України : Закон України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#n383> (дата звернення: 10.10.2021).

67. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213-330) : Закон Верховної Ради УРСР від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n539> (дата звернення: 09.05.2022).

68. Колос М.І. Роль суду у забезпеченні прав і свобод особи при затриманні і взятті під варту. *Судовий контроль за дотриманням конституційних прав особи під час досудового розслідування*. Київ: АДЕФ-Україна, 2005. С. 62-69.

69. Комарницька О., Яновська О. Прокурорський нагляд при затриманні уповноваженою службовою особою. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 4. С. 86-93.

70. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.11.2021).

71. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. Організація Об'єднаних Націй. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#n166 (дата звернення: 14.10.2021).

72. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. Організація Об'єднаних Націй. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 11.12.2021).

73. Кондратьєв Я.Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 444 с.

74. Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик от 05.12.1936 г. (с последующими изменениями и дополнениями). Выверено по изданию: Кукушкин Ю.С., Чистяков О.И. Очерк истории Советской Конституции. Москва, Политиздат,

1987. URL : <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm#6> (дата звернення: 13.11.2021).

75. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2021).

76. Концепція змін в інституті затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Justtalk*. 29 с. URL : https://drive.google.com/file/d/1qzs4-spgaxdxr-daEnALKgWh-raZgNm7/view?fbclid=IwAR1BHz3u-JYjmFnpR-fl9xVvCvZSK0D_cY1CFM0KWG6YzhNmJVT-zb2wvLc (дата звернення: 01.02.2021).

77. Кримінальний кодекс України. Закон від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.08.2021).

78. Кримінальний процес : навч. – метод. посіб. / Поліщук О.В., Дерев'янкін С.Л., Албул С.В., Пойзнер О.Б. Одеса : ОДУВС, 2014. 266 с.

79. Кримінальний процес : підручник / В.В. Коваленко та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

80. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. Харків : Право, 2013. 824 с.

81. Кримінальний процес України : загальна частина : підручник / О.О. Волобуєва, Л.М. Лобойко, Т.О. Лоскутов та ін. Київ : ВД «Дакор» , 2015. 172 с.

82. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.05.2022).

83. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. (від статті 1 до статті 93-2). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 15.08.2021).

84. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. (від статті 94 до статті 236-8). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#Text> (дата звернення: 15.08.2021).

85. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. (від статті 237 до статті 485). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05#Text> (дата звернення: 15.08.2021).

86. Кучинська О.П., Кучинська О.А. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2007. 202 с.

87. Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2017. 239 с.

88. Лазарева Д.В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

89. Лазарева Д.В. Процесуальна сутність затримання уповноваженою службовою особою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 279-288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2015_3_41 (дата звернення: 11.12.2021).

90. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

91. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право : підручник. Київ : Істина, 2010. 496 с.

92. Лобойко Л.М. Підстави і момент початку досудового розслідування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 132-141.

93. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес : навч. посіб. Київ : Ваїте, 2014. 280 с.

94. Лоскутов Т.О. Відповідність окремих норм Кримінального процесуального кодексу України європейським стандартам забезпечення прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. № 8. 2019. С. 203-208.

95. Лоскутов Т.О. Загальні питання правового регулювання особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим

режимом воєнного стану. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. № 1 (3). 2022. С. 40-48.

96. Лоскутов Т.О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2011. 164 с.

97. Лоскутов Т.О. Обмеження та порушення права на свободу під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 226-230.

98. Лоскутов Т.О. Окремі проблемні питання кримінального процесуального затримання. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 244-246.

99. Лоскутов Т.О. Правове регулювання гібридів кримінальних процесуальних дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Електронне наукове видання. № 2. 2022. С. 277-281. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261905> (дата звернення: 25.07.2022).

100. Лоскутов Т.О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія «Право». Випуск 70. 2022. С. 417-423.

101. Лоскутов Т.О. Правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. № 2 (79). 2022. С. 11-18.

102. Лоскутов Т.О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2022. С. 340-345. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporgr_2022_1_64 (дата звернення: 15.05.2022).

103. Лоскутов Т.О. Предмет правового регулювання у кримінальному процесі : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 445 с.

104. Лоскутов Т.О. Предмет регулювання кримінального процесуального права : монографія. Київ : Юридичний світ, 2016. 416 с.
105. Лоскутов Т.О. Проблеми затримання особи за підозрою у скоєнні злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія ПРАВО. Випуск 57. Том 2. С. 97-101.
106. Лоскутов Т.О. Щодо питання про належність примусових заходів до функції кримінального переслідування, здійснюваної слідчим ОВС. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 3. С. 160-163.
107. Лоскутова М.С. Основні критерії визначення законності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 178-181. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_8_38 (дата звернення: 18.08.2021).
108. Лук'яненко Ю.В. Генезис інституту затримання особи у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 3 (3). С. 124-127.
109. Лук'яненко Ю.В. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 21 с.
110. Лук'яненко Ю.В., Юхно О.О. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження: монографія. Харків : Панов, 2016. 264 с.
111. Макаренко Є.І. Правомірність затримання підозрюваного до відкриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2013. № 4. С. 174-181. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_4_32 (дата звернення: 18.08.2021).
112. Макаренко Є.І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 302-307. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6_70 (дата звернення: 18.04.2019).

113. Макаренко Є.І. Щодо сутності затримання підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 126-134.
114. Макаров М.А. Оскарження слідчому судді рішення про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 142-147.
115. Малыгин С.С., Чечеткин А.Е Основы оперативно-розыскной деятельности : курс лекций. Екатеринбург, 2001. 284 с.
116. Малярова В.О. Сутність затримання як слідчої дії. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Спец. вип. 2000. С. 133-136.
117. Малярова В.О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.
118. Мельник А.М. Забезпечення прав затриманого: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 229 с.
119. Митний кодекс України. Закон від 13.03.2012. № 4495-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n4317> (дата звернення: 15.09.2021).
120. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. Організація Об'єднаних Націй. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 15.11.2021).
121. Назаров В.В. Кримінальний процес України. : навч. посіб. Київ : ФОП О.С. Ліпкан, 2013. 488 с.
122. Назаров В.В. Примус у кримінальному провадженні: національні та міжнародні аспекти. *Форум права*. 2010. № 4. С. 660-666.
123. Назаров В.В., Омеляненко Г.М. Кримінальний процес України : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ : Атіка, 2007. 584 с.
124. Никоненко М.Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2014. № 9.

С. 83-90. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_9_13. (дата звернення 18.02.2019).

125. Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 4. С. 258-263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2015_4_32 (дата звернення 16.08.2021).

126. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

127. Осетрова Є.С., Грига М.А. Щодо мети та умов затримання уповноваженою службовою особою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2018. Вип. 34. С. 86-89. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_34_21 (дата звернення: 18.08.2021).

128. Павлишин А.А., Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «достатня підстава»: тлумачення Верховного Суду США та національна практика застосування. *Правова позиція*. 2018. № 1 (20). С. 103-110.

129. Павлов А.В. Задержание обвиняемого, находящегося в розыске : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Омск, 2009. 27 с.

130. Пастушенко С.В., Омельченко О.Є. Заходи процесуального примусу щодо неповнолітніх обвинувачених в кримінальному процесі України : навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Скіф», 2013. 184 с.

131. Пилипенко Д.О. Принцип свободи та особистої недоторканності в кримінально-виконавчому праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 70. С. 393-398.

132. Пилипенко Д.О., Тарасенко О.С. Нормативні аспекти врегулювання депутатського імунітету в кримінальному процесі України. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 1. С. 126-132.

133. Підюков П.П., Конюшенко Я.Ю. Актуальні питання затримання як заходу процесуального примусу в теорії та практиці кримінального процесу. *Держава і право*. 2012. Випуск 55. С. 426-431. URL :

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64527/68-Pidyukov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.10.2021).

134. Плисюк Н.М. Умови правомірного затримання особи, яка вчинила злочин. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 361-368.

135. Попков Н.В. Задержание подозреваемого и обвиняемого как вид государственного принуждения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2007. 25 с.

136. Постанова № 14 пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 р. Закон і бізнес. URL : https://zib.com.ua/ua/print/114155-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_schodo_trimannya_pid_vartoyu.html (дата звернення: 18.08.2021).

137. Постанова Верховного Суду колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 15.06.2021 р. Справа № 204/6541/16-к. Провадження № 51-2172км19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97736430?fbclid=IwAR0EK9ABkxIeW7xV6RMwCjMBpf0zAbTloCCOib37I9in19a1Nyzmh2FS2as> (дата звернення: 15.11.2021).

138. Постанова Верховного Суду колегією суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 22.11.2021 р. Справа № 711/9435/19. Провадження № 51-3189км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101361107> (дата звернення: 27.01.2022).

139. Потоцький М.М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу*: колективна монографія / За заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. С. 155-171.

140. Потоцький М.М. Історичні етапи становлення затримання особи у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського Національного*

університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 99-106.

141. Потоцький М.М. Напрями підвищення ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 05/21. С. 49-57.

142. Потоцький М.М. Окремі аспекти судового контролю за кримінальним процесуальним затриманням особи. Юридична наука в ХХІ столітті: *перспективні та пріоритетні напрями досліджень*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 7-8 травня 2021 р.). Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 142-144.

143. Потоцький М.М. Окремі аспекти функціонального призначення затримання у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 9-10 жовтня 2020 р.). Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 102-103.

144. Потоцький М.М. Особливості застосування примусу під час кримінального процесуального затримання. *Аналітично-порівняльне правознавство - електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2021. № 3. С. 201-206. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporpr_2021_3_39. (дата звернення: 15.04.2022).

145. Потоцький М.М. Поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 158-168.

146. Потоцький М.М. Спеціальні правила здійснення кримінального процесуального затримання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 4 (39). С. 56-61.

147. Потоцький М.М. Стандарти переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі*

злочинністю: матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 12 квітня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 124-125.

148. Потоцький М.М. Судовий контроль за затриманням особи за підозрою у вчиненні злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 115-122.

149. Потоцький М.М. Функціональне призначення кримінального процесуального затримання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 197-203.

150. Потоцький М.М. Щодо визначення терміну «уповноважена службова особа» у контексті затримання. *Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 жовтня 2018 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2018. С. 104-106.

151. Потоцький М.М. Щодо можливості кримінального процесуального затримання «потенційних» свідків. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: Матеріали III Харківського кримінального процесуального полілогу: присвяченого 90-річчю від дня народження д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю.М. Грошевого* (м. Харків, 10 листопада 2021 р.). Харків: Право, 2022. С. 149-151.

152. Потоцький М.М. Щодо підстав затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. *Актуальні питання кримінального права та процесу: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 100-102.

153. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 11.12.2021).

154. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 14.11.2021).

155. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 13.05.2022).

156. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 13.12.2021).

157. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 13.12.2021).

158. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#n136> (дата звернення: 13.12.2021).

159. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#n165> (дата звернення: 12.12.2021).

160. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.12.2021).

161. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 11.12.2021).

162. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України № 575 від 07.07.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення 16.08.2019).

163. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. Наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України № 872/88/537 від 26.08.2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14#Text> (дата звернення 16.08.2019).

164. Про затвердження Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. Указ Органів влади СРСР № 4203-IX від 13.07.1976 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v4203400-76#Text> (дата звернення: 12.11.2021).

165. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 12.12.2021).

166. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 10.12.2021).

167. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 12.12.2021).

168. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 12.12.2021).

169. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : Наказ МВС України № 570 від 06.07.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення 28.04.2022).

170. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 24.04.2022).

171. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text> (дата звернення: 14.11.2021).

172. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 12.12.2021).

173. Про статус народного депутата України. Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 17.05.2022).

174. Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02#Text> (дата звернення: 05.12.2021).

175. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.01.2022).

176. Пурс А.Г. Задержание как мера уголовно-процессуального принуждения. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Минск., 2010. URL : <https://www.iuaj.net/node/334> (дата звернення: 05.12.2021).

177. Рекомендація N Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам "Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх" від 24.09.2003 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_865#Text (дата звернення: 14.10.2021).

178. Ретюнских И.А. Процессуальные проблемы задержания лица по подозрению в совершении преступления : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 2001. 172 с.

179. Решение Европейского суда по правам человека по делу «Курт против Турции» от 25.05.1998 г. URL : <http://www.echr.ru/documents/doc/2461485/2461485.htm> (дата звернення: 18.08.2021).

180. Решение Европейского суда по правам человека по делу «Менешева против России» от 09.03.2006 г. URL : <https://www.srji.org/resources/search/26/> (дата звернення: 10.09.2021).

181. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Алексахін проти України» від 19.07.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_925#Text (дата звернення: 12.12.2021).

182. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белоусов проти України» від 07.11.2013 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text (дата звернення: 17.11.2021).

183. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Броуган та інші проти сполученого королівства» від 28.10.1988. URL : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=430> (дата звернення: 14.10.2021).

184. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гарькавий проти України» від 18.02.2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_544#Text (дата звернення: 15.11.2021).

185. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Горовенки та Бугара проти України» від 12.04.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_895#Text (дата звернення: 12.12.2021).

186. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гуццарді проти Італії» від 06.11.1980 р. URL : [https://rd.ua/storage/articles/CASE%20OF%20GUZZARDI%20v.%20ITALY%20-%20\[Ukrainian%20Translation\].pdf](https://rd.ua/storage/articles/CASE%20OF%20GUZZARDI%20v.%20ITALY%20-%20[Ukrainian%20Translation].pdf) (дата звернення: 20.09.2021).

187. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Джулай проти України» від 03.04.2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a12#Text (дата звернення: 12.12.2021).

188. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Джуліані та Гаджіо проти Італії» від 24.03.2011 р. URL : <https://policehumanrightsresources.org/giuliani-and-gaggio-v-italy-23458-02t> (дата звернення: 09.12.2021).

189. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Доронін проти України» від 19.02.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_663#Text (дата звернення: 15.11.2021).

190. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Захаркін проти України» від 24.06.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_817#Text (дата звернення: 15.11.2021).

191. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Зякун проти України» від 25.02.2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b55 (дата звернення: 14.11.2021).

192. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Капустяк проти України» від 03.03.2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b61 (дата звернення: 15.11.2021).

193. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Меріт проти України» від 30.03.2004 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110#Text (дата звернення: 15.11.2020).

194. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мироненко і Мартенко проти України» від 10.12.2009 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_567 (дата звернення: 14.11.2021).

195. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення: 15.11.2021).

196. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Огороднік проти України» від 05.02.2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a68 (дата звернення: 15.11.2021).

197. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Осипенко проти України» від 09.11.2010 р.. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_871#Text (дата звернення: 14.10.2021).
198. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рамсахаї та інші проти Нідерландів» від 15.05.2007 р. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-99352&filename=CASE%20OF%20RAMSAHAI%20AND%20OTHERS%20%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20\[Russian%20Translation\].pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-99352&filename=CASE%20OF%20RAMSAHAI%20AND%20OTHERS%20%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20[Russian%20Translation].pdf) (дата звернення: 09.12.2021).
199. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Савін проти України» від 16.02.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_931#Text (дата звернення: 15.11.2021).
200. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Селмуні проти Франції» від 28.07.1999 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_374#Text (дата звернення: 20.02.2021).
201. Рогальська В.В. Змагальність у досудовому провадженні : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 172 с.
202. Рогальська В.В. Регламентація та реалізація права на переклад в контексті забезпечення справедливого судочинства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 150-157.
203. Рожнова В.В. Щодо поняття «затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину». *Право України*. №8. 2001. С. 86-89.
204. Сервецький І.В., Сапрун О.В. Нові функціональні завдання ОВС – попередження, виявлення, припинення злочинів. *Юридична наука*. 2013. № 10. С. 29-37. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_10_5 (дата звернення: 20.08.2020).
205. Сердечна А.Ю. Затримання в кримінальному процесуальному законодавстві та особи, уповноважені його застосовувати. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. Вип. 40 (2). С. 126-130.

206. Сердечна А.Ю. Щодо затримання особи, яка втекла з місця вчинення кримінального правопорушення, за законодавством іноземних держав. *Міжнародний науковий журнал «Верховенство права»*. № 2. 2018. С. 159-165.

207. Середа К.О. Процедура «Habeas Corpus Act» щодо відповідності вітчизняного правового регулювання міжнародним стандартам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія ПРАВО. Випуск 41. Том 2. С. 177-180.

208. Система Custody Records: новий рівень забезпечення прав затриманих. Безоплатна правова допомога. Пресцентр. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/systema-custody-records-novyj-riven-zabezpechennya-prav-zatrymanyh/> (дата звернення: 22.09.2021).

209. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980. Т. 4. URL : <http://ukrlit.org/sloynyk/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0> (дата звернення: 21.07.2020).

210. Словник. Портал української мови та культури. URL : <https://sloynyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%81> (дата звернення: 21.07.2020).

211. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування "обґрунтована підозра" у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2017. Вип. 42. С. 238-241.*

212. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса : монография. Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1910. 223 с.

213. Смирнов А.М. Условия легитимности задержания лица, совершившего преступления, в зависимости от оснований этого задержания. *Дневник науки*. 2019. № 10 (34). 7 с. URL:

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41319412_20668771.pdf (дата звернення: 01.05.2020).

214. Смоков С.М. Запобіжні заходи та кримінально-процесуальні гарантії їх застосування: навчальний посібник. Одеса: ОДУВС, 2015. 134 с.

215. Стандарт доказування «Обґрунтована підозра»: непізнаний феномен українського кримінального процесу. Погорецький М., Міцкан О. Газета «Закон і Бізнес». URL: https://zib.com.ua/ua/print/136819-yak_minimum_5_kriteriiv_obruntovanosti_pidozri_mae_vrahovuva.html (дата звернення: 01.12.2019).

216. Тарасова І.В. Питання підвищення ефективності інституту затримання особи у кримінальному процесі України. *Правничий вісник Університету "КРОК"*. 2017. Вип. 27. С. 108-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2017_27_15 (дата звернення: 16.08.2021).

217. Татаров О.Ю. Закон як дишло... Або про затримання суддів «по-новому». Ліга. Блоги. 01.02.2017 р. URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/25889.aspx> (дата звернення: 10.10.2021).

218. Терегулова А.А. Правовое положение подозреваемого в уголовном процессе России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Челябинск, 2008. 27 с.

219. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Академічне видання. Київ : Алерта, 2014. 440 с.

220. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 5-те вид., доп. і перероб. Київ : А.С.К, 2007. 848 с.

221. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доповн. і перероб. Київ : Правова Єдність, 2018. 854 с.

222. Тищенко О.І. Оскарження затримання у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспект. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 49-58.

223. Тіщенко В.В., Аленін Ю.П., Ващук О.П. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2015. Т. 17. С. 106-158.

224. Толочко О.М. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 49-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2013_4_11 (дата звернення: 13.03.2019).

225. Удалова Л.Д., Савицький Д.О., Руденко А.Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб : монографія. Київ : КНТ, 2018. 168 с.

226. Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя подань про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арештом суддів у 2016-2021 роках. Вища рада правосуддя. Київ. 2022. 38 с.

227. Узагальнено практику розгляду ВРП подань про надання згоди на затримання, утримання під вартою чи арештом суддів. Судебно-юридическая газета СУД ИНФО. 17.06.2022 р. URL : <https://sud.ua/ru/news/sud-info/241296-uzagalneno-praktiku-rozglyadu-vrp-podan-pro-nadannya-zgodi-na-zatrimannya-utrimannya-pid-vartoyu-chi-areshtom-suddiv> (дата звернення: 22.06.2022).

228. Устав уголовного судопроизводства 1864 г. Список актов конституционного значения 1600-1918 гг. URL : <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/> (дата звернення: 15.11.2021).

229. Устінова-Бойченко Г., Черниш Т., Чабаненко Ю. Правові та процесуальні аспекти становлення та розвитку інституту затримання особи у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник*. 2019. Вип. 3. С. 110-116. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/951/918> (дата звернення: 16.11.2021).

230. Устінова-Бойченко Г.М., Залужний В.Г. Досвід зарубіжних країн та особливості затримання особи. *Юридичний науковий електронний журнал*.

№ 2. 2020. С. 406-409 URL : http://lsej.org.ua/2_2020/2_2020.pdf (дата звернення: 17.03.2021).

231. Ухвала слідчого судді Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 29.11.2019 р. Справа № 739/1651/19. Провадження № 1-кк/739/557/19. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85973962> (дата звернення: 16.03.2020).

232. Ухвала слідчого судді Суворовського районного суду м. Одеси від 19.11.2019 р. Справа № 523/15181/19. Провадження № 1-кк/523/5625/19. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85718106> (дата звернення: 16.03.2020).

233. Фаринник В., Мірковець Д. Затримання особи в новому Кримінальному процесуальному кодексі України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам і практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 192-196.

234. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2017. 548 с.

235. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85-94.

236. Фаринник В.І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 565 с.

237. Федченко В., Захарко А. Класифікація видів затримання залежно від способу кримінальної процесуальної регламентації. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2019. С 201-205. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/1/part_1/48.pdf (дата звернення: 13.10.2021).

238. Фоміна Т.Г. Виникнення інституту запобіжних заходів у кримінальному процесі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 4. С. 128-134.

239. Фоміна Т.Г. Тимчасовий арешт як спеціальний вид тримання під вартою: підстави та процесуальний порядок застосування. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 230-234.

240. Фрич В.І., Комарницька О.Б. Щодо законного затримання особи на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 5. С. 111-120.

241. Фулей Т.І., Кучів О.М. Збірник витягів з рішень Європейського суду з прав людини, рекомендованих для вивчення при підготовці до письмового анонімного тестування у межах іспиту для кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаній посаді. 2018. 89 с. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/15296531171517493988%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D0%84%D0%A1%D0%9F%D0%9B_30.01.2018%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf (дата звернення: 13.06.2019).

242. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 256-260.

243. Цехан Д.М., Гловюк І.В. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальне переслідування: проблеми співвідношення (функціональний аспект). *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 340-344.

244. Шалгунова С.А. Затримання особи, яка вчинила злочин. *Право і Безпека*. 2002. № 2. С. 128-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2002_2_35 (дата звернення: 08.12.2021).

245. Шаркова А.М. Інститут затримання важливих свідків: практика та досвід США. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2014. Вип. 1. С. 205-215.

246. Шаркова А. М. Проблеми забезпечення прав затриманого засобами судового контролю. *Право і суспільство*. 2014. № 5.2. С. 365-369.
247. Шаркова А.М. Порівняльно-правова характеристика механізмів забезпечення прав затриманого: habeas corpus, amparo de libertad та механізм реалізації права на оскарження незаконного затримання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 1. Том 3. С. 216-220.
248. Шульга О.В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.
249. Шульга О.В. Мета, умови та мотиви затримання уповноваженою службовою особою. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1(2). С. 357-362. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_6 (дата звернення: 16.08.2021).
250. Шульга О.В. Становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. Вип. 7. С. 232-236.
251. Юнін О.С. Деякі особливості судового захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 191-197.
252. Юрчишин В.М. Судовий контроль за застосуванням запобіжних заходів, затримання особи в зоні АТО: обмеження чи доцільність. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2017. Вип. 4. С. 240-246.
253. Юхно О.О. Теорія та практика оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ : монографія. Одеса : Інтерпринт, 2010. 368 с.
254. Як вивести із тіні затримання. *Justtalk*. URL: <https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/DiscussionPaperForWeb.pdf>. (дата звернення: 20.02.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнені дані

опитування 161 слідчого і дізнавача Національної поліції України
(2020-2021 роки)

ЗАПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ	КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ	
	Особи	%
1. Чи потрібно регламентувати у КПК України перелік службових осіб, уповноважених на здійснення затримання?		
Так	131	81,4
Ні	30	18,6
Відповіді немає	0	
2. Чи є доцільним чітке законодавче розмежування затримання та забезпечення примусової участі особи у слідчих (розшукових) діях (наприклад, ч. 6 ст. 237 КПК України)?		
Так	29	18
Ні	132	82
Відповіді немає	0	
3. Чи є необхідною регламентація у КПК України здійснення затримання незалежно від суворості санкції злочину?		
Так	97	60,2
Ні	64	39,8
Відповіді немає	0	
4. Чи потрібно регламентувати у КПК України здійснення затримання незалежно від пройденого часу після вчинення кримінального правопорушення?		
Так	105	65,2
Ні	56	34,8
Відповіді немає	0	

5. Чи є необхідним винесення постанови у випадку звільнення затриманої особи до доставлення до суду?		
Так	56	34,8
Ні	105	65,2
Відповіді немає	0	
6. Чи є доцільним обов'язковий медичний огляд у випадку наявності у затриманої особи видимих тілесних ушкоджень?		
Так	146	90,7
Ні	15	9,3
Відповіді немає	0	
7. Чи потрібно процедуру адміністративного затримання привести у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання (за винятком граничного строку)?		
Так	76	47,2
Ні	84	52,2
Відповіді немає	1	0,6
8. Чи є необхідність у присвоєнні затриманим особам фіктивного імені у випадку неможливості встановлення анкетних даних?		
Так	86	53,4
Ні	74	46
Відповіді немає	1	0,6
9. Чи варто регламентувати у КПК України обов'язкову судову перевірку законності затримання, що триває більше трьох годин?		
Так	70	43,5
Ні	90	55,9
Відповіді немає	1	0,6
10. Чи потрібна обов'язкова безперервна відеофіксація порядку здійснення затримання на місці події?		
Так	73	45,3
Ні	88	54,7
Відповіді немає	0	
11. Чи є необхідним встановлення у КПК України вимоги щодо моменту затримання кожним, хто не є уповноваженою службовою особою?		
Так	69	42,9
Ні	91	56,5
Відповіді немає	1	0,6

Додаток Б

Узагальнені дані
опитування 134 працівників патрульної поліції Національної поліції
України
(2020-2021 роки)

ЗАПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ	КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ	
	Особи	%
1. Чи потрібно регламентувати у КПК України перелік службових осіб, уповноважених на здійснення затримання?		
Так	97	72,4
Ні	37	27,6
2. Чи є необхідною регламентація у КПК України здійснення затримання незалежно від суворості санкції злочину?		
Так	90	67,2
Ні	44	32,8
3. Чи є необхідним винесення постанови у випадку звільнення затриманої особи?		
Так	53	39,6
Ні	81	60,4
4. Чи є доцільним обов'язковий медичний огляд у випадку наявності у затриманої особи видимих тілесних ушкоджень?		
Так	112	83,6
Ні	22	16,4
5. Чи потрібно процедуру адміністративного затримання привести у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання (за винятком граничного строку)?		
Так	48	35,8
Ні	86	64,2
6. Чи є необхідність у присвоєнні затриманим особам фіктивного імені у випадку неможливості встановлення анкетних даних?		
Так	81	60,4
Ні	53	39,6

7. Чи потрібна обов'язкова безперервна відеофіксація порядку здійснення затримання на місці події?		
Так	105	78,4
Ні	29	21,6
8. Чи є необхідним встановлення у КПК України вимоги щодо моменту затримання кожним, хто не є уповноваженою службовою особою?		
Так	47	35,1
Ні	87	64,9

Додаток В

Узагальнені дані
опитування 65 адвокатів у кримінальних провадженнях
(2020–2021 роки)

ЗАПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ	КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ	
	Особи	%
1. Чи потрібно регламентувати у КПК України перелік службових осіб, уповноважених на здійснення затримання?		
Так	37	56,9
Ні	28	43,1
Відповіді немає	0	
2. Чи є доцільним чітке законодавче розмежування затримання та забезпечення примусової участі особи у слідчих (розшукових) діях (наприклад, ч. 6 ст. 237 КПК України)?		
Так	37	56,9
Ні	27	41,5
Відповіді немає	1	1,5
3. Чи є необхідною регламентація у КПК України здійснення затримання незалежно від суворості санкції злочину?		
Так	29	44,6
Ні	35	53,8
Відповіді немає	1	1,5
4. Чи потрібно регламентувати у КПК України здійснення затримання незалежно від пройденого часу після вчинення кримінального правопорушення?		
Так	28	43,1
Ні	36	55,4
Відповіді немає	1	1,5
5. Чи є необхідним винесення постанови у випадку звільнення затриманої особи до доставлення до суду?		
Так	35	53,8
Ні	28	43,1
Відповіді немає	2	3,1

6. Чи є доцільним обов'язковий медичний огляд у випадку наявності у затриманої особи видимих тілесних ушкоджень?		
Так	37	56,9
Ні	28	43,1
Відповіді немає	0	
7. Чи потрібно процедуру адміністративного затримання привести у відповідність до процедури кримінального процесуального затримання (за винятком граничного строку)?		
Так	36	55,4
Ні	29	44,6
Відповіді немає	0	
8. Чи є необхідність у присвоєнні затриманим особам фіктивного імені у випадку неможливості встановлення анкетних даних?		
Так	31	47,7
Ні	33	50,8
Відповіді немає	1	1,5
9. Чи варто регламентувати у КПК України обов'язкову судову перевірку законності затримання, що триває більше трьох годин?		
Так	36	55,4
Ні	29	44,6
Відповіді немає	0	
10. Чи потрібна обов'язкова безперервна відеофіксація порядку здійснення затримання на місці події?		
Так	37	56,9
Ні	28	43,1
Відповіді немає	0	
11. Чи є необхідним встановлення у КПК України вимоги щодо моменту затримання кожним, хто не є уповноваженою службовою особою?		
Так	37	56,9
Ні	28	43,1
Відповіді немає	0	

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Є.С. НАЗИМКО

2021 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Потоцького Мирослава Михайловича на тему: «Затримання особи за
підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ**

Комісія у складі:

голова комісії: начальник навчально-методичного відділу Гапонюк О.І.

Члени комісії:

декан факультету №1, к.юрид.наук, проф. Волобуєва О.О.;

заступник директора з освітньої та науково-дослідної діяльності КННІ,
к.юрид.наук Шапарь А.О.

склала цей акт про те, що результати наукового дослідження Потоцького Мирослава Михайловича на тему: «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні таких навчальних дисциплін як «Кримінальний процес» та «Прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих (розшукових) дій». Доповнення, внесені автором до навчально-методичних матеріалів із зазначених дисциплін підготовлені на достатньому теоретичному та методичному рівні та ґрунтуються на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства та практики його реалізації, у зв'язку з чим можуть бути впроваджені в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ.

В якості наукових джерел в лекціях рекомендовано такі публікації дисертанта:

1. Потоцький М.М. Судовий контроль за затриманням особи за підозрою у вчиненні злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 115-122.
2. Потоцький М.М. Функціональне призначення кримінального процесуального затримання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 197-203.

3. Потоцький М.М. Поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 158-168.
4. Потоцький М.М. Напрями підвищення ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 05/21. С. 49-57.
5. Потоцький М.М. Спеціальні правила здійснення кримінального процесуального затримання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 4 (39). С. 56-61.
6. Потоцький М.М. Щодо визначення терміну «уповноважена службова особа» у контексті затримання. *Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 жовтня 2018 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2018. С. 104-105.
7. Потоцький М.М. Стандарти переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю: Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 квітня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 124-125.
8. Потоцький М.М. Щодо підстав затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. *Актуальні питання кримінального права та процесу: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 100-101.
9. Потоцький М.М. Окремі аспекти функціонального призначення затримання у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 9-10 жовтня 2020 року). Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 102-103.
10. Потоцький М.М. Окремі аспекти судового контролю за кримінальним процесуальним затриманням особи. *«Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 07-08 травня 2021 року). Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 142-144.

Голова комісії:

начальник навчально-методичного відділу

О.І. Гапонюк

Члени комісії:

декан факультету №1,
к.юрид.наук, проф.

О.О. Волобуєва

заступник директора з освітньої
та науково-дослідної діяльності КННІ,
к.юрид.наук

А.О. Шапарь

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

С.С. НАЗИМКО

18.12.2021 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Потоцького Мирослава Михайловича на тему: «Затримання особи за
підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» у науково-дослідну
діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ**

Комісія у складі: декана факультету № 3 кандидата юридичних наук, доцента Буги В.В., професора кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 доктора юридичних наук, професора Одерія О.В., заступника директора з освітньої та науково-дослідної діяльності КННІ, кандидата юридичних наук Шапаря А.О. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Потоцького Мирослава Михайловича на тему: «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» мають важливе теоретико-правове значення для розвитку науки кримінального процесу та використовуються Донецьким державним університетом внутрішніх справ в межах виконання тем науково-дослідної роботи на 2020-2024 р. «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» (державний реєстраційний номер 0120U105580) та «Протидія злочинності у промислових регіонах України» (№ 0120U105585).

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження Потоцького Мирослава Михайловича на тему: «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки кримінального процесу.

Члени комісії:

В.В. Буга
О.В. Одерій
А.О. Шапарь

Додаток Е

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань правоохоронної діяльності

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

**Ректору Донецького державного
університету внутрішніх справ
Вітвіцькому С.С.**

просп. Луніна, 89,
м. Маріуполь,
Донецька обл.,
87510

Шановний Сергію Сергійовичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності опрацьовано пропозиції здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право» М.Потоцького щодо внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України у частині правової регламентації затримання.

Повідомляємо, що інформація викладена у вищезазначених пропозиціях доведена до відома народних депутатів України – членів Комітету для врахування при подальшому вдосконаленні чинного законодавства.

З повагою

Перший заступник голови Комітету

А. Осадчук

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Підписувач: Осадчук Андрій Петрович

Сертифікат: 58E2D9E7F900307B040000000A1931006C7B8F00

Дійсний до: 29.01.2023 0:00:00

Донецький державний університет внутрішніх справ		
Вхідний №:	47 еп	
« 17 »	01	2022

Апарат Верховної Ради України
№ 04-27/12-2022/10491 від 14.01.2022

801545

Додаток Є

ПРОПОЗИЦІЇ

щодо внесення змін і доповнень до
Кримінального процесуального кодексу України
(у частині правової регламентації затримання)

До Кримінального процесуального кодексу України пропонується внести такі зміни і доповнення.

1. У статті 208:

у частині 1 в першому абзаці слова «за який передбачене покарання у виді позбавлення волі» виключити.

у частині 1 пункти 3-4 виключити.

частину 1 доповнити пунктом 3 такого змісту:

«3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину. У такому випадку, протягом п'яти годин з моменту затримання, уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до слідчого судді для перевірки наявності / відсутності підстав обмеження свободи».

частину 5 доповнити абзацом другим такого змісту:

«Про звільнення затриманої особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженою службовою особою, слідчим, прокурором обов'язково складається постанова, в якій зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилина) звільнення, перелік повернутих речей, документів (у разі їх вилучення)».

2. У статті 209:

частину 1 доповнити абзацом другим такого змісту:

«Не вважаються моментом затримання, у розумінні даної статті, дії уповноважених службових осіб, які направлені на примусове забезпечення участі осіб у слідчих (розшукових) діях».

3. У статті 298²:

у частині 1 пункти 1-4 виключити.

абзац перший частини 1 викласти наступним чином:

«Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 208 цього Кодексу»

4. Доповнити КПК України статтею 209¹ такого змісту:

«Стаття 209¹. Доставлення до медичного закладу

1. Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого медичного закладу для здійснення медичного огляду лікарем у випадку наявності у затриманої особи видимих тілесних ушкоджень.

2. Огляд лікарем фіксується медичним висновком, в якому зазначаються дата, точний час (година і хвилина) доставлення особи, опис тілесних ушкоджень, дії лікаря з надання медичної допомоги, скарги особи та інші відомості, передбачені законодавством».

Додаток Ж

ВЕРХОВНИЙ СУД
КАСАЦІЙНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД
вул. П. Орлика, 4, м. Київ, 01043, код ЄДРПОУ 41721784

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Комісія у складі: заступника голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, кандидата юридичних наук Щепоткіної В. В., судді Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, кандидата юридичних наук, професора Короля В. В., заступника керівника апарату Верховного Суду – керівника секретаріату Касаційного кримінального суду, кандидата юридичних наук Хім'яка Ю. Б., склала цей акт про те, що нею розглянуто окремі результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ Потоцького Мирослава Михайловича на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права за темою: «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» за спеціальністю 081 «Право».

Комісія вважає, що отримані в дисертаційному дослідженні наукові результати, які стосуються, зокрема, функціонального призначення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, правил кримінального процесуального затримання, а також його ефективності є доцільними та належним чином обґрунтованими, мають практичну цінність і можуть бути враховані Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду під час здійснення визначених законом повноважень, зокрема і в частині вивчення судової практики в порядку ст. 44 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Заступник голови Касаційного
кримінального суду у складі
Верховного Суду, кандидат юридичних наук

Валентина ЩЕПОТКІНА

Суддя Першої судової палати
Касаційного кримінального суду
у складі Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, професор

Володимир КОРОЛЬ

Заступник керівника апарату Верховного Суду –
керівник секретаріату Касаційного кримінального
суду, кандидат юридичних наук

Юрій ХІМ'ЯК

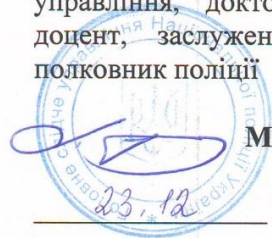
ВЕРХОВНИЙ СУД
Касаційний кримінальний суд
36/0/158-22 від 20.01.2022

Додаток 3

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник Голови Національної поліції –
начальник Головного слідчого
управління, доктор юридичних наук,
доцент, заслужений юрист України,
полковник поліції

Максим ЦУЦКІРІДЗЕ

2021 року

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність
Головного слідчого управління Національної
поліції України результатів дисертаційного
дослідження здобувача кафедри
кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ Потоцького
Мирослава Михайловича на тему
«Затримання особи за підозрою у вчиненні
кримінального правопорушення»

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника відділу методичної роботи та
правового забезпечення Головного
слідчого управління, кандидата
юридичних наук, підполковника поліції
Владислава Бурлаки

членів комісії:

заступника начальника відділу
організаційно-аналітичної роботи
Головного слідчого управління,
кандидата юридичних наук, майора
поліції Наталії Карпенко

старшого слідчого в особливо важливих
справах відділу методичної роботи та
правового забезпечення Головного
слідчого управління, старшого лейтенанта
поліції Максима Романова

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР
у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про
організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154
склала цей акт, щодо розгляду матеріалів дисертаційного дослідження

здобувача Донецького державного університету внутрішніх справ Потоцького Мирослава Михайловича на тему: «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Вказані матеріали дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

Отримані наукові результати мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, сприятимуть удосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Владислав БУРЛАКА

Члени комісії:

Наталія КАРПЕНКО

Максим РОМАНОВ

Додаток И

Затверджую

Проректор з навчальної роботи
 Національного університету
 «Одеська юридична академія»
 доктор юридичних наук, професор
 Галина УЛЬЯНОВА

«24» _____ 2021 року

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження Потоцького
 Мирослава Михайловича на тему «Затримання особи за підозрою у
 вчиненні кримінального правопорушення» у навчальний процес кафедри
 кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична
 академія»

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного відділу Кузнецової Л.В.
- 2) завідувача кафедри кримінального процесу, оперативно-розшукової та детективної діяльності, доктора юридичних наук, професора Л.І. Аркуші
- 3) доцента кафедри криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента Д.М. Цехана

- склала цей акт з приводу того, що результати дослідження викладені у наукових публікаціях за результатами дисертаційного дослідження Потоцького Мирослава Михайловича «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» використовуються у навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Теорія доказів». Необхідність у використанні цих матеріалів в освітньому процесі обумовлюється тим, що сучасна доктрина кримінального процесу потребує розроблення нових підходів та розв'язання нагальних проблем, зокрема й у навчальному процесі, щодо ефективного викладання особливостей затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

В освітньому процесі використовуються методичні матеріали дисертаційного дослідження М.М. Потоцького. Студентам у вигляді методичних матеріалів при підготовці до семінарських та практичних занять рекомендуються опубліковані автором наукові праці, а саме:

Наукові статті

1. Потоцький М.М. Судовий контроль за затриманням особи за підозрою у вчиненні злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 115-122.
2. Потоцький М.М. Функціональне призначення кримінального процесуального затримання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 197-203.

3. Потоцький М.М. Поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 158-168

4. Потоцький М.М. Напрями підвищення ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 05/21. С. 49-57.

5. Потоцький М.М. Спеціальні правила здійснення кримінального процесуального затримання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 4 (39). С. 56-61.

Тези доповідей

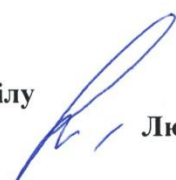
1. Потоцький М.М. Щодо визначення терміну «уповноважена службова особа» у контексті затримання. *Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 жовтня 2018 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2018. С. 104-105.

2. Потоцький М.М. Стандарти переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю: Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 квітня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 124-125.

3. Потоцький М.М. Щодо підстав затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. *Актуальні питання кримінального права та процесу: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 100-101.

Члени комісії:

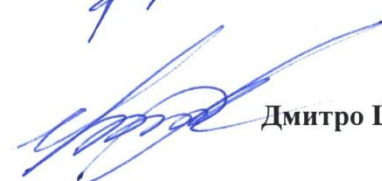
Начальник навчально-методичного відділу
НУ «Одеська юридична академія»

 Людмила КУЗНЕЦОВА

Завідувач кафедри кримінального процесу,
Оперативно-розшукової та детективної діяльності
НУ «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор

 Лариса АРКУША

Доцент кафедри криміналістики
НУ «Одеська юридична академія»
кандидат юридичних наук, доцент

 Дмитро ЦЕХАН

Додаток І

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Потоцький М.М. Судовий контроль за затриманням особи за підозрою у вчиненні злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 115-122.
2. Потоцький М.М. Функціональне призначення кримінального процесуального затримання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 197-203.
3. Потоцький М.М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу: колективна монографія* / За заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. С. 155-171.
4. Потоцький М.М. Поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 158-168.
5. Потоцький М.М. Напрями підвищення ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 05/21. С. 49-57.
6. Потоцький М.М. Спеціальні правила здійснення кримінального процесуального затримання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 4 (39). С. 56-61.
7. Потоцький М.М. Особливості застосування примусу під час кримінального процесуального затримання. *Аналітично-порівняльне*

правознавство - електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2021. №3. С. 201-206. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/anprogr_2021_3_39. (дата звернення: 15.04.2022).

8. Потоцький М.М. Історичні етапи становлення затримання особи у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 99-106.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Потоцький М.М. Щодо визначення терміну «уповноважена службова особа» у контексті затримання. *Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 жовтня 2018 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2018. С. 104-106.

2. Потоцький М.М. Стандарти переконання щодо реалізації затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю: Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 12 квітня 2019 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 124-125.

3. Потоцький М.М. Щодо підстав затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. *Актуальні питання кримінального права та процесу: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 100-101.

4. Потоцький М.М. Окремі аспекти функціонального призначення затримання у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: Матеріали*

міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 9-10 жовтня 2020 р.). Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 102-103.

5. Потоцький М.М. Окремі аспекти судового контролю за кримінальним процесуальним затриманням особи. *Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 7-8 травня 2021 р.). Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 142-144.

6. Потоцький М.М. Щодо можливості кримінального процесуального затримання «потенційних» свідків. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції*: Матеріали III Харківського кримінального процесуального полілогу: присвяченого 90-річчю від дня народження д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю.М. Грошевого (м. Харків, 10 листопада 2021 р.). Харків: Право, 2022. С. 149-151.